УДК 364(075.8)
ББК 65.272я73
С 69

Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(лист № 14/18.2-641 від 28.03.2005 р.)

Рецензенти:
І.Д.Звєрєва – доктор педагогічних наук;
Г.М. Лактіонова – доктор педагогічних наук;
В.І.Жуков – кандидат педагогічних наук.

Безпалько О.В.
С 69 Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 176 с.

ISBN 966-364-099-5

В посібнику розкрито теоретичні та прикладні аспекти соціальної роботи в громаді, проаналізовано різні моделі та підходи до організації такого виду діяльності.

Видання передусім розраховано на студентів вищих навчальних закладів, в яких здійснюється підготовка соціальних працівників. Воно також буде цікавим практикам соціальної сфери, які працюють в державних та неурядових організаціях територіальної громади.

УДК 364(075.8)
ББК 65.272я73

ISBN 966-364-099-5

© Безпалько О.В., 2005
© Центр навчальної літератури, 2005

ПЕРЕДМОВА

Розвиток соціальної роботи в Україні як професійного виду діяльності характеризується активним пошуком нових підходів, напрямів та інноваційних технологій у вирішенні соціальних проблем різних груп населення.

На сьогодні усталеною базовою моделлю, яка в основному використовується при вирішенні соціальних проблем, є інституційна. При цьому практично люба проблема, визнана соціально значимою, вирішується вертикально-адміністративним шляхом, а саме – створенням закладів (або їх мережі) і фінансуванням їх діяльності за рахунок відповідних статей бюджету. Створені заклади, як правило, організовують свою роботу згідно розпоряджень та інструкцій відповідних міністерств та відомств, що утруднювало вирішення окремих соціальних проблем тих цільових груп, які безпосередньо проживають у конкретному населеному пункті.

Ситуація почала поступово змінюватися наприкінці 90-х років минулого століття. Значною мірою це було обумовлено прийняттям Закону України "Про місцеве самоврядування" (1997 р.), в якому вперше було зроблено наголос на необхідності залучення громадськості до активної участі у вирішенні питань територіальної громади, пошук шляхів їх вирішення у співпраці з різними організаціями та структурами, які працюють на місцевому рівні.

Це спонукало фахівців соціальної сфери разом з використанням індивідуальних та групових методів роботи запровадити такий, широко поширений у зарубіжній практиці метод, як соціальна робота в громаді.

Створення громадських організацій, планування діяльності соціальних служб, спрямоване на вирішення конкретних соціальних проблем територіальної громади, реалізація численних громадських ініціатив та соціальних проектів на локальному рівні є безперечними свідченнями того, що зараз соціальна робота в громаді стає одним із пріоритетних напрямів соціальної діяльності.

Організація такої роботи на місцях безперечно потребує підготовлених спеціалістів, які володіють відповідними уміннями та технологіями активізації громади, визначення її проблемних зон, організації членів громади для задоволення потреб і вирішення проблем з використанням ресурсів місцевої спільноти.

Пропонований посібник є однією з перших спроб комплексно розглянути основні напрями та різні аспекти соціальної роботи в громаді. Його особливість у тому, що він складений відповідно до авторської програми навчального курсу "Соціальна робота в громаді". Тому поряд з теоретичною частиною, в посібнику вміщено матеріали для семінарських та практичних занять, словник основних термінів, що зекономить час користувачу на пошуки необхідної літератури. Схеми та таблиці, наведені після кожної теми, дадуть можливість студентам та практичним працівникам набути знання та сформувати необхідні уміння про цей різновид соціальної роботи у певній логічній послідовності.

Сподіваємося, що пропонований посібник допоможе читачам не лише засвоїти теоретичний матеріал, але й дасть можливість творчо підійти до розуміння та вирішення різноманітних соціальних проблем у територіальних громадах.

Тема 1. Сучасні підходи до розуміння громади

Розглядаючи сутність громади як соціального феномену в практиці вітчизняної соціальної роботи, доцільно, в першу чергу, звернутися до тлумачення цього терміну зарубіжними науковцями, зокрема до літератури з проблем розвитку англійської та американської моделей соціальної роботи , в якій значна увага приділяється визначенню змісту терміну "громада" (community).

Поняття "громада" походить із соціологічного тезаурусу і вживається з метою опису соціальних взаємин у межах груп населення або територіальних одиниць. Чимало соціологів намагалися проаналізувати концепцію громади, формулюючи численні дефініції. Як засвідчує вивчення різноманітних довідкових та словникових джерел, сьогодні спостерігається полісемія у визначенні сутності та характеристики громади. Підтвердженням цього може бути визначення із Оксфордського тлумачного словника А.С.Хорнбі, в якому громада (community) – це група людей, що об'єднана спільним походженням, расою, соціальним станом, релігійними переконаннями та місцем проживання – районом, населеним пунктом тощо, де розташована низка соціальних інститутів: сім'я, школа, церква, організації сфери дозвілля та медицини [17, с.233].

В соціології громада переважно розглядається як спільнота – об'єднання людей з метою соціальної взаємодії. В основі утворення й функціонування соціальних спільнот лежать різноманітні чинники, особливості, ознаки: суспільний поділ праці, сфера й характер діяльності, стабільність інтересів, потреб, цілей, завдань; походження, культури, менталітет. Термін "спільність" підкреслює асоціативний, сумісний, спільний характер життєдіяльності людей, які об'єднані на основі певних спільних рис і ознак, зв'язків, що обумовлює багатоманітні форм соціальних спільностей [13, с.43].

Як зазначав український вчений Омелян Терлецький на початку XX століття, "чоловік не може жити одинцем і він живе громадою. Але живучи так мусить подбати про організацію цієї громади, бо тільки у зорганізованій громаді може бути лад і порядок. Приклад цього можемо знайти не тільки в людському життю, оглядаючи зорганізовані громади людей, але це видко теж у звірів, птахів і, навіть, комах, які живуть громадами".

Громада – це групова соціальна спільнота, члени котрої поділяють єдину територію, об'єднані повсякденними регулярними стосунками. Вона відрізняється від інших спільнот індивідуальністю та емоційністю внутрішніх зв'язків, що обумовлюється родовими, сусідськими та товариськими взаємостосунками, культурою, замкнутістю системи.

Сьогодні громада не є лише фізичною територією або скупченням мешканців, вона існує завдяки соціальному перетину психологічних, побутово-економічних та юридичних засад [11, с.20]. За твердженням Р.Шеффера та інших сучасних американських авторів, термін "місцева спільнота" означає групу людей у природному навколишньому середовищі з географічними, політичними і соціальними кордонами та досить розвинутим спілкуванням один з одним. Таке спілкування може бути не завжди активним, але воно має бути явним. Люди або групи взаємодіють на певній території для досягнення спільних цілей [1].

Спільнота тому й спільнота, що всі її члени мають у чомусь спільні погляди, смаки, звички, вірування, настанови, способи поведінки як свідомі, так і неусвідомлювані. До усвідомлюваних компонентів традиційної світобудови, представлених спільнотою, або усвідомлюваних лише частково, фрагментарно, відносять певні схильності, симпатії-антипатії, пристрасті. Усвідомленими компонентами є передусім спільні моральні орієнтири, норми, правила, звичаї, що мотивують поведінку людей[14,с. 224].

Значна кількість дуже різних спільнот, які ми спостерігаємо в реальному житті, є результатом різноманітних інтересів людей та форм їх задоволення. Притому одна особа може входити одночасно до різних спільнот.

Сьогодні в соціології існує кілька моделей спільноти. Перша модель – "часткова спільнота" – формується на основі згуртування індивідів із специфічними особистими інтересами. В цій моделі увага акцентується на задоволенні індивідуальних інтересів. При цьому спільнота відіграє роль особливого інструменту для задоволення і розгортання цих інтересів. Індивіди мають право вибирати ту спільноту, часткою якої вони б хотіли бути [8, с.79]. Саме модель "часткової спільноти" лежить в основі громад за інтересами.

Друга модель спільноти базується на концепції Мак-Айвера, яку він виклав у праці "Спільнота" (1917р.). В основі цієї спільноти лежить прагнення загального добробуту та задоволення інтересів для

всіх, причетних до неї. Характерними для таких спільнот є елемент суб'єктності – здатність до самостійного (автономного) відтворення на власній соціокультурній основі різних способів, форм, засобів соціальної активності, спрямованої на задоволення потреб людей [3, с.108]. Така модель спільноти більш характерна для етнічних, релігійних, територіальних громад.

Громаду у значенні спільноти, як і багато чого іншого в суспільних науках, неможливо визначити однією лаконічною формулою. Це своєрідна соціологічна конструкція, яка має різні форми, розміри, місцезнаходження, по-особливому структурована.

В інших соціологічних підходах громада розглядається як локальна соціальна система, що складається з сукупності елементів, які знаходяться в певних зв'язках і взаємовідносинах, утворюють єдине ціле та здатні міняти свою структуру [13,с.19]. Розглядаючи громаду саме з таких позицій, Маргарет Стейсі зазначає, що однією із суттєвих характеристик громади є сукупність взаємопов'язаних соціальних установ, що охоплюють всі аспекти соціального життя – сімейного, релігійного, правового тощо, які існують в певній географічній місцевості [12].

Американські теоретики наголошують на тому, що "громада – це група індивідів або сімей, члени якої поділяють певні цінності, мають спільні інтереси, або користуються послугами тих самих служб та організацій чи живуть в одній місцевості" [12].

Р.Уоррен, досліджуючи особливості функціонування громад в Америці, зазначає, що до їх визначення треба підходити з п'яти різних поглядів, беручи за основу один з них:

- структурний (політико-правовий погляд на громаду);
- соціально-психологічний (культурні зв'язки, цінності, взаємини);
- люди та територія (екологічний або демографічний погляд на громаду);
- процеси діяльності (підхід на основі аналізу різних видів діяльності в громаді);
- функціонування соціальної системи (розгляд громади як такої, що виконує функції відтворення і споживання, процесів соціалізації, соціального контролю, взаємодопомоги тощо).

Разом з цим Р.Уоррен наголошує, що громада є, перш за все, організацією соціальних стосунків, які дають можливість людям брати участь у діяльності, що необхідна для їх виживання та розвитку.

Англійський дослідник Р.Нісбет стверджує, що "громада – це всі форми взаємодій, які характеризуються високим рівнем особистої близькості, емоційною глибиною, моральною прихильністю, соціальною згодою, тривалістю в часі" [5,с.156]. Запропонований підхід до розуміння громади є досить неоднозначним, бо згідно перелічених автором характеристик як громаду можна визначати родину або дружній колектив людей.

Англійці С.Шонберг та Р.Розенбаум, досліджуючи дієздатність місцевих спільнот зазначають, що вони є життєздатними тоді, коли жителі об'єднуються з метою впливу на різноманітні аспекти місцевого соціального порядку [9, с.33]. Життєздатність таких спільнот обумовлюється кількома чинниками, провідними серед яких є:

- завдання підтримання і поліпшення якості життя, збереження середовища, утримання в належному порядку загальної власності, озеленення, робота з дітьми та молоддю тощо;
- визначення лідерів, які володіють навичками громадської роботи і здатні повести за собою інших людей, щоб відстояти інтереси своєї спільноти;
- визначення бажаного майбутнього своєї спільноти, вплив на політику місцевої адміністрації щодо рішень, які є важливими для життя місцевої спільноти;
- задоволення потреб різних категорій членів своєї спільноти і попередження конфліктів інтересів серед них;
- наявність ініціативної групи, яка налагоджує конструктивні взаємостосунки з усіма життєзабезпечуючими службами (комунальними, освітніми, медичними тощо) на території місцевої спільноти.

Американський дослідник Скот Пек також значну увагу приділяє виокремленню характеристик справжньої громади, як сукупності людей, що живуть разом у такий спосіб, який визнає і підтримує їхню "спільну єдність". На його думку, такими характеристиками є включення кожного індивіда в життя громади, прийняття спільних рішень шляхом досягнення консенсусу, враховуються індивідуальні особливості та сильні сторони кожного члена громади, в ролі лідера може бути кожен із членів громади [4, с. 42].

Директор канадського Центру навчання з питань розвитку громади "The Four Worlds" Джуді Боп пропонує в контексті діяльності в межах громади, спрямованої на покращання здоров'я і добробуту окремих осіб і сімей, а також громад, в яких вони мешкають, термін

"громада" розглядати стосовно будь-якої групи людей, які встановлюють сталі взаємини між собою з метою вдосконалення самих себе та світу, в якому вони живуть [4,с.34].

Відступити від структурного підходу до громади пропонував також Д.Кларк. Він вважав, що головним у громаді є психологічні зв'язки між її членами, що грунтуються на психологічній ідентифікації людей між собою.

На підставі аналізу поданого вище теоретичного матеріалу можна зробити висновок, що у зарубіжній літературі підходи до визначення громади розподіляються по групах на основі трьох сукупностей значень:

- громада як група людей у певній географічній місцевості;
- громада як сукупність відносин та взаємовідносин;
- громада як спільнота, спроможна до колективних дій.

У вітчизняній історії термін "громада" має досить давні коріння. За часів Київської Русі її синонімами були верв, мир, село. Як своєрідні громади функціонували в західних землях православні братства. Але найбільш активно в українських письмових джерелах XV-XIX ст. згадується селянська громада з її звичаєвим правом та своєрідними традиціями соціальної підтримки бідних і знедолених.

Інтерес до громади як суб'єкта суспільних відносин в 90-х роках минулого століття був обумовлений, перш за все, розбудовою громадянського суспільства в Україні, що знайшло своє відображення в ст.1 закону "Про місцеве самоврядування в Україні" (1997). У ньому територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

Сьогодні законодавче визначення територіальної громади багатьма вітчизняними соціологами, політиками та правознавцями вважається дещо формальним вже хоча б тому, що проста сукупність мешканців населеного пункту, не об'єднаних жодними іншими інтересами, не може становити ефективну громаду. Мешканці населеного пункту, формально отримавши визначення "територіальної громади" за формою, навряд чи одразу ж можуть стати нею за суттю. Громада повинна мати, крім спільного простору проживання, ще й цілий ряд інших спільних інтересів: інфраструктуру, потребу в послугах певної якості та їх задоволення, відчувати свою визначальну роль у виробленні місцевої політики тощо. А все це набуває обрисів

і починає працювати не відразу, для цього потрібно аби мешканці громади відчували свою організованість, тобто щоб у громаді існували певні елементарні інститути громадянського суспільства: осередки політичних та громадських організацій, формальні чи неформальні об'єднання громадян за різними ознаками: соціальними, віковими, територіальними тощо [15, с.3].

Громада є свого роду соціальним інститутом, побудованим на територіальній спільності та соціально-економічному становищі, що виступає регулятором суспільного життя населення.

Аналізуючи сутність територіальної громади як основи місцевого самоврядування, О.Батанов зазначає, що "територіальна громада – це складна "кумулятивна" форма суспільної організації, сукупність людей асоційованих на публічних засадах у межах певної території та об'єднана різноплановими ознаками системного характеру (демографічний, територіальний, правовий, політичний, економічний, професійний, мовний, релігійний тощо) [1,с.57]. Це об'єднання, яке не виключає право людини на індивідуальність, окреме житло та дозвілля, консолідує зусилля багатьох для досягнення усіма бажаного результату.

На думку польських науковців Я.Варди та В.Косовські, основними ознаками територіальних громад як людських спільнот є:

- приналежність до території з абсолютно визначеними межами;
- відокремленість місця проживання, що дозволяє виділити його в окреме місто, селище, село;
- постійність проживання;
- відображення населеного пункту в адміністративно-територіальному устрої держави [2, с.42].

Отже, коли мова йде про територіальну громаду, то завжди постає питання про її границі. Згідно існуючого в нашій державі адміністративно-територіального устрою більшість дослідників з проблем місцевого самоврядування як різновид територіальної громади виокремлюють: село, селище, район, місто, мікрорайон у місті, квартал, вулицю, багатоквартирний будинок [1, с.77].

Як слушно зазначає І. Кокарєв, досить складно створити дієздатну громаду на території великого міста. Тому, на його думку, доцільно зосередитися на розвитку сусідських громад, які переважно створюються за місцем проживання людей і є складовою, але самостійною системою місцевого самоврядування, частиною міста, фрагментом міської культури [9, с.9]. В основу створення таких

сусідських громад мають бути покладені спільні інтереси людей, що проживають близько один від одного або окремі проблеми місцевого рівня, які створюють труднощі чи незручності для життєдіяльності людей.

Всебічне уявлення про особливості тієї чи іншої територіальної громади можна отримати на основі її соціального паспорту, до складу якого відносять такі показники:

- географічний (площа, природні особливості, екологічний стан);
- демографічний (чисельність населення, його віковий та гендерний склад),
- соціальний (соціальні групи, їх ознаки та спрямування);
- економічний (особливості ринку праці, зайнятість населення, рівень безробіття, кількість людей, що проживають за межею бідності);
- політичний (політична структура, недержавні організації, наявність лідерів, особливості протестних форм поведінки людей);
- освітньо-культурний (загальноосвітні заклади, вищі навчальні заклади, позанавчальні заклади, особливості організації доззвіллєвої сфери);
- ризики (проблеми, небезпеки, що є в попередніх сферах).

Проте, в умовах сьогодення характеристика громади лише за територіальною ознакою на думку соціологів та політологів є примітивно спрощеною. В громадянському суспільстві територіальна громада за своєю сутністю має становити таку спільність людей, яка спрямована на вирішення локальних проблем. Саме така місцева спільнота в результаті спільних взаємних комунікацій об'єктивно спроможна виробляти характерні інтереси та реалізовувати їх на місцевому рівні. Вона має бути здатна до саморозвитку, самоорганізації та саморегуляції, покликана здійснити якісну трансформацію як самої себе, так і всього суспільного організму в цілому. Її багаторівневість детермінована диференційованістю за інтересами, потребами, духовно-ціннісними орієнтаціями кожного її члена і соціальних груп.

З позицій синергетичного та соціокультурного підходів територіальна громада є відкритою самоорганізуючою соціальною системою, носієм певної соціокультурної специфіки. Як колективний суб'єкт діяльності вона складається, в свою чергу, з інших суб'єктів – індивідуальних (окремі активні жителі) і колективних (недержавні некомерційні громадські організації, сусідські групи та інші

мікроструктури). Ці суб'єкти розглядаються в якості структурних елементів громади. Вони взаємодіють як між собою, так і з іншими суб'єктами, які діють на території громади (державні структури, влада, бізнес). В процесі взаємодії між ними може складатися та чи інша система взаємозв'язків – горизонтальних (суб'єкт–суб'єктних) або вертикальних (суб'єкт–об'єктних) – і взаємостосунків – рівноправних (партнерських) чи стосунків залежності та підпорядкування [3, с.108].

Можна стверджувати, що територіальна громада виникає та змінюється в результаті використання її членами, які керуються тими чи іншими цінностями в межах певної системи їх взаємозв'язків, взаємодій та стосунків, різних способів, форм, засобів соціальної активності.

Окрім характеристики громади на основі соціологічних та політико-правових підходів, існує ще визначення сутності громади у соціально-педагогічній теорії.

В площині соціальної роботи з дітьми та молоддю А.Капська розглядає громаду як один із чинників соціального впливу на особистість, проміжну ланку між макросистемою суспільства в цілому і мікросистемою сімейної і особистісної підтримки [7, с.202].

Такий підхід до трактування громади, звичайно, може мати місце в соціально-педагогічній діяльності. Проте, більш доцільно розглядати громаду як різновид соціального середовища соціалізації особистості, що знаходить своє підтвердження в роботах науковців з проблеми соціалізації та соціального виховання [6; 10; 14].

Важливо підкреслити, що громада як соціальне середовище, являє собою конкретне поле соціальної діяльності та відносин, де формуються і реалізуються потреби й можливості особи, де кожна людина безпосередньо включається в процес життєдіяльності суспільства. Соціалізація індивіда, в переважній більшості, розглядається як процес входження у світ конкретних соціальних зв'язків та інтеграції особистості в різні типи соціальних спільностей через культуру, цінності, норми, на основі яких формуються соціально значимі риси особистості. Соціальність людини – це результат діяльності самого індивіда за допомогою діяльності оточуючих людей [6, с.66].

Отже, цінності, настанови, звичаї, закони та все інше, що створює наші соціальні реальності, конструюється в міру взаємодії одне з одним, покоління за поколінням, день за днем. Іншими словами,

спільноти (зокрема громади) конструюють "лінзи", крізь які їхні члени інтерпретують світ. З точки зору основних ідей соціально-конструктивістського світогляду буденний досвід кожного окремого "Я" виникає та існує в безперервному взаємному обміні з досвідом інших членів спільноти [14,с. 226-227].

Шведські вчені В.Чинаках, Я.Лерстедт, американець Г.Валер вважають, що провідним завданням соціалізації є формування в особистості життєвої компетентності. На їх думку, вона розвивається в таких сферах, як навчання, робота, культура, політика, навколишнє середовище, екологія. В якості інструментів формування життєвої компетентності вчені виокремлюють загальну освіту, професійну підготовку, виховання в сім'ї, в громаді, засоби масової інформації. В запропонованому переліку громада визначається як важливий фактор у соціальному становленні особистості [16, с. 19].

С.Іваненков в теорії соціалізуючого середовища виокремлює три найвагоміших фактора соціалізації: речовинно-предметний, соціально-інституціональний та інформаційний (засоби масової інформації) [6,с.125-126]. Другий фактор є одним із найбільш значимих саме у територіальній громаді, в якій поряд з традиційними соціальними інститутами сім'єю, школою, медичними та правовими установами, в умовах сьогодення покликані до життя нові інституції. Мова йде про громадські організації, різноманітні соціальні служби, соціально-реабілітаційні центри, які мають забезпечувати необхідні умови для позитивної соціалізації особистості.

Базуючись на факторній моделі соціалізації А.Мудрика, можна говорити про функціонування громади на мікро- та мезорівнях соціального середовища.

За умови, що однією з провідних характеристик громади є територія, в залежності від типу поселення можна говорити про сільську, міську громаду, громаду мікрорайону великого міста як про мезорівень соціального середовища. За тією ж територіальною ознакою сусідську громаду можна визначати як мікрорівень соціального середовища.

Характеристика громади за спільністю інтересів (культурних, релігійних, професійних тощо) та взаємозв'язків її членів дає підстави також визначати громаду як мікрорівень соціального середовища. Прикладами такої громади можуть бути професійні колективи, об'єднання дітей та молоді за інтересами, об'єднання батьків для спільного вирішення проблем своїх дітей.

В сучасній практиці соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю як професійна діяльність по реалізації різних напрямів соціальної політики переважно здійснюється в умовах територіальної громади як локальної системи мезорівня соціального середовища. Параметрами такої системи можна виокремити:

- природньо-економічні особливості території;
- соціокультурні традиції населення;
- групи людей за гендерно-віковими характеристиками;
- сукупність соціальних інституцій (навчальні та позанавчальні заклади, соціальні служби, спеціалізовані служби, соціокультурні заклади, медичні установи, діяльність яких спрямована на розвиток і соціальну підтримку дітей та молоді);
- органи місцевого самоврядування;
- громадські організації.

Саме ці параметри вказують на особливості та відмінності численних територіальних громад, що, в свою чергу, обумовлює і особливості процесу соціалізації людей, які проживають на її території. Об'єктивність процесу соціалізації має ту специфіку, що він відбувається як суб'єктивна діяльність і співдіяльність агентів та інституцій суспільного життя. Рушієм такої співдії є відповідні соціальні потреби, які мають системний характер і реалізуються як множина індивідуальних та інституційних запитів [10, с.19]. Це, в свою чергу, й обумовлює особливості соціально-педагогічної роботи в громадах різного типу, оскільки ця діяльність, перш за все, спрямована на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її культурних і духовних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини

Вивчення особливостей соціальних проблем та потреб в громадах різного типу, з однієї сторони, сприяє уніфікації напрямів соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'єю в громаді (соціальна профілактика негативних явищ, соціальна підтримка дітей, що залишилися без батьківського піклування, формування здорового способу життя людей тощо), а, з іншої, потребує врахування місцевих умов, соціальних запитів конкретної громади, що, в свою чергу, вимагає диференціації та індивідуалізації видів соціальної допомоги та соціальних послуг в межах різних громад.

? Питання та завдання до теми

1. Як визначається громада у працях зарубіжних науковців?
2. Охарактеризуйте територіальну громаду в Україні.
3. Проаналізуйте різні підходи до трактування громади.
4. В чому їх спільне та відмінне?

🕮 Література

1. *Батанов О.В.* Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні. Монографія. – К.,2001. – 260 с.
2. *Варда Я., Клосовські В.* Острови надій: розробка стратегій локального розвитку. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2003. –312с.
3. *Воловодова Е., Касперович А.* О социокультурной специфике субъектности территориальной общины: организационный аспект // Социология: теория, методы, маркетинг. – №1. – 2004. – С.103-119.
4. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / О.В.Безпалько та інші; Під заг. ред. І.Д.Звєрєвої. – К.: Наук. світ, 2004. – 69с.
5. *Демидова Т.Е.* Сравнительный анализ форм работы в общине в зарубежных странах // Российский журнал социальной работы. – 1997. – № 2. – С.156 –157.
6. *Иваненков С.П.* Проблемы социализации современной молодежи. Изд. 2-е, дополненное. Монография. – Спб, 2003. – 420с.
7. *Капська А.Й.* Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. – К.:УДЦССМ, 2001. – 220с.
8. *Климанська Л., Софин О.* Громада в системі громадянського суспільства. // Реформування соціальних служб в Україні: сучасний стан та перспективи: Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. /За ред. Неллі Ничкало, Бреда Мак Кензі. – Львів-Вінніпег: Видавнича фірма "Малті-М".–Львів, 2003. – С.78-81.
9. *Кокарев И.* Соседские сообщества: путь к будущему России. – М.:Прометей, 2001. – 248 с.
10. *Лавриченко Н.М.* Педагогіка соціалізації: європейські абриси. – К.:ВіРА ПЛСАЙТ, 2000. – 444с.
11. *Най[illegible]ова Л.А.* Соціально-психологічні феномени створення територіальних спільнот // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №6. – С.19-22.

12. Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика. – К.Видавничий дім "КМ Академія", 2004. – 180с.

13. Скуратівський В.А., Шевченко М.Ф. Соціальні системи та соціологічні методи дослідження: Навч. Посібник. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 188с.

*14. Титаренко Т.М.*Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.

15. Ткачук А. Ф. Населення чи громада? Або як впливати на місцеву владу. – К.: Інститут громадянського суспільства, 2003. – 73 с.

16. Яркина Т.Ф. Гуманизм как теоретико-методологическая основа социальной педагогики. – М.: РАО,1997. – 68с.

17. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. A. S. Hornby. Fourth edition //chief editor A. P. Cowie Oxford Univ Press 1995. – 1580 p.

Структурно-логічна схема до теми "Сучасні підходи до розуміння громади"

Базові характеристики	Пояснення
Спільні ознаки	Територія Інтереси Віросповідання Цінності Етнічне походження
Мережа взаємовідносин	Члени громади взаємодіють між собою на різних рівнях: політичному, професійному, побутовому, дозвільневому
Спільність дій	Люди усвідомлюють потреби та проблеми своєї громади й об'єднуються для їх задоволення та розв'язання

ANDREI
MIEFF-A

Тема 2. Ретроспективний огляд соціальної роботи в громаді

В історичних працях термін "громада" застосовується для позначення самоврядної виробничої та соціальної групи. За свідченнями істориків, первісні громади утворилися на південноукраїнських землях Київської Русі. "Соціальність тут зводилась до того, що зв'язки в громаді, її єдність здійснювалися на основі згоди людей, їх волі та інтересів. За природою це були об'єднання, в яких концентрувалися воля та бажання людей. Відповідно тут переважала особиста свобода. А громада була певним волевиявленням індивідуальних свобод, спиралася на них, а не панувала над ними" [2, с.39].

Як засвідчують історичні документи, у часи Київської Русі існували землеробські громади. В українських письмових джерелах вони згадуються як верв, мир, село [5, с.21].

У 1530-1540-х роках українське міщанство, спираючись на досвід об'єднання зусиль для вирішення різних проблем, що існував у сільських громадах та цехових ремісничих групах, створює у Львові та Луцьку братства – національно-релігійні організації міщан, духовенства та селян. Організаційно вони, як і всі подібні утворення, будувалися на основі волевиявлення окремих осіб, що, за свідченням С.Войтовича та Л.Гурської, дає підстави говорити про них, як своєрідні громади. Однією з провідних форм функціонування братств були зібрання. На них обиралася старшина – "старші брати", які відповідали за організаційну та фінансову роботу братств, обговорювалися різноманітні питання просвітницької та філантропічної діяльності.

Як зазначає в своїх історичних розвідках М.Грушевський, "від свого часу брацькі сходи мали служити до поучування в вірі і освіті: полагодивши біжучі справи, братчики мали займатися читанням добрих книг і поважними розмовами; мали слідити за добрим життєм своїх членів"[6, с.226].

Свою головну мету братчики бачили у збереженні етнічної самобутності українського народу. Провідним засобом для її досягнення вони вважали культурно-просвітницьку діяльність. Тому однією з найважливіших турбот українських братств була шкільна справа. У кінці XVI ст. Львівське братство заснувало власну братську школу. "Про надмірно суворі, якщо взагалі реалістичні правила, якими у

своїй діяльності керувалися ця та інші братські школи України, свідчить статут, так званий "Порядок шкільний". Вчитель мав бути "набожним, мудрим, скромним, стриманим, а не пиякою, гулякою, хабарником". На початку XVII ст. численні братські школи існували по всій Україні " [10, с.93].

Педагогічні погляди діячів братських шкіл були проникнуті гуманістичними ідеями, що відбилося в організації навчального та виховного процесів. Ставлення вчителя до учня засновувалося на визнанні успіхів останнього. В уставі Львівської братської школи відзначено, що " учити дидаскал и любити мает дети вси заровно, яко сынов богатых, так и сирот убогих. ... Который больше умет сидити будет выше бы и барзо нищ был" [8, с.308].

Культурно-освітня діяльність братств не була єдиним напрямом їх соціальної роботи з дітьми та дорослими. Велику увагу братства приділяли соціальній підтримці найменш захищених представників суспільства – старих, інвалідів, бездомних, сиріт. Характеризуючи діяльність Львівського братства, М.Грушевський засвідчує, що "братчики хотіли гарної школи, поставили дім брацький, щоб у нім примістити і ту школу, і друкарню, і шпиталь для убогих і калік" [6, с.226]. Братства опікувались вдовами і сиротами своїх померлих членів, підтримували шпиталі й надавали своїм членам безпроцентні позички [10, с.92].

У створюваних братствами шпиталях запроваджувалося самоврядування. Обрані мешканцями цих закладів старости, займалися питаннями внутрішнього життя шпиталів. Вони, зокрема, складали кошториси, вирішували, як краще розпорядитися різними доходами. Братства відкривали особливі "старечі" шинки, доходи від яких йшли на утримання шпиталів.

Аналізуючи роботу братств щодо соціальної підтримки населення, можна констатувати, що вона далеко виходила за межі філантропічної діяльності, а скоріше була втіленням гуманістичних поглядів українців на немічність, старість, убозтво. Залучення до діяльності братств широких верств населення перетворило їх на загальнонаціональну інституцію – православну громаду, що брала активну участь у суспільно-політичному і культурно-національному житті України наприкінці XVI початку XVII століття [7, с.162-164]. Подані в узагальненому і досить стислому вигляді свідчення істориків дозволяють також говорити про те, що братства, як своєрідні громади, здійснювали й окремі види соціальної роботи з дітьми та

дорослими, спрямовані в першу чергу на їх освіту та допомогу у складних життєвих ситуаціях.

Найбільш активно в українських письмових джерелах XV-XIX ст. згадується селянська громада з її звичаєвим правом та своєрідними традиціями соціальної підтримки бідних і знедолених. Сільська громада, зберігаючи певну спадкоємність з давньоруською общиною, відігравала роль станової організації селянства, що регулювала усі аспекти його життєдіяльності. Її характерною рисою була взаємодопомога, яка виявлялася у численних формах та обрядах життєвого циклу від народження людини до її поховання. Заснована на відповідальності членів громади "один за одного", взаємодопомога в громаді забезпечувала колективний захист честі й власності кожного члена громади. Підтвердженням цього є численні зразки усної народної творчості, зокрема прислів'я та приказки " Громадою до діла, бо це – велика сила", "Гуртом добре і батька бити", "Громада – великий чоловік, на котрій стоїть цілий світ" , "До громади за порадою, до громади за розрадою" тощо.

Приналежність до громади набувалася через народження в громаді та заміжжя. Крім того, громада користувалася правом надавати громадянство окремим особам. Членами громади вважалися також священики, вчителі. Приналежність дітей до громади визначалася по батьківській лінії, а незаконнонароджених – по материнській. Діти набували громадянство в тій громаді, в котрій на час їх повноліття батько був громадянином.

Найвищою владою в громаді була громадська рада. Вона діяла шляхом ухвалення постанов з найважливіших справ громади і контролювала їх виконання.

Громада відповідала за дотримання моральних норм поведінки односельчан. Вона мала турбуватися, щоб ночами люди не вештались по селі, щоб батьки та опікуни посилали своїх дітей до школи і в церкву, щоб належно виконували свої обов'язки вчителі. Мали бути шановані неділі та свята. Танці у свята могли починатися після вечірнього богослужіння. На забавах мав бути спокій і порядок, за що ніс відповідальність господар двору, на якому проходила забава. Штрафи за порушення цих приписів йшли у фонд убогих громади.

Чіткі вимоги ставилися до громадської старшини в питанні запобігання пияцтву. Корчми і шинки, як правило, розташовували ближче до окраїни села. Вони мали закриватися о десятій годині вечора. За дозвіл продовжити роботу власники корчми і шинків по-

винні були сплачувати кожного разу певну суму, що також йшла у громадський фонд. За появу в нетверезому стані в публічному місці винний підлягав арешту і штрафувався. З метою запобігання пияцтву створювалися "братства тверезості" [11, с.87]. Громада також користувалася правом видалення осіб, котрі своїм способом життя викликали порушення певних публічних норм.

В багатьох історичних джерелах зазначається, що сільська громада також заопікувалася і школою. Учителів оплачувала громада і, в окремих селах, двірський маєток. Для керівництва шкільним фондом обиралася шкільна рада, що вела нагляд за вчителями і організацією навчального процесу. До складу ради входили представники церкви, переважно священик, представники школи – директор або найстарший за віком вчитель і представники громади, котрі вибиралися громадською радою у кількості від двох до п'яти чоловік. Вимагалося, щоб раз на місяць вчителі звітували перед шкільною радою про стан справ у школі, відвідування учнями занять. За невідвідування чи інші порушення, що їх допускали учні, представники ради могли накласти стягнення на батьків чи опікунів [11].

Громада несла відповідальність за всіх її членів, особливо за сиріт, вдів, старців та немічних. Так, у більшості сіл створювалися сирітські ради чи призначався сирітський суддя, які мали дбати про сиріт та вдів. В окремих громадах навіть створювався фонд убогих та сиріт, з якого виділялися кошти на допомогу нужденним. Не останнє слово громада мала й при призначенні опікунів для сиріт. Основним критерієм для визначення опікунства вважалися не лише родинні зв'язки, а й вміння вести господарство, щоб зберігати і примножувати спадок сиріт. Якщо, на думку громади, опікун не справлявся зі своїми обов'язками, сирітська рада порушувала питання про заміну опікуна [4].

Кожна громада мала свою касу та певний запас збіжжя. Вони поповнювалися за рахунок внесків більш заможних селян чи різних видів стягнень. Оскільки в громаді панувало звичаєве право, то дрібні суперечки між селянами часто розв'язував староста, який міг призначити одній із сторін сплату штрафу до громадської каси. Ця каса також поповнювалася і за рахунок штрафів, які накладалися на шинкарів, що продавали горілку парубкам до визначеного громадою віку (в окремих громадах цей вік коливався від 18 до 22 років). За рішенням громадської ради біля церкви могла встановлюватися скринька для збору пожертв у фонд убогих [11, с. 88].

Для одиноких літніх та хворих людей в окремих громадах організовували притулки убогим у вільній сільській хаті. Допомогу таким людям надавали по-черзі переважно дівчата та молодиці.

Коли громада або староста з метою лікування зверталися за допомогою до лікаря, кошти за це лікування сплачувала громада. Громада мала заопікуватися і особами, котрі захворіли на її території аж до часу видужання, але при цьому їй необхідно було повідомити громаду, до якої належав хворий. Повернення грошей за лікування здійснювалося при посередництві староства [11, с.53].

Не забувала громада про своїх бідних односельців під час великих релігійних свят. Звичай збирати продукти під час освячення паски для нужденних був започаткований саме в сільських громадах. На свято Миколая з громадських фондів виділялися гроші на придбання одягу та солодощів для дітей -сиріт.

Однією з найбільших колективних форм взаємодопомоги при виконанні нагальних і трудомістких робіт у сільській громаді була толока (поміч, клака), яка збереглася і до сьогодні. Народна толока грунтувалася на етичних засадах співжиття в громаді, її основним принципом була щира безкоштовна допомога погорільцям, забудовникам тощо.

Серед традиційних форм взаємодії членів громади між собою і з членами сусідніх громад були храмові свята або празники. Кожна громада мала такий празник – день посвяти діючої церкви. До цього свята готувалися всі односельці як до своєрідної форми громадського огляду та гостинності. Тому громада дбала, щоб в цей день біля кожного двору була особлива чистота та порядок. В окремих громадах для бідних сімей виділялися кошти на те, щоб привести до порядку оселю та дворище. Ці традиції продовжують зберігатися до нашого часу. Більше того, можна навіть говорити проте, що вони дали життя таким новим формам соціальної роботи в умовах територіальної громади як День міста, День довкілля, Свято вулиці тощо.

Сільську громаду можна вважати і колискою сучасних молодіжних організацій, бо саме тут діяли своєрідні громади в громаді. Як засвідчує О.Воропай "колись в Україні існували по наших селах та дрібних містечках дівочі та парубочі громади. На чолі дівочої громади стояла старша дівка – та, яка вела порядок між дівчатами, називали її отаманшею. На чолі парубочої громади був старший парубок – отаман" [3,с.54]. Такі громади організовувалися за статевовіковою ознакою і діяли в межах чітко визначених етичних та право-

вих норм громадського життя своїх сіл. Молодіжні громади регулювали стосунки між сільською молоддю, захищали інтереси та честь своїх членів і виступали організаторами власного дозвілля та загальносільських урочистостей. Парубки та дівчата брали участь у колядуваннях. Частину отриманих від цього коштів віддавали сільському старості для нужд церкви та бідних, а на решту влаштовували вечорниці та святкування особливих днів: Катерини (для дівчат) та Андрія (для парубків).

"Обов'язками дівочої громади були ще такі: квітчати церкву перед великими святами, впорядковувати самітні гробки на цвинтарі і перед поминанням мертвих і допомагати працею старим та немічним у селі" [3,с.56].

Таким чином, можна говорити про те, що довгий час сільська громада була своєрідним інститутом соціальної підтримки незахищених верств населення, що базувався на традиціях колективного співжиття та милосердя, притаманних ментальності українців.

З кінця 50-х років XIX століття в Україні набуває розвитку національно-визвольний рух у вигляді напівлегальних культурно-освітніх організацій (гуртків), які називалися "Громадами". Вони об'єднували прогресивних представників української інтелігенції. Діяльність громад проявилася найвиразніше через видавничу, просвітницьку роботу серед народу, зокрема в читанні лекцій, організації курсів, гуртків.

Створення громадівських організацій збіглося з великою подією – скасуванням кріпацтва, яка спонукала в першу чергу національно свідому молодь до активної діяльності заради просвіти народу. Тому "головне завдання своєї діяльності молоді люди вбачали в тому, щоб сприяти всіма чесними засобами моральному і матеріальному розвитку народу"[9,42]. Члени осередків "Громади", в якій у різні періоди її існування працювали відомі педагоги, діячі культури та науки, зокрема М.Драгоманов, П.Косач, С.Русова, П.Чубинський, М.Старицький та інші, в першу чергу зосереджували зусилля на відкритті різних шкіл для народу та сільських дітей (недільних, публічних тощо), підготовці вчителя до роботи в таких школах. Так, П.Чубинський зазначав, "що школа потребує вчителя, покликання якого – праця серед народу. Він повинен бути і радником, і чесним навчителем, і захисником селянина. На першому плані в них мають бути не гроші та чини, а бажання забезпечувати благо найменшому братові" [9, с.51].

Громадівці були переконані у необхідності культурного розвитку українського народу, тому вони поширювали серед народу разом із загальноосвітніми знаннями відомості про українську культуру, історію, мову. Лише за вісім місяців 1861 року громадівцями було видано та розповсюджено більше як 12 тисяч примірників популярних видань українською мовою.

Ще однією формою соціально-просвітницької роботи громадівців була організація благодійних спектаклів. Кошти, зібрані за квитки на ці спектаклі, витрачалися на допомогу дітям з малозабезпечених родин, сиротам у недільних школах, розвиток громадівських починань.

Діяльність "Громади" у другій половині XIX століття як організації, що діяла в багатьох містах України, стала своєрідним запалювальним кристалом для створення наприкінці XIX початку XX століття інших громадських організацій, діяльність яких була спрямована на соціальну підтримку різних категорій населення в межах територіальних громад.

Важливу роль у соціально-культурному розвитку сільських громад відіграло також товариство "Просвіта". Засноване у 1868 році групою львівських студентів під проводом Анатолія Вахнянина та Омеляна Огоновського, воно ставило своєю метою підвищення культурного та освітнього рівня селянства. Роботі товариства допомагали сільські вчителі та працівники притулків для бідних. Завдяки активній діяльності членів "Просвіти" по всій Східній Галичині було створено мережу бібліотек та читалень. При них створювалися хори, театральні групи, спортивні об'єднання та кооперативи [5, с.42].

Для прикладу у с. Бондарівці, що на Галичині, така читальня була заснована у 1920-1921 р.р. У 1925-1927 р. всією громадою будували будинок читальні. Члени читальні влаштовували сценічні вистави, концерти для цілої околиці, курси агрономії, самоосвіти, крою та шиття. У цьому ж селі за ініціативи свідомих громадян у 1924 році було засноване спортивне товариство "Луг", що об'єднувало молодь села [11, с.156-157].

Вже у 1914 році в товаристві "Просвіта" налічувалося сімдесят регіональних осередків, близько трьох тисяч читалень та бібліотек на території Східної та Західної України. Було створено дев'ятсот сімдесят чотири молодіжні групи, які організовували культурно-просвітницьку та спортивну роботу серед сільської молоді [5, с.45].

У 60-80 роки XX ст. в Україні, як складовій СРСР, починається організація соціально-педагогічної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями за місцем проживання (у сімейно-сусідських спільнотах). Основними складовими системи соціально-педагогічної роботи за місцем проживання стають державні заклади (школи, позашкільні, культурно-освітні, спортивні заклади тощо), сім'я та громадськість. Саме у 60-і роки з метою створення умов для організації змістовного дозвілля дітей та молоді починають працювати кімнати школярів при житлово-експлуатаційних конторах. Разом з цим, переважно у мікрорайонах великих міст, починають створюватися підліткові клуби за місцем проживання як осередки соціально-педагогічної роботи з дітьми та сім'ями у межах територіальної громади.

Новим каталізатором розвитку соціально-педагогічної роботи за місцем проживання стало створення у Москві у 1989 році Тимчасового науково-дослідного колективу "Школа-мікрорайон". У його складі була затверджена Донецька територіальна група (науковий керівник Сидоров В.М.), яка діяла на базі шкіл № 57, 95 м. Макіївки та школи № 11 м. Донецька. Ці школи працювали в режимі повного дня. За кожним з педагогів було закріплено декілька будинків, що знаходилися недалеко одне від одного і мали спільний двір. В них проживали діти та молодь різного віку, які навчалися в школах, професійно-технічних училищах, вищих навчальних закладах. Шкільні педагоги організовували індивідуальну та групову роботу з дітьми тих будинків, які були за ними закріплені: залучали їх до участі у шкільних гуртках та секціях, організовували роботу клубів вихідного дня для дітей та дорослих, проводили дворові свята, акції тощо. Педагоги також надавали необхідну соціально-педагогічну допомогу сім'ям своїх підопічних. Аналізуючи цей досвід, варто зазначити, що поряд з багатьма позитивними моментами, у ньому простежується ряд недоліків. Робота школи як провідного організатора соціально-культурної діяльності дітей та дорослих у мікрорайоні призвела до перевантаження педагогічних колективів, виконанню не властивих для них суспільних функцій. Необґрунтована абсолютизація діяльності школи у межах територіальної громади часто призводила до відокремлення роботи в соціумі інших суспільних інститутів. Школа одна виявилася неспроможною вирішити всі проблеми соціалізації дітей та дорослих у відкритому соціумі.

Ще однією спробою територіальної системи скоординованих виховних зусиль було добровільне товариство "ДОМ", яке діяло у

80-х роках XX ст. на території південно-східної частини м. Макіївки. Основна мета "ДОМ" полягала у зміцненні виховного потенціалу мікрорайону, спрямованого на розвиток дітей та дорослих. Провідними завданнями товариства були: сприяння організації та проведенню особистісно значущої діяльності для дітей та дорослих у сфері їх вільного часу; надання психолого-педагогічної допомоги жителям мікрорайону у вирішенні їх життєвих труднощів; координація дій виховних інститутів мікрорайону – школи, позанавчальних закладів різних відомств.

Соціально-економічні зміни, які відбулися в Україні на початку 90-х років, курс держави на побудову громадянського суспільства, сприяли переосмисленню соціально-педагогічної роботи в країні. У 1993 році започатковано створення соціальних служб для молоді, які сьогодні є тими державними структурами, що реалізують соціальну політику шляхом надання різних видів допомоги та соціальних послуг дітям, молоді та сім'ям саме у межах територіальних громад. Для забезпечення різних напрямів соціальної роботи з населенням створено різноманітні спеціалізовані соціальні служби: кризові центри, центри соціальної реабілітації для дітей та молоді з обмеженими функціональними можливостями, центри сім'ї "Родинний дім", клубні об'єднання за місцем проживання тощо.

Отже, в Україні ми маємо багатий історичний досвід соціальної роботи в громаді, який формувався протягом кількох століть. Більшість традицій та форм такої роботи в громаді збереглися й донині з окремими видозмінами та вдосконаленнями. Тому сьогодні діяльність фахівців соціальної сфери, які реалізують різноманітні соціальні програми у різних спільнотах, має, перш за все, базуватися на знанні історичних витоків доброчинної, соціально-просвітницької та соціально-культурної роботи українських громад.

? Питання та завдання до теми

1. Охарактеризуйте соціальну підтримку у братствах як православних громадах.
2. Чому сільську громаду можна вважати однією з перших інституцій соціальної роботи?
3. Які соціальні служби діють сьогодні в умовах територіальної громади ?
4. Охарактеризуйте громадські організації громади, на території якої ви проживаєте.

🕮 Література

1. *Батанов О.В.* Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні. Монографія. – К.,2001. – 260 с.
2. *Войтович С.О.* Світ соціальних відносин в українській культурі (історико-соціологічне дослідження). – К.: МІПП "Інтел", 1994. – 144с.
3. *Воропай О.* Звичаї нашого народу: етнографічний нарис. Ч.І-ІІ. – К.,1991.
4. *Горілий А.Г.* Історія соціальної роботи в Україні. – Тернопіль: ТАНГ, – 2001. – 68с.
5. Громади України: на шляху відродження. – К.: "Ай- Бі", 2002. – 279с.
6. *Грушевський М.* Ілюстрована історія України. –Київ-Львів, 1913. – 524с.
7. *Гурська Л.І.* Православні братства в Україні як чинник формування національної самосвідомості (кінець XVI –перша половина XVII ст.): Дис. ... канд. філос. наук: 09.00.11. – К., 2000. – 189с.
8. История Києва. Древний и средневековый Киев. Т.1. – К.: Наукова думка, 1984. – 406с.
9. *Побірченко Н.С.*Педагогічна і просвітницька діяльність українських громад у другій половині XIX – на початку XX століття.Кн.1.: Київська громада. – К.: Наук. світ, 2000.- 307с.
10. *Субтельний Орест* Україна. Історія.- К.:Либідь, 1992. – 510с.
11. *Турчак О.В.* Сільська громада у лемків (1866-1939): Дис....канд. іст. наук: 07.00.05. – Львів, 1996. – 236с.

Тема 3. Соціальні служби та форми роботи з населенням в громадах зарубіжних країн

Загострення соціальних проблем у Європі в XIX ст. обумовило широке поширення суспільної благодійності, яка характеризувалася тим, що допомогу нужденним надавали люди, які об'єднувалися між собою на волонтерських засадах у невеликі групи, а пізніше добровільні об'єднання. Кульмінацією суспільної благодійності став рух сеттльмент-центрів, який виник в Англії і пізніше поширився у США.

Його засновником вважають протестантського священника Самуела Барнета, який у 1884 році відкрив у бідній частині Лондона благодійний заклад Тойнбі-Хол, що став центром соціальної допомоги для місцевого населення. Цей заклад існував за рахунок приватних пожертвувань. Тойнбі-Холл дав поштовх до створення більше ніж 400 благодійних установ у англійських та американських містах: по аналогії з європейськими кварталами в колоніях їх стали називати сеттльментами [1,с.19]. В переважній більшості з населенням в сеттельмент-центрах працювали студенти, які оселялися в найбідніших кварталах Лондона, а пізніше в багатьох міських районах по всій Великобританії, щоб на собі відчути всі незручності бідності і проводити соціальну роботу на місцях. Вони були провідниками освіти, різних видів культурної діяльності, помічниками місцевих жителів у вирішенні радикальних соціальних проблем.

Першим американським сеттльментом була сусідська гільдія, заснована у 1886 році Стентоном Койтом. У 1896 р. В США було вже 44 сеттльмента, а в 1911 – майже 400 [7,с.200]. Місцеві центри в переважній більшості створювалися в тих кварталах чи районах міст, де проживали головним чином емігранти. Найбільш відомий сеттльмент – дом емігрантів Хулл-Хаус у Чикаго – було засновано Дж.Адамс та Е.Г.Стар у 1889 році. В цьому домі працювали денні ясла, клуб для хлопчиків, невеличкий театр та кілька гуртків. Окрім того "проводилася просвітницька робота з дорослими та дітьми, яких намагалися "окультурити" шляхом відвідування виставок, читання лекцій, концертних вечорів тощо. Влітку соціальними працівниками Хулл-Хаус за містом організовувався табір з метою оздоровлення дітей із бідних сімей"[5, с.16-17].

Протягом перших десятиліть працівники сеттльментів перетворювали громади в політичну силу. Саме завдяки їх активній діяльності були прийняті закони про дитячу працю, громадське здоров'я,

дитячі садочки, були започатковані служби тимчасових нянь, розбивка місцевих парків та створення ігрових майданчиків для дітей, різноманітні гуртки для самоосвіти дорослих [7,с.201]. Програми діяльності сеттльмент-центрів носили здебільшого емпіричний характер і, переважно, були спрямовані на допомогу в отриманні роботи, надання медичних послуг, організацію дозвілля та впровадження різних форм неформальної освіти серед членів громади.

Отже, наведені факти свідчать про те, що саме в сеттльментах зародилися окремі напрями та форми соціальної роботи на рівні громади, а самі сеттльменти стали прабатьками багатьох сучасних інституцій, які успішно функціонують у територіальних та етнічних громадах різних країн.

Одними з найпоширеніших серед них є громадські центри (Community Centers), які активно діють в громадах США, Канади, Великобританії, Німеччини, Швейцарії та інших європейських країн. Зміст та форми їх роботи обумовлені потребами різних груп населення громади. Пріоритетними напрямами діяльності в таких центрах є освітній, дозвіллєвий та оздоровчий. Зазвичай вони орієнтовані на роботу з різними віковими групами. Так, наприклад, в одному із найбільш відомих громадських центрів Великобританії Бартон-Хілл, який працює на базі громади при Бристольскому університеті, для жителів пропонують різноманітні програми та форми проведення дозвілля. Для дітей створено клуби "Зустрінемося після школи", де працюють різноманітні гуртки; клуб юних винахідників; клуб вирішення соціальних проблем. Особливою популярністю у молоді користується молодіжне кафе, де проходять дискусії, різноманітні вечори. Багато років успішно діє програма для дітей і дорослих "Подорожуй з нами". Кілька разів на рік у центрі організовуються невеликі подорожі та прогулянки на природу, в замки, музеї, тури до Франції.

Для дітей від 8 років та їх батьків два рази на тиждень відкрито сімейний ігровий центр. За один день його в середньому відвідують близько 90 осіб. Для дітей тут проводяться різноманітні розвиваючі програми [2, с.107]. В той час, коли діти захоплено бавляться в "кімнаті ляльок", ігротеці, переглядають відео в дитячому кінозалі, батьки спілкуються за чашкою кави в іншому приміщенні з психологами, дитячими лікарями, педагогами, а також обмінюються власним батьківським досвідом. В центрі працює клуб для юнаків, клуб для дівчат, "Школа для мам".

Для дітей з обмеженими функціональними можливостями на базі громадського центру Бартон-Хілл працює "Відкрита школа". Розглядаючи долю кожної дитини як майбутнього громадянина, адміністрація центру за підтримки муніципалітету запрошує до роботи в цій школі найкращих педагогів, психологів, реабілітологів. Це дає можливість дітям-інвалідам адаптуватися до соціального середовища, використовуючи потенціал своїх фізичних та розумових можливостей [2, с.111].

Поряд з фахівцями в центрі працює багато волонтерів. Серед них студенти університету та жителі мікрорайону, де розташовано центр. Люди визнають, що в центрі вони переживають почуття приналежності до своєї громади, знаходять можливості для самореалізації та соціальну підтримку.

Одним з найстаріших громадських центрів У США є центр Верхнього Іст-Сайду Манхеттена, відомого під назвою "Клуб на 92-вулиці", заснований у 1874 році. Тут діють два гімнастичні зали, басейн, дитячі та ігрові спортивні майданчики, клуб здоров'я, служба для самотніх. Надання соціальних і культурних послуг (різноманітні курси для дорослих, розважальні програми для дітей та підлітків, проведення лекцій, концерти, консультації для батьків), спрямованих на задоволення різноманітних потреб як окремої особистості, так і цілих родин, вигідно вирізняє цей центр серед інших соціальних інституцій громади [10,с. 29].

Окрім громадських центрів традиційною соціальною інституцією в громадах є також сімейні центри. Зазвичай, вони створюються на муніципальному рівні з метою зміцнення стосунків між дорослими та дітьми, налагодження між ними атмосфери взаєморозуміння та підтримки, розв'язання конфліктів у родині. В цих центрах проводяться спеціальні тренінги та заняття для батьків, організовуються різноманітні форми сімейного проведення дозвілля, можуть надавати послуги психологи, психотерапевти, медичні працівники, юристи.

Так "Сімейний центр Юліуса Тандлера" у Відні, працює з дітьми та батьками, які пережили певні кризові ситуації. В його структуру входить служба психологічної допомоги, соціально-педагогічна експертиза, служба допомоги сім'ї [8, с.110].

В Угорщині створено систему консультаційних пунктів з питань психології та педагогіки виховання дітей та підлітків [8, с.115].

Досить відомим у Німеччині є центр сімейного дозвілля "Стара ковзанка" у м. Берліні. Він почав працювати в серпні 1997 року, однак завдяки зусиллям працівників дуже скоро перетворився на улюблене місце проведення часу не лише дітей, а й дорослих. Клієнти центру можуть отримати послуги спортивного, оздоровчого, освітнього, розважального характеру. На території закладу розміщуються майданчики для катання на ковзанах, роликах, велосипедах. У великому кафе можна взяти участь в ігровій програмі, подивитися самодіяльний концерт чи спектакль.

Різноманітні соціально-культурні заходи в центрі розраховані на задоволення потреб найвибагливішої сім'ї: консультаційні бюро, психологічні тренінги, материнські групи, сімейні вечори відпочинку, зустрічі з педагогами у майстер-класах – все спрямовано на подолання відчуженості між батьками та дітьми, зміцнення родин [10, с.99-100].

З метою надання соціально-педагогічної допомоги підліткам в кризових ситуаціях, за ініціативи громадськості спочатку у Відні, а пізніше в інших містах країни, були відкриті інформаційні центри. Головна мета їх діяльності – допомогти молодим людям в критичній ситуації та застерегти від небажаних вчинків. Тут практикуються індивідуальні та групові форми роботи з молоддю, які проводять психологи, соціальні працівники, юристи, представники місцевих поліцейських відділень.

На початку 80-х років у деяких регіонах Великої Британії почали з'являтися Центри Розвитку Громадського Виховання, які активно залучали до спільної діяльності не лише формальні інституції, а й неформальні молодіжні організації. Так, наприклад, всесвітньо відомі британські молодіжні організації "Національне Молодіжне Бюро" (National Youth Agency), "Винагорода Герцога Единбурзького" (The Duke of Edinburgh's Award), "Молодіжний та Громадський Центр у Бредфорді на Ейвоні" (Bradford on Avon Youth & Community Centre) та низка інших подібних структур почали свою діяльність у межах місцевих громад.

"Служба громадського виховання" (Community Education Service), створена у Великій Британії у 70-х роках, і до сьогодні об'єднує цілу низку закладів та організацій, єдиною метою яких є сприяння соціалізації підростаючого покоління через систему соціально-культурних заходів.

Орієнтуючись на дозвіллєву соціалізацію, Служба Громадського Виховання відводить пріоритетну роль молодіжним організаціям, центрам та клубам. У тісній співпраці з громадою фахівці таких молодіжних організацій проводять соціально-педагогічну та соціально-виховну роботу з молодими британцями за різними напрямами і в різних сферах дозвілля. Це, зокрема: діяльність, що залучає молодь до регулярної активності: спортивні секції, що включають більшість доступних видів спорту; клуби за інтересами (літературні, історичні, арт-студії, колекціонування різних предметів, театральні студії, музичні ансамблі, творчі майстерні); еко-культурні програми (клуби та гуртки юних фермерів, об'єднання захисників природи, парків, водоймищ); бізнес-проекти (створення цілком легітимних комерційних фірм); організація підприємницької діяльності, як своєрідної економічної гри для молоді та підлітків; спілкування як форма проведення дозвілля (вечори, зустрічі, бесіди, форуми, ігри) [4].

Ще однією інституцією, яка дуже поширена в громадах зарубіжних країн, є культурно-дозвіллєві центри (рекреаційні центри, центри дозвілля, громадські кампуси, "сонячні центри"). Особливо активно діють такі центри в містах Франції, де інтенсивно розвивається такий напрям соціальної роботи як соціально-культурна анімація. Соціокультурна діяльність у цих центрах спрямована на те, щоб стимулювати саморозвиток людей через оволодіння різними видами творчості: ліплення, живопису, мистецтва пантоміми, театру, співу тощо. Для проведення такої роботи у Франції готують спеціальних фахівців – аніматорів, які активно співпрацюють з соціальними працівниками, активістами та волонтерами в громаді [11, с.81].

Для організації позаурочної діяльності дітей в муніципальні бюджети Франції була введена посада координатора з позашкільної роботи в кварталі, окрузі. Він приймає на роботу аніматорів, координує їх діяльність в центрах канікул і дозвілля, клубах за місцем проживання, культурних центрах, які функціонують на території окремих міських районів [13, с.107].

Різноманітні форми роботи з дітьми та молоддю існують в кантонах Швейцарії. В пунктах молодіжних зустрічей і молодіжних центрів юнаки та дівчата проводять свій вільний час. Соціальні працівники та волонтери, члени громади, пропонують заняття та розваги під час дозвілля, організують дискотеки та інші культурні заходи. В той же час проводяться різноманітні консультації по різним питанням.

В багатьох містах Швейцарії діють " робінзоновські ігрові майданчики", де діти під керівництвом дорослих будують хатинки, майструють, організовують спортивні ігри з перешкодами тощо.

"Дитячі майданчики" та аналогічні проекти активно діють і в інших громадах Європи та США. Їх результатами є нові парки та ігрові майданчики, місцеві клуби та консультативні пункти для підлітків. Особливістю таких проектів є участь жителів громади у визначенні потреб дітей та молоді. Наприклад, у м. Сіетлі (США) діти за допомогою дорослих підготували опитувальник для своїх ровесників, в якому просили визначити саме чисте, саме цікаве, саме небезпечне, саме приємне місце у своїй громаді. В процесі цього дослідження діти висловили свої побажання щодо організації дозвілля та бажаних видів і місць його проведення. Це дало можливість членам громади за підтримки мера міста відкрити нові підліткові клуби, обладнати дворові спортивні майданчики, пішохідні переходи [6, с. 61].

Ще одним досить поширеним соціальним інститутом в громадах є різноманітні клуби. Вони виникли на початку XX століття як клуби мікрорайонів і особливого поширення набули у місцях з найбільш вираженим характером соціальних конфліктів. Такі клуби мають низку загальних характерних рис:

- виникають в однорідних кварталах міста, де міцні традиції та зв'язки громади;
- мають на меті створення умов для самовираження особистості;
- зміст і програми клубів мікрорайону визначаються самим життям, вимогами щоденної реальності.

Одним із різновидів клубів мікрорайону є місцеві юнацькі клуби: хоббі-клуби, фан-клуби, спортивні клуби, дансинг-клуби, клуби меломанів, рокер-клуби, мистецькі клуби, клуби тінейджерів, комп'ютерні клуби, екологічні клуби тощо. Участь молоді в них обумовлена не лише спільністю інтересів. Не останню роль в цьому відіграє можливість самоідентифікації особистості, а також самопрезентації відповідно до особистісних критеріїв. Юнацькі клуби є саме тим місцем, де культивуються компоненти певних молодіжних субкультур: специфічний набір ціннісних орієнтації та норм поведінки, сленг, музичні уподобання, надання переваги певним джерелам інформації, особливості одягу та зовнішності. Тому не випадково досить часто такі клуби облаштовуються у напівпідвальних приміщеннях, ангарах, вагончиках, трейлерах тощо.

Так у Бруклініі (Нью-Йорк, США) місцевий відділ дитячого музею відкрив у спорожнілому гаражі в Бедфорд-Стайвесанті (район, що характеризувався високим рівнем злочинності підлітків) клуб для молоді з метою організації занять спортом, проведення дозвілля, благоустрою мікрорайону [10, с.44].

Матеріальну підтримку клубам надають муніципальні органи, соціальні агенції, фонди, фундації, члени громади.

Тому матеріальна база цих клубів дуже різниться між собою. Такі клуби мають різну історію, зміст та форми роботи. Багато з них існують під опікою церкви на кошти прихожан [9, с.21-22].

Окрім організації соціально-культурної діяльності в громаді у зарубіжних країнах одним із пріоритетних напрямів роботи з дітьми та молоддю є створення умов для їх освіти та самоосвіти.

Наприклад, в Данії, щоб реалізувати цей напрям, кожен муніципалітет має організувати принаймні одну молодіжну школу волонтерів (Ungdomsskole) для осіб 14-18 років. Мета діяльності таких місцевих шкіл полягає в тому, щоб запропонувати молодим людям альтернативну та додаткову форму освіти, розширити їх інформаційне поле, сформувати навички соціальної компетентності, підготувати до дорослого життя. Принцип роботи цих шкіл базується на ідеях датчанина Ніколаджа Грундтвіга, який вважав, що кожен має право брати участь в соціокультурному житті і впливати на нього [15,с.36].

Додаткові освітні та навчальні програми в цих школах мають бути адаптовані до місцевих потреб і побажань молоді. Крім цих програм у волонтерських школах організовують і дозвілля молоді. Кожен муніципалітет зобов'язаний повідомити всім молодим людям про програми та план роботи волонтерської школи. Тому щорічно кожний датчанин у віці 14-18 року отримує програму найближчого Ungdomsskole. Варто зауважити, що участь молодих людей у цих школах є їх добровільним вибором.

Існує чотири типи програм, які може запропонувати молодіжна волонтерська школа, якщо в них буде потреба. По-перше, це освітні програми (курси мов, комп'ютерні уроки, курси психології, уроки водіння мопеда, курси журналістики тощо), по закінченню яких слухачі отримують свідоцтво.

По-друге, – розвиваючі програми (курси живопису, шиття, парусного спорту, боді-білдингу, аеробіки, танців, самозахисту, драми, кулінарії тощо). Результатом участі в розвиваючих програмах є кон-

цертні та розважальні акції, які влаштовують молоді люди для жителів своєї та інших громад. Наприклад, під час занять у молодіжній школі містечка Ішоджа, пригороду Копенгагену, п'ятдесят молодих людей готували мюзикл по проблемі СНІДу, який був пізніше виконаний з успіхом у тридцяти містах країни.

У волонтерських молодіжних школах мають бути запропоновані програми для молодих інвалідів, з урахуванням стану їх здоров'я. Нарешті такі школи мають забезпечити і спеціальну освіту для етнічної молоді, зокрема створити умови для вивчення датської мови та історії датського суспільства [15,с. 38-40].

Місцеві громади Данії розглядають участь молоді в таких школах як механізм їх соціокультурної соціалізації та профілактики негативних явищ у молодіжному середовище шляхом включення молоді у соціально затребувані види діяльності.

Досить цікавий досвід організації неформальної освіти молоді в громаді накопичено також у Швеції. Вона реалізується у формі навчальних гуртків, які виявилися ефективними не лише в розповсюдженні знань, а й у формуванні громадянської активності жителів країни, оскільки майже кожен громадянин Швеції хоча б раз був учасником навчального гуртка [12, с.208].

Коріння цих гуртків в минулому скандинавських країн. Саме там більше ста років тому стала активно використовуватися ця форма самоосвіти дорослих. На сьогодні в Швеції існує понад 60 000 тисяч навчальних гуртків, в яких можна вивчати практично любе питання. Це можуть бути теми, пов'язані з вивченням культури певної країни, кулінарії, фен-шуй, способів саморегуляції, ефективної комунікації в родині тощо. Самі шведи вважають цю форму самоосвіти дуже ефективною та недорогою.

Основними мотивами, які спонукають молодь до участі у цих гуртках є довіра, взаємоповага, можливість висловити свою точку зору, неформальне спілкування під час перерв на каву.

Робота шведських гуртків побудована на певних принципах.

1. Рівність учасників гуртка і відсутність традиційної ієрархії "викладач-учні". Це означає, що не тільки керівник гуртка несе відповідальність за підготовку матеріалів до занять та дотримання організаційних моментів, а всі члени гуртка розподіляють відповідальність між собою.
2. Наявність неформальної та дружньої атмосфери.

3. Відсутність змагальності між учасниками, співробітництво в досягненні спільної мети.
4. Навчання в гуртку організовано та сплановано з самого початку (теми занять погоджено з усіма учасниками).

До складу навчальних гуртків, як правило, входить 7-12 осіб, включаючи лідера. Навчання в гуртку здійснюється протягом 8-10 зустрічей, які проходять регулярно один раз на тиждень. Тривалість зустрічей визначається учасниками гуртка, але зазвичай не менше півтори та не більше трьох годин. Основними формами роботи у шведських навчальних гуртках є дискусія, мозковий штурм, індивідуальні роздуми, робота в групах, бесіда.

Особливістю шведського навчального гуртка є обов'язкова наявність лідера. Він може обиратися з членів гуртка і не бути професіоналом у визначеній для вивчення темі. Такий варіант можливий, коли в учасників є певний досвід участі в гуртках. Інший підхід полягає в тому, що лідер вже відомий, оскільки він заявляє тему і набирає для цього групу учасників. Ці лідери спеціально готуються: вони проходять тренінги для лідерів гуртків і спеціалізуються на певних темах. Цікавий той факт, що в обох випадках лідер не має бути експертом в обраній темі, головне, щоб у нього були навички роботи з групою. Він проводить заняття, налагоджує взаємодію між учасниками, допомагає учасникам за бажанням підготувати і провести окремі заняття.

Сьогодні для проведення таких гуртків у більшості міст та сіл Швеції створено спеціальні офіси, виділяються окремі приміщення органами місцевої влади. Але й зараз, як і на початку зародження руху навчальних гуртків, їх також дуже часто проводять вдома у когось із учасників, що сприяє згуртованості членів громади, особливо у невеликих населених пунктах.

Варто зауважити, що участь у таких гуртках не є безкоштовною. Близько 70% відсотків утримання цих гуртків бере на себе муніципальна влада, а решту видатків сплачують учасники. Ці кошти йдуть на аренду приміщення, підготовку навчальних матеріалів для занять, покупку продуктів для кавових пауз та платню лідеру гуртка (це не завжди є обов'язковою статтею видатків).

Ще однією нетрадиційною формою соціально-педагогічної роботи є клуби дошкільників, які почали працювати у сільських гмінах Польщі з 2003 року. Їх створенню передувала нагальна потреба розвитку дітей дошкільного віку, оскільки згідно статистичних даних за

2002 рік лише 14% польських дітей у сільській місцевості відвідували дитячі садки. Батьки, представники органів освіти зрозуміли, що якщо питання розвитку та освіти цих дітей не буде вирішено, то вони в майбутньому будуть приречені на погані робочі місця в об'єднаній Європі, бо, як зазначав відомий педагог Ян Амос Коменський: "Яким буде початок, таким буде майбутнє".

Педагоги та науковці Польщі за підтримки неурядової організації "Фонд розвитку дітей" розробили програму "Там, де немає дитячого садка" й з успіхом реалізують її у 8 сільських гмінах. В першу чергу в кожній гміні були вибрані приміщення для проведення занять з малюками: шкільні бібліотеки, окремі кімнати в початковій школі, кімнати в гмінних бібліотеках, будинках культури. Ремонт та впорядкування кімнат зробили батьки дітей, які відвідують заняття у клубі дошкільника. Оскільки дітей одного віку в селах не дуже багато, то заняття проводяться у різновіковій групі дітей 3-5 років у кількості 8-12 осіб три рази на тиждень по три години. Особливістю цих занять є те, що батьки, за бажанням, можуть перебувати в кімнаті під час занять і, навіть, допомагати дітям виконувати окремі завдання. Заняття у клубі дошкільника носять здебільшого розвиваючий характер і включають такі види діяльності як малювання, ліплення, аплікації, танці, спів, розвиваючи ігри тощо. Для проведення занять залучаються особи, які мають педагогічну освіту, чи пройшли спеціальну підготовку на курсах по роботі з дітьми дошкільного віку. Всі необхідні матеріали для проведення занять закупаються за кошти батьків. Місцеві гміни знайшли можливість виплачувати заробітну плату вихователям з фондів, призначених на культуру та профілактику. В кожному селі робота клубу дошкільника обумовлена потребами місцевої громади та її фінансовими можливостями. Представники органів місцевого самоврядування (війт, уповноважений з питань освіти в гміні) виступають у ролі своєрідного з'єднувального ланцюжка між батьками та вихователями, вирішуючи питання освіти наймолодших членів громади.

Вивчення досвіду соціальної роботи в громадах зарубіжних країн дає підстави говорити і про специфічні форми такої роботи, які були ініційовані жителями окремих громад і стали в них традиційними для проведення. Як приклад, можна навести організацію "кірмісу" – ярмарки іграшок в громаді Кіттенкампе – невеличкого селища Середньої Саксонії Західної Німеччини [14, с.129].

Напередодні ярмарку завозяться дитячі атракціони, встановлюються торгові намети, споруджується сцена для артистів і керівництва громади, яке бажає в святковий день усім учасникам гарного настрою та веселого свята. Жителі селища прикрашають вікна та підвіконня кульками, стрічками, різноманітними фігурками. Але основне дійство відбувається на галявині біля школи. З самого ранку сюди йдуть діти та їх батьки з мішками іграшок. Їх розкладають на килимках і починається торгівля та обмін іграшками. Деякі іграшки та книги колись коштували дуже дорого і не кожний мав можливість їх придбати. А на ярмарку вони розкуповуються дітьми та дорослими за символічну плату.

На такому ярмарку діти пізнають своє соціокультурне оточення, включаються в суспільні відносини, опановують основи толерантності. Тут зустрічаються люди різного віку, соціального статусу, фізичних можливостей, інваліди та переселенці. Керівництво громади Кіттенкампа вважає, що саме такі заходи стримують процес роз'єднання людей, кризу міжпоколінних стосунків [14, с.130].

Досить цікавим є досвід соціальної роботи на рівні громади в країнах ближнього зарубіжжя. Наприклад, в Російській Федерації ця робота організовується і координується на муніципальному рівні як системи, що обумовлюється станами та процесами соціальної взаємодії між органами влади та місцевої спільноти з метою створення різних соціальних інститутів.

З 1996 року в Росії діють молодіжні муніципальні соціальні центри. Особливістю таких центрів в містах, як правило, є наближеність їх до компактного проживання населення. В контексті соціально-педагогічного підходу молодіжний центр пропонує молодій людині не стільки план заходів (хоча й його), скільки можливість знаходитися в цьому, призначеному для молоді місці. Молода людина разом зі спеціалістом має можливість визначитися, чого хоче вона сама: гарного проведення часу, пізнавальних або навчальних програм чи просто спілкування [3, с.110].

В наукових роботах російських вчених обгрунтована модель системи соціально-педагогічної підтримки дитинства на муніципальному рівні. В межах такої моделі діють різноманітні установи та служби, наявність яких обумовлюється конкретними проблемами та потребами певного міста. Найбільш поширеними серед них є центри соціально-трудової адаптації, центри сімейного виховання, центри допомоги сім'ї та дітям, кризові центри для дітей, центри невідклад-

ної соціально-педагогічної допомоги, соціально-реабілітаційні центри для неповнолітніх, реабілітаційні центри для дітей і підлітків з обмеженими функціональними можливостями.

Досить цікавим є досвід організації та діяльності соціального готелю в м.Митищі (Підмосков'я), створеного за ініціативи працівників дитячого будинку при підтримці органів міської влади. Цей готель було відкрито з метою допомоги випускникам дитячого будинку міста в адаптації до нових умов соціокультурного середовища. Він розташований у двох переобладнаних трьохкімнатних квартирах звичайного житлового будинку. В цьому готелі одночасно можуть проживати 15 молодих людей до того часу, поки за допомогою соціального педагога вони не підшукають собі постійного для проживання місця в гуртожитку навчального закладу або підприємства. В готелі працює також два вихователі, директор, який виконує і функції психолога. Персонал готелю допомагає молодим людям у пошуках роботи, влаштуванні в професійно-технічні училища, підготовці до вступу у вищі навчальні заклади, оволодінні необхідними навичками соціальної компетентності для налагодження самостійного життя. Як показує досвід, соціальний супровід молодих людей, які перебувають в готелі, здійснюється не більше півтора року.

Досить поширеною інституцією соціальної роботи з населенням залишаються в Росії клуби за місцем проживання. Вони поділяються на однопрофільні (спортивні, туристичні, художні тощо) та багатопрофільні. Окремі клуби в процесі свого розвитку перетворилися на своєрідні клубні об'єднання, центри та соціально-педагогічні комплекси. Наприклад, одним з найбільших в Москві є соціально-виробничий педагогічний комплекс "Лужніки" більше відомий як "Форпост культури ім. Шацького". Починаючи з 1971 року, він пройшов шлях від дворового клубу до міжвідомчого клубного центру. Головними напрямами його діяльності є соціально-культурна, дозвіллєва та соціально-виховна робота з дітьми, молоддю, дорослими.

Підлітки можуть знайти собі заняття за уподобаннями в дитячій театральній студії "Вулик", фото-кіностудії, спортивному клубі "Гепард", танцювальній студії, клубі кінологів "Такса", музичному і туристичному клубах, Юнацькому соціальному агентстві.

Є тут клуби і для дорослих. На благодійних засадах працює клуб для людей похилого віку "Светьолка". Він був створений у важкі ча-

си перебудови. Спочатку в клуб приходили лише за гуманітарною допомогою та благодійним обідом. В реалізації цих акцій активну участь брала молодь. Але пізніше в клубі люди похилого віку стали збиратися, щоб поспілкуватися, провести свята, скористатися послугами перукаря.

У центрі працюють також клуби для батьків та дітей. Це "Аристотель" та "Різдво". Перший з них – громадсько-педагогічний та естетичний клуб "Аристотель" – проводить заняття з дітьми від 3 до 14 років, використовуючи підходи вальдорфської педагогіки. Тут діти разом батьками беруть участь в організації свят та підготовці театральних вистав, опановують народні ремесла.

Сімейний клуб "Різдво" провідну мету своєї діяльності вбачає у відродженні культури сім'ї у світлі християнських традицій. Тут допомагають молодим сім'ям підготуватися до народження дитини, оволодіти навичками усвідомленого батьківства, методиками фізичного, інтелектуального та духовного розвитку дітей.

Досить цікавою формою роботи є також організація та проведення дворових свят, які ініціюють батьки та діти за підтримки працівників клубів та місцевої влади.

Багаторічна плідна робота центру у мікрорайоні "Лужніки" обумовлена тим, що тут нічого не нав'язується зверху, а все засновано на реалізації місцевих ініціатив та соціального замовлення, яке формує населення.

Таким чином, вивчення та осмислення зарубіжного досвіду соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в громаді, дозволяє зробити висновок про функціонування на рівні громади як традиційних, так і інноваційних інституцій та форм соціальної роботи в ній. Їх діяльність можна розглядати як інтегрально-стимулюючий компонент взаємозв'язків місцевої громади та різноманітних структур державного та неурядового секторів, що здійснює вплив на соціокультурне життя громади, ідентифікацію потреб та ефективне вирішення проблем її жителів.

? Питання та завдання до теми

1. Які традиційні соціальні інститути забезпечують соціальну роботу з населенням в громадах за кордоном?
2. Здійсніть порівняльний аналіз змісту їх роботи.
3. Доберіть свої приклади соціальної роботи в громаді у зарубіжних країнах.

🕮 Література

1. *Агапов Е.П.* Социальная работа как феномен культуры: Автореф. дис... д-ра филос. наук: 24.00.01. – Ростов-на-Дону, 1999. – 39с.
2. *Вдовенко Т.В.* Теория и методика социальной работы в сфере досуга в странах Западной Европы.: Дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.06. – М.,2000. – 320с.
3. *Гиль С.С., Осинцева С.А.* Теоретические и прикладные основы создания системы социально-педагогической поддержки молодежных инициатив на муниципальном уровне. – М.:Изд-во МГСУ, 2003. – 188с.
4. *Гордієнко Л.О.* Громада як один із педагогічних чинників у соціальному вихованні молоді Великої Британії // Соціалізація особистості. Зб. наукових праць. – К.: Логос, 2004. – С.42-49.
5. *Горячев М.Д.* Социальная педагогика и социальная работа за рубежом. – Самара: Изд-во Самарского ун-та, 1997. – 132с.
6. *Дал Л., Хэнкок Т.* Здоровые города – здоровые дети. //Прогресс наций. – Unicef, 1997. – С.59-61.
7. История социальной педагогики (становление и развитие зарубежной социальной педагогики). Учебник / Под ред. В.И.Беляева. – М.:Гардарики, 2003. – 255с.
8. *Ковтуняк О.Г.* Отечественный и зарубежный опыт оказания социально-педагогической помощи подросткам в кризисных ситуациях. // Сацыальна-педагагічная работа. Часопис. – №1. – 2000. – С.110-119.
9. *Ковчина І.М.* Сучасні технології соціальної роботи за рубежем. Навчально-методичний посібник / За заг. ред. А.Й.Капської. – К.: Логос, 2001. – 96с.

10. Петрова І.В. Організація культурно-дозвіллєвої діяльності клубів у країнах Західної Європи та США. Дис....канд. пед. наук. 13.00.06. – К., 2000. – 245с.

11. Поліщук В.А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід. Посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 184с.

12. Профессиональная кухня тренера (из опыта работы неформального образования в третьем секторе) / Отв. ред. Е.Карниевич, В.Величко. _ Спб.: Невский проспект, 2003. – 256с.

13. Харченко Т.Г. Взаємодія школи та соціального середовища у вихованні учнів колежів і ліцеїв Франції. Дис.... канд. пед. наук 13.00.05/ Луганський державний педагогічний університет ім. Т.Шевченка – Луганськ, 2002. – 201с.

14. Холостова Е.И. Социальная работа на селе: История и современность. – М.:Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2004. – 136с.

15. The voluntary youth in Ishoj // City youth in multi-ethnic Europe. Amersfoord, Amsterdam, 1997. – P. 36-39.

Структурно-логічна таблиця до теми "Соціальні служби та форми роботи з населенням в громадах зарубіжних країн"

Види соціальних інститутів в громаді	Напрями роботи
Громадські центри	Організація дозвілля Просвітницька робота серед населення Інформаційно-консультативна робота
Сімейні центри	Розвиваючі та освітні програми для дітей Створення умов для сімейного відпочинку Просвітницька робота з батьками Профільні консультації спеціалістів
Інформаційно-консультативні пункти	Надання психологічної допомоги Консультування Просвітницька робота
Кризові центри для різних категорій клієнтів	Надання матеріальної, психологічної допомоги Надання місця для тимчасового проживання Безкоштовне харчування Допомога у працевлаштуванні
Клуби за місцем проживання	Організація роботи гуртків за інтересами Створення умов для змістовного проведення дозвілля, спілкування з ровесниками Проведення профільних консультацій
Культурно-дозвіллєві центри	Створення умов для самореалізації особистості у різноманітних видах творчості Організація культурних програм для членів громади

Тема 4. Теоретичні основи соціальної роботи в громаді

В переважній більшості праць зарубіжних авторів поняття соціальної роботи в громаді "community work" трактується одночасно як робота в територіальній громаді і як робота у мікросоціальному середовищі. Якщо в першому випадку очевидно, про яку громаду йдеться, то мікросоціальним середовищем, на думку зарубіжних фахівців, може бути сусідська спільнота, група людей, об'єднаних спільними інтересами і, навіть, видами діяльності. Таке неоднозначне визначення дефініції "community work" у теорії зарубіжної соціальної роботи дозволяє теоретикам та практикам досить широко трактувати зміст цієї роботи.

Британські фахівці підкреслюють, що робота в громаді – це процес розвитку як колективного, так і індивідуального досвіду, який відбувається у територіальних громадах і громадах за інтересами. При цьому головну мету такого процесу вбачають у роботі з членами громади, які перебувають у невигідному становищі, задля колективного з'ясування ними своїх потреб і прав, визначення та досягнення цілей демократичним шляхом, поважаючи потреби та права інших [10].

Відомий теоретик в галузі соціальної політики та соціальної роботи Малком Пейн наголошує, що громада як рівень соціальної роботи, має особливу привабливість з огляду на можливості поєднання формальних та неформальних видів допомоги. Тому соціальна робота у громаді спрямована на те, щоб посилити почуття приналежності до тієї чи іншої соціальної спільноти шляхом стимулювання зв'язків і контактів між організаціями, групами і індивідами всередині конкретної територіальної громади. Крім того, висувається завдання надання допомоги у вирішенні проблем, які виникають у груп та індивідів усередині таких громад. Він виокремлює наступні напрями соціальної роботи в громаді [7, с.58-59]:

- координація діяльності різних агенцій, які працюють в громаді;
- створення можливостей для членів громади брати активну участь у житті громади, у виробленні та реалізації тих рішень, які впливають на їх благополуччя;

- соціальне планування на рівні громади, яке має на меті аналіз соціальних умов, потреб членів громади, з метою їх покращання та задоволення;
- розвиток системи допомоги в громаді, орієнтованої на створення добровільних груп, надання необхідних соціальних послуг як спеціалістами, так і членами громади, організація груп самодопомоги.

Практичний британський соціальний працівник та автор книг із соціальної роботи А.Твелвтріз вважає, що робота в громаді – це, насамперед, процес допомоги в організації колективних дій членів громади з метою поліпшення їх життя [14].

Подібну позицію займає також і Г.Чейнен, який розглядає роботу в громаді "як активізацію безоплатної, самомотивованої діяльності мешканців, що відображає або стосується сумісного життя чи умов мешканців цієї місцевості; вона також може містити в собі діяльність органів влади або інших дійових осіб, що мобілізує або включає такі дії з боку мешканців" [11, с.30].

На думку М. Майо, соціальна робота в громаді може бути скоординована на двох рівнях: базова або робота за місцем проживання (з окремими людьми, сім'ями та групами, а також самостійна діяльність окремих мешканців); робота місцевих агенцій або між агенціями (діяльність організована органами влади та /або іншими структурами) [10].

Важливим в цьому підході є те, що автор виокремлює як складову роботи в громаді, не лише індивідуальну роботу з клієнтами за місцем проживання, а розглядає, як і Г.Чейнен, діяльність різних соціальних агенцій як складову соціальної роботи в громаді.

Коли мова йде про діяльність практичного соціального працівника в громаді, наголошують Берн и Педфилд, необхідно означити для них відповідний функціонал. Тому автори вважають, що спеціалісти, які працюють у громаді, мають бути орієнтовані на виконання наступних завдань:

- стимулювати людей до спільної діяльності для розвитку громади;
- сприяти розвитку різних форм взаємодопомоги між членами громади (догляд за хворими, малими дітьми, робота в общинних центрах тощо);
- допомагати людям визначати потреби громади, стимулювати членів громади до активної участі у вирішенні цих проблем;

- підтримувати і розвивати зв'язки з державними та громадськими організаціями, які функціонують на території громади;
- підтримувати ініціативні групи людей, сприяти їх розвитку;
- співпрацювати з представниками місцевих засобів інформації [13, с.145].

Аналізуючи досвід соціальної роботи в громадах різних країн, подружжя Мішель та Джуді Боп наголошують, що домінантою такої роботи є, в першу чергу, визначення проблем громади і виокремлюють два підходи у практиці такої роботи [12, с.28]. Це, по-перше, підхід на основі надання послуг і, по-друге, підхід на основі активізації громади до участі у вирішенні існуючих проблем. Перший підхід найчастіше використовується урядовими та громадськими організаціями. При застосуванні підходу на основі надання послуг експерти чи фахівці можуть вивчати думку членів громади шляхом опитувань чи обстежень, аналізують отриману інформацію і приймають рішення про надання певних послуг передусім на основі можливостей організації та наявних у ній ресурсів. При цьому думка членів громади про необхідність тих чи інших послуг практично не береться до уваги. Безумовно, такі послуги є дуже важливими для благополуччя членів громади, але не всі послуги можуть задовольнити потреби більшості її членів, бо інколи просто бракує ресурсів, щоб це зробити.

Особливість підходу активізації громади полягає в тому, що самі пересічні люди визначають свої власні потреби, виробляють рішення і працюють, щоб виконати його. Пересічні громадяни вчаться, як працювати разом ефективно, здійснювати планування, розподіляти та залучати ресурси, оцінювати результати роботи. Вони можуть отримувати допомогу та підтримку від фахівців соціальної сфери, але саме члени громади, а не фахівці, контролюють процес вирішення певної проблеми. Порівняльний аналіз підходів, запропонованих подружжям Боп, представлено у таблиці.

Таблиця 1

Підходи до розв'язання соціальних проблем у громаді

Ознаки порівняння	Підходи	
	На основі надання послуг	На основі розвитку громади
Суб'єкти, які визначають проблему	Уряд, державні та громадські організації, спеціалісти	Члени громади
Спосіб вирішення проблеми	Дії організацій та спеціалістів – членам громади	Дії членів громади – членам громади
Основні механізми здійснення змін	Освіта, вдосконалення та впровадження нових послуг, різні види допомоги, створення нових служб	Створення ініціативних груп, економічні та політичні зміни у житті громади
Роль професійних працівників	Основна при процесі прийняття рішень щодо способів вирішення проблеми	Допоміжна (залучаються у якості консультантів)
Особи, відповідальні за прийняття рішень та їх реалізацію	Представники уряду, представники організацій, спеціалісти на місцях	Місцеві лідери
Контроль за ресурсами з боку громади	Низький	Високий
Активність членів громади	Низька	Висока

Виходячи з підходів, представлених у таблиці, можна говорити про те, що на теперішній час в Україні робота в громаді орієнтована, в переважній більшості, на розв'язання соціальних питань шляхом надання різноманітних соціальних послуг населенню. Проте, універсальна модель соціальної роботи в громаді сьогодні має базуватися на поєднанні окремих елементів підходів, що подані в таблиці.

З позиції уже сформованих підходів до соціальної роботи діяльність в громаді можна розглядати як процес певного втручання з метою вирішення соціальних проблем, поліпшення якості послуг, які надаються членам громади. Акцент при цьому робиться на роз'яснювальній роботі та створенні структур, здатних розширити можливості громади. Стосунки між членами громади будуються по принципу "знизу – догори" на відміну від професійної бюрократичної ієрархії "згори-донизу". В роботі на рівні громади акцент робиться на самодіяльності та добровільному співробітництві з тими жителями, чиї інтереси чи потреби певним чином не задовольняються [5, с.163].

Розглядаючи роботу в громаді як різновид методів соціальної роботи, російський вчений М.В. Ромм зазначає, що вона базується на взаємодії соціальних служб та соціального працівника з представниками різних соціальних груп на місцевому чи регіональному рівнях. До пріоритетних завдань роботи в громаді він відносить: розвиток соціальних зв'язків у громаді та організацію системи взаємодопомоги і координації дій спільноти; підтримку та розвиток громадських ініціатив, спрямованих на зміну ситуації; розробку, впровадження та оцінку ефективності соціальних програм і планів діяльності організацій, робота яких пов'язана з питаннями соціального добробуту населення на локальному рівні. Реалізація цих завдань спрямована на досягнення мети – активізація розвитку громади і покращення моделі її життєдіяльності [9].

В трактуванні змісту соціальної роботи в громаді російський вчений, як і зарубіжні фахівці, наголошує на важливості громадських ініціатив у вирішенні соціальних проблем населення на локальному рівні.

Поняття "місцевих або громадських ініціатив" (community initiatives), на думку української дослідниці Т.В. Семигіної, відрізняється різним ступенем спонтанності та формалізованості. Узагальнюючи підходи зарубіжних теоретиків соціальної роботи, вона пропонує наступну класифікацію місцевих ініціатив [4;10]:

- "Місцеве життя" або "сусідська модель" (neighborhood life) – спонтанні ініціативи, обумовлені нагальними потребами членів громади;
- "Дії всередині громади" (community action) також зароджуються спонтанно, але мають більш організований характер. Це може бути обладнання дитячого майданчика або створення ради мікрорайону;
- "Розвиток громади" (community development) має передумовою співробітництво ентузіастів та професіоналів у справі активізації різних сторін місцевого життя. Наприклад, створення підліткового центру у мікрорайоні міста;
- "Місцева/громадська політика" (community policy) – комплекс програм, спрямованих на залучення членів громади до досягнення певних цілей. Прикладом такої ініціативи може бути створення неформальної системи індивідуального догляду за інвалідами членами самої громади.

Таким чином, вивчення й осмислення поглядів зарубіжних та вітчизняних науковців на проблему соціальної роботи в громаді дає підстави на основі цього аналізу виокремити основні складові соціальної роботи у громадах України в сучасних умовах.

Перш за все, в основу такої роботи має бути покладено визначення *потребово-проблемного поля членів громади*. Враховуючи, що зміст дефініції потреба обумовлюється різними підходами в теоретичних концепціях суспільних наук, слід зазначити, що як вихідне доцільно використовувати соціологічне трактування потреби як нужди в чомусь необхідному для підтримки життєдіяльності організму, розвитку людської особи; соціальної групи; внутрішньої спонуки активності [8, с.13]. Досить часто, коли потреби людей не задовольняються, виникають проблеми, на вирішення яких спрямовуються дії фахівців соціальної сфери.

Визначення проблемно-потребового поля членів громади найчастіше проводять за допомогою таких соціологічних методів як спостереження, інтерв'ю, фокус-група, анкетування, аналіз документів, метод експертних оцінок. Т.Семигіна пропонує наступну класифікацію діагностичного інструментарію для визначення потреб та проблем у громаді [10,с.113-114].

Таблиця 2

Методи оцінки потреб громади

Метод	Характеристика	Переваги	Недоліки
Опитування всіх членів громади	Інтерв'ю з членами громади	Дає широкий погляд на існуючі потреби й проблеми	Вимагає значного часу й витрат
Опитування цільової групи громади	Інтерв'ю з обраною групою	Інформація отримана безпосередньо від членів цільової групи	Можливі труднощі з визначенням місця перебування членів цільової групи. Вимагає часу та коштів
Опитування надавачів послуг	Інтерв'ю з тими, хто обслуговує цільову групу	Знайомить з поглядами тих, хто надає послуги	Надавані послуги можуть не відповідати запитам членів громади
Опитування ключових осіб	Інтерв'ю з обізнаними/ впливовими членами громади	Знайомить з поглядами лідерів громади	Лідери можуть представляти думку впливової структури, але не членів цільової групи

Продовження табл. 2

Аналіз соціальних індикаторів (показників)	Аналіз таких даних, як вік, зайнятість, рівень доходів членів громади тощо	Дані є доступними й надають інформацію про соціально-демографічне становище членів громади	Показники не є деталізованими
Аналіз документів	Перегляд адміністративних документів	Надають інформацію щодо основних проблем і турбот членів громади	Можуть бути суб'єктивними та важко доступними
Аналіз інформації від інших організацій	Аналіз даних і документів державних та інших місцевих організацій	Можуть надати нову інформацію, не доступну з інших джерел	Не завжди є доступними

Повертаючись до підходів вирішення соціальних питань людей на рівні громади, запропонованими Боп, правомірно у такій роботі застосування підходу вирішення їх проблем на основі надання послуг. Такий підхід регламентовано законом України "Про соціальні послуги" (2003 р.), де соціальні послуги – комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя. Таке трактування соціальних послуг для рівня соціальної роботи в громаді дещо звужене, оскільки воно, переважно, стосується осіб, які знаходяться в складній життєвій ситуації. Очевидно, що в громаді є такі групи людей (особи з обмеженими функціональними можливостями; діти, позбавлені батьківського піклування; неповнолітні, які знаходяться у конфлікті з законом тощо) і в територіальній громаді мають бути створені відповідні служби, які надають соціальні послуги цим категоріям осіб за активної підтримки членів громади. Проте робота з дітьми, молоддю, дорослими на рівні громади, перш за все, має бути спрямована на задоволення потреб людей у саморозвитку, шляхом надання їм освітніх, розвиваючих послуг, послуг з проведення змістовного дозвілля; надання соціальних послуг, спрямованих на попередження негативних явищ у соціальному середовищі, формування здорового способу життя тощо.

Беручи до уваги те, що особливість соціальної роботи в громаді полягає в активізації членів громади до участі у вирішенні власних проблем, необхідною її складовою є *розвиток та стимулювання ініціатив членів громади*. В цьому випадку можна говорити щонайменше про три різновиди таких ініціатив: ініціативи, які висувають дорослі члени громади (батьки, спеціалісти соціальної сфери, які працюють в громаді, інші представники громадськості); дитячі та молодіжні ініціативи; ініціативи змішаного типу.

Поняття "ініціатива", "ініціативність" вживається в роботах вітчизняних та російських авторів з позиції самоорганізації підлітків та молодих людей в умовах різних об'єднань [1;6]. С.Тетерський, вживаючи термін соціальні ініціативи, розглядає діяльність різних організацій, об'єднаних ідеєю соціальної активності, турботи про навколишній світ і перетворення його засобами соціальних проектів. Отже, ініціатива може бути представлена як: особистісна характеристика людини; форма вияву актуальних потреб; спосіб взаємодії з соціальним середовищем; спосіб самовираження особистості.

Всі чотири трактування ініціативи мають місце в організації соціальної роботи на рівні громади, як суб'єктивно можливому і громадськозначимому існуванні людини [3, с.58].

Для того, щоб ініціатива локального рівня (рівня членів громади) могла бути реалізована на практиці, необхідно дотримання певних умов. Перш за все, це *створення ініціативної групи*, яка зацікавлена у реалізації ініціативи на місцевому рівні. Така група може мати різні модифікації якісного складу. Можна виокремити такі різновиди структури ініціативних груп:

- члени громади, які є авторами ініціативи;
- члени громади, які є авторами ініціативи + члени громади, які їх активно підтримують;
- члени громади + працівники соціальної сфери, які працюють у територіальній громаді;
- члени громади + представники громадських організацій, які створено на теренах громади;
- члени громади + працівники соціальної сфери, які працюють у територіальній громаді + представники громадських організацій.

Ініціатива, перш за все, має виходити від членів самої громади та обумовлюватися їх потребами та проблемами. Проте, за умови низького рівня активності членів громади, соціальні працівники,

соціальні педагоги та інші спеціалісти соціальної сфери мають стимулювати членів громади до зміни їх життєдіяльності, шляхом активізації останніх до ініціатив, спрямованих на поліпшення ситуації.

Щоб кожна ініціатива могла бути втілена в життя, необхідне її відповідне оформлення. Залежно від масштабності ініціативи це може бути план дій по зміні ситуації, соціальна програма чи соціальний проект. *Оформлення ініціативи у певну оптимальну форму* дає можливість чітко визначити мету, до якої мають прагнути громада та члени ініціативної групи, виокремити конкретні завдання та *визначити необхідні ресурси*, які забезпечать їх реалізацію.

Однією з необхідних умов втілення ініціативи в життя є *підтримка як самої ініціативи, так й ініціативної групи*. Така підтримка в умовах громади також може поділятися на кілька різновидів: підтримка ініціативи лише членами громади; підтримка ініціативи на рівні органів місцевої влади; підтримка ініціативи окремими соціальними інститутами, які діють у територіальній громаді (школа, соціальні служби молоді, позашкільні заклади, спеціалізовані центри, медичні установи тощо); підтримка ініціативи громадськими організаціями.

Орієнтація ініціативної групи та членів громади на певний вид підтримки обумовлюється такими основними чинниками: пошук відповідних ресурсів для реалізації окремої ініціативи; наявність на території громади державної установи чи громадської організації, які працюють у напряму вирішення проблем, ініційованих членами громади на локальному рівні.

Так, наприклад, ініціатива створення ігрового майданчика у дворі багатоповерхових будинків, може бути реалізована силами самих мешканців цих будинків. А створення центру дозвілля для жителів певного мікрорайону має бути підтримано на рівні органів місцевої влади, які займаються цим напрямом роботи.

Окреслені вище засади організації соціальної роботи в громаді дозволяють говорити про *необхідність партнерства (соціальної взаємодії) між представниками громади в особі ініціативної групи та різних державних і громадських організацій*, які працюють на локальному рівні. Провідними формами такої співпраці можуть бути реалізація соціальних проектів, соціальних програм, ініційованих членами громади та підтриманих різними структурами, вирішення соціальних проблем окремих груп людей.

Таким чином, проведений аналіз наукових підходів до змісту ціальної роботи в громаді дозволяє зробити висновок про те, що і вид соціальної діяльності носить поліфункціональний характер зується на активізації членів громади (дорослих, дітей, молоді, ціалістів соціальної сфери, представників громадських організацій) до змін у їх життєдіяльності.

? Питання та завдання до теми

1. Охарактеризуйте основні складові соціальної роботи в громаді.
2. На що мають бути спрямовані дії спеціалістів соціальної сфери, які працюють в громаді?
3. Наведіть приклади ініціатив та результати їх впровадження, які були започатковані жителями територіальної громади, членом якої ви є.

🕮 Література

1. *Баяновська М.Р.* Соціально-педагогічна діяльність самодіяльних дитячих і молодіжних об'єднань (на матеріалах Закарпаття): Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.05./Київ. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. – К., 1996. – 23с.
2. *Бейли Майк* Развитие и целесообразность социальной рабо на местах // Динамика ценностей в социальной работе. Под ред. Пардлоу. – Амстердам-Киев:Ассоциация психиатров Украины, 6. – С.49-61
3. *Гиль С.С.* Педагогика поддержки инициатив молодежи. – М.: циальный проект, 2003. – 192с.
4. *Грига І.М., Іванова* О.Л. Досвід викладання соціальної робо соціальної політики в магістеріумі // Соціальна робота: теорія, від, перспективи: Матеріали доповідей та повідомлень Міжна ної науково-практичної конференції. /За ред. І.В.Козубовської, Миговича. – Ужгород, 1999.- Ч.1. – С.159-167.
5. *Демидова Т.Е. Социальная работа: теория и практика.* – М.: он-Информ, 2003. – 246с.

6. *Івченко Н.М.* Участь молоді у волонтерській діяльності як соціально-педагогічна проблема (інтерпретаційний аспект)// Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2003. – №1. – С. 23-28

7. *Пейн М.* Община как основа социальной политики и социальной идеи // Взаимосвязь социальной работы и социальной политики. – М.: Аспект Пресс, 1997. – С.44-62.

8. *Попович Г.М.* Потреби як визначальна умова інституціалізації соціальної роботи. // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2003. – №1. –С. 12-21.

9. *Ромм М.В., Ромм Т.А.* Теория социальной работы. Учебное пособие. – Новосибирск, 1999. – 64с.

10. *Семигіна Т.В.* Робота в громаді: практика й політика. – К.Вид. дім " КМ Академія", 2004. – 180с.

11. *Чейнен Гебріел* Із тіней. – Амстердам-Київ: Асоціація психіатрів України, 1997. – 127с.

12. *Michael Bopp, Gudie Bopp* A Practical Guide to Building Sugtainable Communities – Calgary: Alberta,1998. –68 p.

13. *Byrne T.* Padfild C. Social Services. – London, 1985. –387 p.

14. *Twelvetrees A.* Community Work. – London: Macmillan, 1991. –180 p.

Структурно-логічна схема до теми "Теоретичні основи соціальної роботи в громаді"

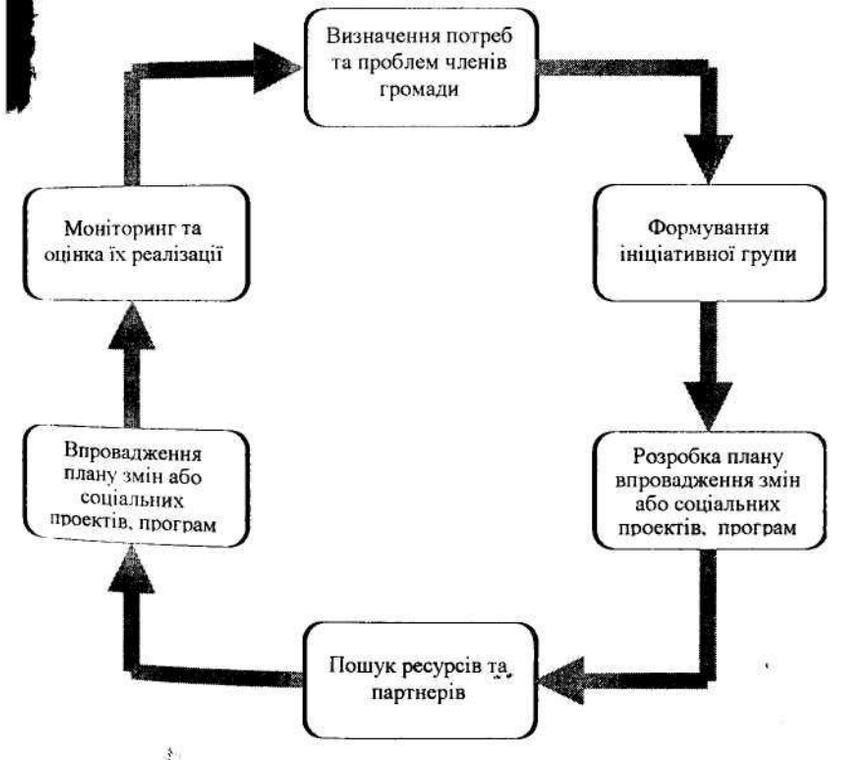

Тема 5. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді

Однією з необхідних умов здійснення соціальної роботи в громаді є її ресурсне забезпечення. Слово "ресурси" походить від французького ressourse – допоміжні засоби, необхідні елементи людської діяльності [6, с.25]. Світ людини неможливо уявити поза зв'язком із ресурсами. Людина весь час створює все нові види ресурсів, а також постійно використовує ті, що її оточують. Практично всі об'єкти та явища, які оточують людей, являють собою ресурсний простір або ресурсну базу, тому головне – визначитися в питаннях необхідності та спрямованості їх використання.

Ресурси – це любі джерела та передумови отримання необхідних людям матеріальних і духовних благ, які можна реалізувати при існуючих технологіях та соціально-економічних відносинах.

В широкому розумінні ресурси розглядають як запаси чого-небудь, які можна використовувати в разі потреби, в іншій інтерпретації вони трактуються як джерело та арсенал засобів і можливостей, до яких можна вдаватися в міру необхідності з метою виконання певних завдань чи вдосконалення діяльності [11, с.64].

В теорії та практиці соціальної роботи не існує однозначного визначення її ресурсів. Так, В.М.Рамазанов під ресурсами соціальної роботи розуміє все те, що може бути використано для задоволення певних потреб чи вирішення конкретних проблем клієнта [11, 64]. Алісон Д.Мердок, вважає, що до ресурсів можна віднести все, що сприймається індивідом як необхідне для його добробуту [17]. Розглядаючи ресурси соціальної роботи і соціальної служби як об'єкти менеджменту соціальної роботи український автор К.С.Шендеровський пропонує розуміти під ресурсами сукупність витрат політичних, матеріальних, технологічних, фінансових, інформаційних, кадрових, особистісних, які застосовуються для досягнення мети [16, с.52].

Неоднозначним в теорії соціальної роботи є також питання природи та видів її ресурсного забезпечення. Різноманітні підходи до класифікації ресурсів соціальної роботи широко представлені в працях зарубіжних та вітчизняних теоретиків.

Найчастіше доступні ресурси класифікують за такими основними групами:

- фінансові (кошти в національній та іноземній валюті, цінні папери – векселі, депозитні сертифікати, облігації тощо);
- матеріальні ресурси (приміщення, обладнання, транспортні засоби тощо);
- людські ресурси (штатні працівники, консультанти, волонтери, члени громадських організацій);
- інтелектуальні ресурси (твори, символіка та інша інтелектуальна власність, що охороняється чи не охороняється законом) [3, с.5].

Коли мова йде про допомогу конкретній людині, зазначає С.Фолкман, доцільно виокремлювати ресурси особистості (здоров'я, витривалість, переконання, самоконтроль, психологічні характеристики тощо) та ресурси соціального середовища (система соціальної підтримки людини) [7, с.138].

Ресурси розглядаються також з точки зору їх природи, джерел та корисності. Вони можуть бути внутрішніми чи зовнішніми щодо особи чи групи; по друге – офіційними (формальними) чи неофіційними (неформальними); по – третє, реально існуючими чи потенційними [11, с. 65].

Базуючись на такому принципі соціальної роботи як принцип опори на потенційні можливості клієнта, беручи до уваги те, що одним з основних видів соціальної допомоги є вироблення в клієнта навичок самодопомоги на основі внутрішніх резервів та певного соціального досвіду особистості, можна розглядати внутрішні ресурси як сукупність психологічних характеристик об'єкта (клієнта) та його когнітивних (знання) та операційних (уміння) компонентів. На основі цього до внутрішніх ресурсів соціальної роботи відносять:

- особливості психічних пізнавальних процесів особистості (сприймання, уваги, пам'яті, мислення, мови, уваги);
- особливості прояву емоційно-вольових процесів та станів;
- особистісні характеристики (особливості характеру, темпераменту, потреби, інтереси, цінності, мотиви);
- освітній рівень людини;
- професійні та соціальні уміння й навички, якими вона володіє.

Спираючись на внутрішні ресурси як наявний потенціал об'єкта (клієнта) соціальної роботи, тим самим підкреслюється активна роль самої людини в задоволенні її потреб чи подоланні проблем.

Розглядаючи соціальну роботу як професійну діяльність, пов'язану з використанням психологічних, соціологічних, педа-

гогічних, управлінських методів та прийомів, зовнішні ресурси розглядають як сукупність можливостей для розв'язання індивідуальних та соціальних проблем, які можуть бути залучені як суб'єктом, так і об'єктом цієї діяльності.

Що стосується фінансових ресурсів, до них можна віднести всі види грошових надходжень для організації на здійснення соціальної роботи. Серед них бюджетні витрати на забезпечення діяльності різних соціальних служб, пенсії та інші види виплат, передбачені діючим законодавством для різних категорій населення, спонсорські надходження на рахунок державних, громадських організацій та фізичних осіб. У свою чергу вони є різновидом і офіційних матеріальних ресурсів. Прикладом неофіційних фінансових ресурсів можуть бути грошова допомога друзів, колег по роботі, спонсорів, яка безпосередньо передається людині, що потребує підтримки, або її близьким. Серед нефінансових ресурсів можна виокремити приміщення, обладнання, книги, речі, ліки тощо [1,с.18].

А.Лауфер розділяє ресурси, що знаходяться в розпорядженні соціальних служб, на людські, програмні та стратегічні. Ю.Фоа пропонує виділяти шість основних ресурсів в соціальній роботі: гроші, любов, інформацію, статус, послуги та товари.

Д.Томас вважає, що до визначення видів ресурсів соціальної роботи варто підходити з позиції громадян. З цієї точки зору він поділяє ресурси на матеріальні послуги (виробництво, магазини, школи, сервісні заклади); засоби та форми організаційної й духовної підтримки (соціальні служби, громадські організації, церква); засоби міжособистісної підтримки та власна активність (самодопомога, взаємодопомога, підтримка членів родини, друзів та колег по роботі) [17].

Досить оригінальною є класифікація ресурсів соціальної роботи українського теоретика й практика К.С.Шендеровського. Він виокремлює велике коло ресурсів, зокрема політичні (мета, завдання діяльності), нормативно-правові, секторальні (державне – громадське – приватне), концептуальні (теорія), фінансові, адміністративно-управлінські, інституційні, етичні [16, с.53].

Розглянуті підходи до класифікації ресурсів соціальної роботи дають можливість виокремити серед них саме такі, які можна віднести до ресурсного забезпечення соціальної роботи в громаді. Серед таких ресурсів найчастіше виокремлюються:

- природні;

- фінансові;
- матеріальні;
- людські;
- інституційні;
- інформаційні;
- технологічні.

Одним з найбільш сталих видів ресурсів, які має територіальна громада, є природні. Кожна громада розташована на певній території, яка має свою площу та географічні особливості. Серед природних ресурсів територіальної громади можна виокремити наявність лісопаркової зони, водойм, певних корисних копалин, особливостей географічного місця розташування. Природні ресурси можуть бути активно задіяні членами громади при вирішенні проблем дозвілля людей, їх працевлаштування чи розвитку певних напрямів виробництва на території громади.

Фінансові ресурси територіальної громади можна умовно поділити на такі види:

- доходна частина відповідного місцевого бюджету;
- трансфери з державного бюджету України;
- кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування, які виплачуються жителям відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- кошти підприємств, установ і організацій, які спрямовуються на реалізацію соціальних програм;
- кошти благодійних і релігійних організацій, які спрямовуються на вирішення соціальних проблем в громаді;
- приватні кошти громадян.

За умови, що цих ресурсів недостатньо для вирішення певних соціальних проблем в громаді, можна залучати зовнішні фінансові ресурси у формі грантів чи спонсорських надходжень від представників інших громад.

Такі гранти можуть бути найрізноманітнішими:

- цільові (спрямовані на сприяння будь-якій події чи заходу, наприклад, реконструкція школи у сільській громаді);
- тематичні (призначені для підтримки ініціатив у будь-якій сфері соціально-значимої діяльності, наприклад: розвиток дитячої творчості чи працевлаштування людей з обмеженими функціональними можливостями);
- іменні (ті, що виділяються підприємцем чи певною компанією).

Очевидним є той факт, що будь-яка діяльність не може здійснюватися без участі людей. Тому людські ресурси відіграють провідну роль у соціальній роботі на рівні громади. Серед різновидів таких ресурсів можна виокремити спеціалістів соціальної сфери (соціальних працівників, соціальних педагогів, психологів, педагогів тощо), які виступають у ролі соціальних організаторів, членів ініціативних груп, залучених консультантів та волонтерів.

Ініціативна група – це не просто громадська комісія, створена для розв'язання певної проблеми, що стосується всієї громади. Ініціативні групи насправді складаються з членів громади та професіоналів, що їх підтримують, і вони займаються проблемами, які стосуються всіх. Ключем до ефективного розвитку ініціативної групи є погляд на неї як на своєрідну "міні"- громаду. Створення ініціативної групи є, по суті, процесом за участю зацікавлених осіб. Кожна група обирає для себе певні проблеми, аби стати ініціатором та учасником активних змін у громаді. У межах територіальної громади в залежності від її чисельності може бути від однієї до десятків таких груп.

Російський дослідник І.Кокарєв зазначає, що одним із важливих завдань ініціативної групи (він називає її кореневою) є не тільки вирішення місцевих проблем, але й зростання соціального капіталу, який визначається як потенціал взаємної довіри та взаємодопомоги, що формується в міжособистісному просторі [15, с. 115]. Соціальний капітал за своєю суттю охоплює сукупність недержавних та некомерційних суб'єктів соціального життя, мережу їхніх взаємозв'язків, цінності і норми, яких вони дотримуються, а також різні види діяльності, здійснювані ними з власної ініціативи в рамках сформованої мережі зв'язків та з дотриманням усталеної системи цінностей і норм [10, с. 19].

Американський соціолог Р. Патнем вважає, що під соціальним капіталом слід також розуміти мережу взаємостосунків між людьми, рівень розвитку "звичаєвого права", рівень довіри в суспільстві, тобто все те, що дозволяє діяти спільно та більш ефективно, досягаючи намічених цілей. Він виокремлює два види соціального капіталу – рівень залучення жителів у процеси, які відбуваються в громаді та рівень довіри між суб'єктами, які діють на певній території [15, с. 116].

Щоб вирішити різноманітні соціальні проблеми у межах територіальної громади та примножити її соціальний капітал, необхідна значна кількість добровольців – волонтерів.

У Законі "Про соціальні послуги" зазначається, що волонтер – фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно-корисний характер.

У науковій літературі виділяють п'ять головних причин волонтерства:

- соціальні контакти;
- особистісний розвиток;
- набуття вмінь та навчання;
- виклик та досягнення;
- внесок у суспільство [12].

За приналежність до певної організаційної структури волонтерів України поділяють на дві умовні групи: волонтери, які працюють при різноманітних соціальних службах та волонтери громадських організацій. Слід зауважити, якщо представники першої групи в основному самоідентифікують себе з поняттям "волонтери", то представники другої групи, як правило, не називають себе волонтерами, вони проводять соціальну роботу відповідно до обов'язків членів громадських організацій [4, с.9].

В зарубіжній літературі виокремлюють наступні види волонтерства у громаді:

- альтруїстичне волонтерство;
- ринкове волонтерство;
- ідейне волонтерство;
- волонтерство на дозвіллі.

Альтруїстичне волонтерство розглядається як безкорисне діяння на благо інших, стійке прагнення віддавати свій час та зусилля, щоб допомогти комусь. Прикладом такого волонтерства є безкоштовне донорство в Британії. У альтруїстичному волонтерстві людина згодна задовільняти потреби інших без винагороди.

У ринковому волонтерстві людина прагне задовільнити як потреби інших, так і свої власні. Суть ринкового волонтерства полягає в тому, що людина робить щось безкоштовно, але з прихованою думкою(мотивом) про те, що вона очікує щось в обмін пізніше. Наприклад, студенти-медики, які працюють волонтерами в лікарнях, отримують певні професійні навички.

У ідейному волонтерстві ідея (політична, релігійна, моральна або будь-яка інша) є причиною того, що людина безкоштовно віддає свої час та зусилля.

Волонтерство на дозвіллі ще називають взаємною допомогою на дозвіллі. Воно полягає в тому, що хтось бере на себе добровільно обов'язки секретаря певної неформальної групи, організатора різних неформальних заходів чи допомагає інвалідам, немічним людям на святах, пікніках, влаштовує для них екскурсії, організовує гуртки за інтересами тощо[18, с.45].

Залучаючи людей до волонтерської роботи в громаді, на думку С.Маккорлі та Р. Лінч, необхідно враховувати такі основні фактори.

Право власності. Йдеться про те, що волонтерам притаманне почуття особистої відповідальності за щось. Їхня робота має стосуватися чогось, про що вони можуть сказати: "Це моє". Це може бути конкретна річ, подія або територія. Сьогодні для залучення волонтерів у громаді особливо важливо давати їм окремі проекти, які б вони контролювали, оскільки чимало волонтерів не зацікавлені у тривалій роботі в програмі чи організації.

Відповідальність за досягнуті результати. Якщо волонтери відповідають за наслідки певної роботи, вони концентруються на тому, що роблять, отримують задоволення від процесу досягнення мети.

Оцінка результатів. Третім елементом у забезпеченні належної роботи волонтерів є необхідність вирішити: як та відповідно до чого оцінювати досягнуті результати. Якщо ми не знаємо, що робити, то визначення результатів втрачає свою мотиваційну цінність для волонтерів і буде неможливо визначити, наскільки добре волонтери виконують завдання [8,с.29-31].

Таким чином, залучаючи волонтерів до різних видів соціальної роботи в громаді, необхідно дбати про управління діяльністю волонтерів (пояснювати цілі та завдання їх діяльності, визначати обов'язки, залучати до тих видів роботи, які є цікавими чи необхідними для волонтера, підтримувати їх діяльність, створювати сприятливий психологічний клімат).

Кожна територіальна громада має низку соціальних інститутів, які надають соціальні послуги, забезпечують соціальні гарантії та соціальний захист населення. Перш, ніж охарактеризувати інституційні ресурси громади, коротко зупинимося на загальній характеристиці соціальних інститутів. У найширшому розумінні – це специфічні соціальні утворення, що забезпечують відносну сталість зв'язків і відносин у межах соціальної організації суспільства, певні історично зумовлені форми організації та регулювання суспільного життя.

До найзагальніших ознак соціальних інститутів належать:

- виокремлення певного кола суб'єктів, які вступають у процесі діяльності у відносини, що набувають сталого характеру;
- певну більш-менш формалізовану організацію;
- наявність специфічних соціальних норм і правил, що регулюють поведінку людей у межах соціального інституту;
- наявність соціально-важливих функцій інституту, що інтегрують його в соціальну систему та забезпечують його участь в інтеграції цієї системи [14, с.11].

Існує дві групи соціальних інститутів:

1. Інститути великого ступеню формалізації, регулювання яких здійснюється через спеціальні органи управління (організації та органи соціальної сфери та відповідні органи їх управління в освіті, охороні здоров'я, культурі, соціальному захисті населення).
2. Інститути малого ступеню формалізації, які діють на основі внутрішньої саморегуляції (громадські об'єднання, сім'я) [2, с.85].

Серед найпоширеніших інституційних ресурсів у територіальній громади можна виокремити: загальноосвітні заклади; позанавчальні заклади; заклади системи охорони здоров'я, культури, різноманітні соціальні служби (соціальні служби молоді, центри роботи з жінками, відділення соціальної допомоги, територіальні центри обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян, центри соціально-трудової та професійної реабілітації інвалідів; реабілітаційні центри для дітей-інвалідів; служби зайнятості, центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх; служби у справах неповнолітніх; клуби за місцем проживання тощо).

Окрім перерахованих інституційних ресурсів, діяльність яких координується на державному та муніципальному рівнях, слід ще назвати такі види ресурсів, як церква та громадські організації.

Церква є одним з найстаріших в Україні інститутів підтримки соціально незахищених верств населення. З часів Київської Русі й дотепер церква організує віруючих на допомогу хворим, людям похилого віку, тим, хто перебуває в скруті; збирає пожертви від прихожан на придбання харчів, одягу, ліків для тих людей, які перебувають в складних життєвих ситуаціях; організовує благодійні обіди та притулки для осіб, що не мають постійного місця проживання. Сьогодні церква є одним з тих соціальних інститутів, який активно залучає людей в громадську роботу саме в територіальній громаді.

Соціальна робота в громаді тісно пов'язана з ініціацією створення громадських організацій та спрямована на налагодження активної співпраці між урядовим та неурядовим сектором. Згідно з чинним законодавством в Україні функціонує достатньо розгалужена система неурядових організацій, об'єднаних за різними цілями та функціями:

- *громадські організації* – це об'єднання громадян, створені для задоволення, представлення і захисту законних соціальних, економічних, культурних, національних, вікових, творчих і інших інтересів своїх членів;
- *благодійні фонди* – недержавні організації, головною метою діяльності яких є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб;
- *спілки (асоціації)* – добровільні об'єднання юридичних осіб, що створені для представлення інтересів засновників та утримуються за рахунок їх внесків [9, с.122].

Діяльність цих організацій в межах територіальної громади:

- робить успішний внесок в соціально-економічний розвиток територіальної громади;
- забезпечує рівновагу і баланс у співфункціонуванні трьох секторів – органів місцевого самоврядування, бізнесу і неурядових організацій;
- сприяє налагодженню співробітництва між ними;
- забезпечує формування альтернативної (недержавної) системи надання соціальних послуг членам територіальної громади;
- сприяє підвищенню громадянської активності членів територіальної громади;
- стимулює появу нових лідерів місцевої громади.

Організація та здійснення соціальної роботи в межах зазначених соціальних інституцій неможлива без використання різноманітних технологій. Базуючись на визначенні технологій соціальної роботи Р.Х.Вайноли, можна розглядати технологічні ресурси в громаді як сукупність форм, методів та прийомів, що застосовуються соціальними службами, закладами соціального обслуговування, громадськими організаціями та спеціалістами й волонтерами з метою задоволення потреб чи вирішення проблем членів місцевої громади.

В практичній соціальній роботі в громаді найчастіше застосовуються прикладні технології соціально-правового захисту, соціального обслуговування соціальної профілактики, соціальної реабілітації, соціального опікунства, патронажу, супроводу, рекламно-інформаційні технології [13,с.68].

Наявність матеріальних засобів, технологій діяльності та спеціалістів і волонтерів ще не є достатньою умовою для здійснення соціальної роботи в громаді. У вік бурхливого розвитку інформаційних технологій не можна не зважати на пріоритетні позиції інформаційного поля в забезпеченні високого рівня професійної діяльності. Як зазначено в багатьох працях вітчизняних і закордонних учених, важливими ознаками інформаційного ресурсу є те, що він може бути системоутворювальним і керівним чинником діяльності людини, суспільства й держави. Інформація як феномен – це тільки психічний відтінок дійсних явищ, процесів і об'єктів. Тобто це ідеальний, не саморухомий образ, відірваний від свого носія і тому енергетично "мертвий". Інформація зароджується винятково в суб'єкт-об'єктних відносинах і тому може бути "оживленою" тільки в діяльності людини [6,с.63].

Законом України "Про науково-технічну інформацію" встановлено, що основними видами інформації є статистична інформація, масова інформація, інформація про діяльність державних органів та органів місцевого і регіонального самоврядування; правова інформація, інформація про особу, інформація довідково-енциклопедичного характеру; соціологічна інформація [5, с.23].

Чинне інформаційне законодавство не дає повного, юридично закріпленого трактування інформаційних ресурсів. Найбільш прийнятним варіантом термінологічного визначення інформаційних ресурсів для соціальної роботи в громаді є такий: "це окремі документи і масиви документів, результати інтелектуальної, творчої та інформаційної діяльності, бази та банки даних, всі види архівів, бібліотечні, музейні фонди та інші, що містять відомості та знання, зафіксовані на відповідних носіях інформації [6,с.26].

Деталізуючи ці види інформаційних ресурсів на рівні практичної соціальної роботи в громаді, можна серед основних виокремити такі:

- різноманітні документи органів місцевого самоврядування (звіти, накази, постанови);
- спеціальну літературу;
- повідомлення засобів масової інформації про проблеми в громаді, діяльність органів місцевого самоврядування та неурядових організацій;

- інформаційну мережу Інтернет (інформаційно-пошукові сервери, сайти урядових, громадських організацій, організації донорів);
- усну інформацію спеціалістів та волонтерів.

Під час пошуку та використання технологій для забезпечення соціальної роботи в громаді слід пам'ятати, що ресурси в ній включені в окремі "ресурсні системи". Використання одного з них впливає на весь ланцюг взаємовідносин "ресурс – громада – благополуччя людини". Ресурси не ізольовані один від одного, а знаходяться в територіальній, суспільно-значимій єдності.

? Питання та завдання до теми

1. Доберіть синоніми до слова "ресурс".
2. Які види ресурсів виокремлюють у соціальній роботі?
3. Охарактеризуйте різні види ресурсів соціальної роботи в громаді.
4. В чому відмінність між ресурсами соціальної роботи та ресурсами соціальної роботи в громаді?

Література

1. *Безпалько О.В.* Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник. – К.: Логос, 2003. – 134с.
2. *Бурматова О.П.* Территориальная организация населения. – Новосибирск: СибАГС, 2001. – 120с.
3. *Винников О.Ю.* Неприбуткові організації: ресурси та оподаткування. – К.: Центр інновацій та розвитку, 2002. – 176с.
4. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / Вайнола Р.Х., Капська А.Й., Комарова Н.М. – К.:Академпрес, 1999. – 112с.
5. Закон України "Про науково-технічну інформацію" від 25.06.93 // Закони України; Ін-т законодавства. – К.: Книга, 1993. – С.17-20.
6. Інформаційні ресурси України: проблеми державного регулювання: Монографія / За заг. ред. О.В.Сосніна. – К.:НІСД, 2002. – 141с.

7. Клиники, дружественные к молодежи (пособие для организатора). – Новосибирск: Олден-полиграфия, 2002. – 264с.
8. *Маккорлі С., Лінч Р.* Управління діяльністю волонтерів: Як залучити громадськість до вирішення проблем суспільства. Пер. с англ. – К.: Гурт, 1998. – 286с.
9. Проект на підтримку розвитку неурядових організацій в Україні (Інформаційно-довідникові матеріали). – К.: Творчий центр "Каунтерпарт", 2001. – 146с.
10. *Семигіна Т.* Робота в громаді: практика й політика. – К.Видавничий дім "КМ Академія", 2004. – 180с.
11. Социальная работа / Под ред В.И.Курбатова. – Ростов н/Д: "Феникс", 1999. – 576с.
12. Соціальна робота в Україні: Перші кроки /Під ред. В.Полтавця. – К.: Видавничий дім "КМ Academia", 2000. – 236 с.
13. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За ред. А.Й. Капської. – К.:Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.
14. Стратегія і тактика комунікацій із громадськістю для організації третього сектора: методичний посібник / За ред. В.Г.Королька. – К.: 2003. – 216с.
15. Тренинги Народного Фонда. Расширенный каталог / Сост. Карасев Ф.Г., Карасева О.А. – М.: Прометей, 2001. – 128с.
16. *Шендеровський К.С.* Управління соціальною роботою з дітьми та молоддю. Менеджмент соціальної служби: Навч.-метод. зб. для спеціалістів з соціальної роботи центрів соц. служб для молоді м.Києва. - К.: "Фірма ДОВІРА", 2002. – 158с.
17. Энциклопедия социальной работы. В 3т. Т.3: Пер. с англ. – М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1994. – 466с.
18. Volonteering – altruism, markets, causes and leisure // Leisure& Recreation/ – 1997. – №3. – p.4-5.

Структурно-логічна таблиця до теми "Ресурсне забезпечення соціальної роботи в грома

Види ресурсів	Приклади
Природні	Місце розташування Лісопаркова зона Водойми Географічні особливості місцевості Корисні копалини
Фінансові	Доходна частина відповідного місцевого бюджету Трансферти з державного бюджету України Кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування, які виплачуються жителям відповідної адміністративно-територіальної одиниці Кошти підприємств, установ і організацій, які спрямовуються на реалізацію соціальних програм Кошти благодійних і релігійних організацій Приватні кошти громадян Гранти
Матеріальні	Приміщення Одяг Ліки Транспорт Обладнання Продукти харчування
Людські	Спеціалісти Члени ініціативних груп Волонтери
Інституційні	Соціальні служби Заклади освіти, медицини, культури Громадські організації Церква
Технологічні	Технології соціально-правового захисту, соціального обслуговування соціальної профілактики, соціальної реабілітації, соціального опікунства, патронажу, супроводу, рекламно-інформаційні технології
Інформаційні	Документи органів місцевого самоврядування (звіти, накази, постанови) Спеціальна література Інформація ЗМІ про проблеми в громаді, діяльність органів місцевого самоврядування та неурядових організацій Інформаційна мережа Інтенет (інформаційно-пошукові сервери, сайти урядових, громадських організацій, організацій донорів) Усна інформація спеціалістів, волонтерів, громадян

Тема 6. Розробка та впровадження соціальних проектів на локальному рівні

Кожна ідея, ініціатива потребують обґрунтування, підтримки певних організацій чи впливових осіб, відшукування коштів на реалізацію тощо. Така робота пов'язана з зверненнями в різні соціальні інституції, пошуками, участю в конкурсах, що, в свою чергу, вимагає аргументованих пояснень, формулювання конкретних цілей та завдань, опис видів діяльності логічно викладених та відповідно оформлених. Все це є складовими проектної діяльності як невід'ємної частини реалізації соціальних ініціатив на різних рівнях (державному, регіональному, локальному), в тому числі і у територіальній громаді. Соціальне проектування як різновид проектної діяльності – це конструювання індивідом, групою чи організацією дій, спрямованих на досягнення соціально значимої мети та локалізованих за місцем, часом та ресурсами [2, с. 7]. Результатом такого конструювання є проект – сукупність скоординованих дій із певними точками відліку та закінчення з метою досягнення певних цілей з встановленими строками, витратами та параметрами виконання.

Тобто, проект дозволяє рухатися від ідей до дії, певним чином структуруючи етапи цього процесу. Він завжди реалізується в певному соціальному, територіальному та часовому просторах, тому сприяє змінам у соціальному середовищі як результату колективної діяльності у територіальній громаді.

Це означає, що проект має кілька характерних особливостей. По-перше, у нього завжди є мета, оскільки чітко визначені цілі – це запорука отримання конкретних результатів. Проекти обмежені у часовому просторі, оскільки у них завжди є початок і кінець. Проект завжди реалізується в певному місці (соціальному інституті, громаді, організації тощо) та контексті. Кожен проект є по-своєму унікальним, оскільки виникає з нових ідей, які мають на меті специфічне вирішення певної проблеми на певному рівні.

Реалізація проектів потребує колективних зусиль команди проекту та партнерів, з метою вирішення соціальних проблем, зокрема у територіальній громаді.

Таблиця 3

Типологія проектів

Класифікаційна ознака	Приклади
За характером запланованих змін	Інноваційні Підтримуючі
За сферою діяльності	Освітні Культурні Науково-технічні Оздоровчі
За особливостями фінансування	Інвестиційні Спонсорські Бюджетні Благодійні
За масштабами	Мікропроекти Малі проекти Мегапроекти
За термінами реалізації	Короткотривалі Середньотривалі Довготривалі

Всі означені види проектів можуть бути реалізовані в різних територіальних громадах, перш за все, як соціальні. Соціальний проект – сконструйоване соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація чи підтримка в середовищі матеріальної або духовної цінності, яке має просторово-часові та ресурсні обмеження і вплив якого на людей визнається позитивним за своїм соціальним значенням [5, с.39]. Щоб забезпечити створення та реалізацію соціального проекту в громаді, необхідно виконати комплекс робіт: інформаційних, аналітичних, організаційних, правових, фінансових, кадрових, матеріально-технічних, експертних, прогнозних тощо [4, с.49].

Британський фахівець А.Твелтвріз наголошує, що при плануванні проектів у громаді слід розглядати кілька аспектів:

- хто саме хоче його впровадити;
- чиї потреби він задовольнятиме;
- чи пробував хтось застосувати подібний підхід і якими були результати;
- наскільки великі шанси, що проект буде успішним;
- яких ресурсів він потребує, кого необхідно залучити до проекту;
- де можна знайти підтримку [6, с.118].

Все це має місце в "життєвому циклі" проекту – періоді часу з моменту його появи до остаточної реалізації. Життєвий цикл проекту можна розділити на мікро-цикли:

- аналіз ситуації;
- розроблення концепції проекту;
- планування проекту;
- його реалізація;
- корекція проекту по підсумкам моніторингу;
- оцінка результатів та підведення підсумків проекту.

Аналіз ситуації у територіальній громаді проводиться з метою виявлення соціальних проблем як протиріччя між існуючим та таким, що має бути чи бажаним, яке викликає напруження в громаді. Залежно від того, хто проводив такий аналіз, ініціативна група членів громади, спеціалісти соціальної сфери чи незалежні експерти за дорученням органів місцевого самоврядування кількість соціальних проблем може коливатися у діапазоні від однієї до кількох, що, в свою чергу, потребує визначення тих проблем, вирішення яких є нагальним для членів громади.

Це дає можливість безпосередньо перейти до процесу проектування, а саме до розробки концепції соціального проекту – основних положень, поданих у певній системі сукупності кінцевих цілей проекту та можливих шляхів їх досягнення.

Зазвичай, у концепції проекту обґрунтовуються його актуальність, мета і завдання, зміст можливої діяльності, правові, економічні, організаційні засади проекту, очікувані довгострокові результати.

Актуальність проекту визначається тим, наскільки значимі для людей, організацій певної громади ті проблеми, на вирішення яких спрямований проект. Тому необхідно точно визначитися:

- чия це проблема (яких цільових груп та соціальних інституцій громади вона стосується перш за все);
- які її масштаби (проблема всієї територіальної громади чи її окремого мікрорайону);
- які ризики існують для громади, якщо проблема не буде вирішена найближчім часом.

Визначивши, на вирішення якої проблеми спрямований проект, потрібно сформулювати його мету і завдання. При визначенні цілі варто пам'ятати теоретичні засади формулювання цілей будь-якої діяльності. Згідно з ними, ціль (або мета) є ідеальним уявленням про

результат майбутньої діяльності. Тобто, ціль не є абсолютним передбаченням практичного результату, не ототожнюється з ним повною мірою. Ціль лише відображає міркування розробників проекту щодо того, яким в ідеалі мав би бути результат діяльності [3, с.8]. Можна виокремити кілька вимог до формулювання цілі (мети). Вона має бути чіткою, зрозумілою, лаконічною, досяжною в рамках проекту, обов'язково пов'язана з виявленою соціальною проблемою Своєї конкретності мета набуває в завданнях, оскільки в них визначаються практичні дії, які треба здійснити, щоб вирішити проблему.

Таблиця 4

Критерії формулювання завдань

Назва критерію	Пояснення
Конкретність	Чи достатньо зрозуміле завдання з позиції того, що, як, коли і де зміниться ситуація
Обчислюваність	Чи піддаються результати виконання завдань якійсь кількісній оцінці
Територіальність	Чи можуть бути реалізовані завдання на певній території
Реалістичність	Чи приведе виконання цих завдань до певних змін у громаді
Визначеність у часі	Чи можуть бути виконані завдання за визначений проміжок часу

При визначенні мети та завдань проекту потрібно уникати слів, які показують процес діяльності (підтримати, посилити, сприяти, координувати, перебудувати тощо). Необхідно використовувати слова, що вказують на завершеність процесу (підготувати, впровадити, організувати, збільшити, виготовити, апробувати тощо).

Мета та завдання проекту є базисом для опису змісту наміченої діяльності в правовому, економічному та організаційному аспектах. Для реалізації окремих проектів необхідне визначення правового поля діяльності. Наприклад, якщо проект реалізує громадська організація, яка планує надавати послуги окремій групі клієнтів, вона має планувати зміст своєї роботи на основі Закону "Про соціальні послуги". Якщо результатом проекту має бути створення нової громадської організації, необхідно базуватися на положеннях Закону "Про об'єднання громадян". Визначення можливого правового поля діяльності дасть можливість уникнути конфлікту інтересів під час реалізації проекту між різними представниками територіальної громади.

Фінансове обгрунтування проекту має містити базові розрахунки необхідних коштів, фіксувати їх джерела. При цьому необхідно визначитися чи буде виплачуватися заробітна платня (керівнику, бухгалтеру, виконавцям, залученим спеціалістам тощо), чи проект буде реалізовано на волонтерських засадах. Необхідно з'ясувати, чи потребуватимуться кошти на оплату приміщення, користування телефоном, комунальними послугами, електронною поштою; яке обладнання необхідне для вирішення завдань проекту; які кошти треба витратити на видання друкованих матеріалів, проведення семінарів, тренінгів, навчання тощо. Тобто, кожен вид діяльності в межах проекту має бути обрахований і відповідати реальним цінам.

В організаційному обгрунтуванні проекту характеризуються учасники його реалізації та їх функції.

Наступним етапом "життєвого циклу" проекту є його планування – встановлення переліку та порядку заходів по реалізації проекту. Тут концепція проекту поєднується з організаційними діями: відбираються заходи у відповідності з завданнями проекту, роботи співвідносяться з наявними ресурсами, визначаються терміни реалізації, виконавці, об'єми фінансування [2,с.123].

Отже, узагальнену логіку побудови проекту та її перевірку в зворотному порядку можна представити у вигляді наступної схеми.

Рис. 1 Логіка побудови проекту

Кожен проект має відповідне текстове оформлення, в якому здебільшого відображаються:

- проблема, на вирішення якої спрямовано проект;
- мета та завдання проекту;
- опис видів діяльності, які будуть виконані в межах проекту;
- терміни та місце реалізації проекту;
- прогнозовані результати;
- кадрове, фінансове та матеріально-технічне забезпечення проекту;
- кошторис витрат.

Текстовий опис проекту є формою фіксації намічених задумів розробників та робочим документом під час реалізації проекту. Коли проект має вигляд певного текстового документу, наявні ресурси для його впровадження, наступає етап безпосередньої реалізації проекту. На цьому етапі відбувається не лише виконання запланованих видів діяльності, але й моніторинг – постійне відстеження процесу робіт, які відбуваються в рамках проекту для порівняння реального стану справ з планом. Адже не все можна передбачити і вкласти в межі проекту, оскільки він є лише уявленням про майбутню дійсність. Сама дійсність завжди багатша від будь-якого уявлення про неї. Тому під час реалізації любого проекту виникають ситуації, які не можуть бути завчасно спроектовані. Саме результати моніторингу дають можливість своєчасно реагувати на певні відхилення від плану, які виникають під час реалізації проекту. Отже моніторинг соціального проекту, який реалізується у територіальній громаді, можна характеризувати як процес спостереження за виконанням запланованих дій та заходів з метою їх коригування, мінімізації негативних наслідків, не передбачуваних ситуацій.

Для здійснення моніторингу проекту необхідний певний інструментарій. Він має бути конкретним та зрозумілим; відповідати на головні питання, які стосуються досягнень завдань та мети проекту; відповідати критеріям, що мають полегшити зрівняльність результатів. До інструментарію моніторингу можуть входити інтерв'ю, спостереження, анкети, фокус-групи. Важливою складовою моніторингу соціальних проектів є періодичний аналіз поточної та підсумкової звітності за відповідними схемами [1, с.244-245].

Моніторинг не є єдиною процедурою, яка дає уявлення про особливості реалізації проекту. Крім нього на окремих етапах проекту здійснюється також оцінка – процес детального аналізу результатів діяльності та їх співвіднесення з певними запланованими критеріями. За підсумками оцінки визначається рівень ефективності проекту для вирішення певної соціальної проблеми. Залежно від того, коли здійснюється оцінка, розрізняють вхідну (або базову), поточну та підсумкову оцінки.

Вхідна оцінка здійснюється на початковому етапі розробки проекту (або окремого виду проектної діяльності), коли потрібно оцінити вихідну ситуацію, реалістичність цілей та завдань, доречність та адекватність обраних об'єктів, очікуваних результатів [7, с.81]. Таку оцінку під час реалізації соціальних проектів в громаді можуть здійснювати люди та організації, які приймають рішення про фінансування проекту чи участь у ньому.

Поточна оцінка застосовується, коли проект вже впроваджується, і, не очікуючи його закінчення, потрібно оцінити перебіг подій – чи насправді реальна діяльність відповідає запланованій, чи потрібні якісь кардинальні зміни, додаткові заходи тощо. Вона може містити кількісні (кількість учасників проекту, наданих послуг, працюючих організацій тощо) та якісні характеристики (які зміни в поглядах, поведінці учасників спричинила участь в проекті; як це використали люди для поліпшення ситуації в своїй громаді; що нового було ними ініційовано).

Підсумкова оцінка – це оцінка результатів, яких досягнуто наприкінці проекту. Тут теж має місце аналіз кількісних та якісних показників проекту. Окрім цього на етапі підсумкової оцінки проекту може відбуватися й аналіз його рентабельності, тобто вигоди у грошовому вимірі.

Оцінка також буває внутрішня і зовнішня. Внутрішню оцінку, як правило, здійснюють люди, що безпосередньо реалізують проект. Для зовнішньої оцінки запрошуються незалежні експерти з інших організацій чи проектів.

Однією з умов ефективності проекту є залучення до участі в ньому широкого кола членів громади. З цією метою використовують такі форми роботи як :

- інформування членів громади про хід реалізації проекту у засобах масової інформації;
- проведення круглих столів, презентацій, конференцій з метою пошуку потенційних партнерів для участі в проекті;
- поширення рекламно-інформаційних матеріалів про проект в різних організаціях та безпосередньо на вулиці;

Таблиця 5

Порівняння моніторингу та оцінки

Моніторинг	Оцінка
Дає відповіді на питання, які починаються словом „ЩО?" (що робиться, що зроблено, що за зміни відбулися, що повинно бути зроблено, що за труднощі виникають тощо)	Дає відповіді на питання, які починаються словом „НАСКІЛЬКИ?" (наскільки добре зроблено, наскільки значимі зміни, наскільки можливо подолати труднощі тощо)
Проводиться постійно в процесі реалізації проекту	Проводиться на ключових етапах реалізації проекту
Фіксується те, що відбувається в процесі реалізації проекту для порівняння існуючого стану справ з планом	Аналізуються причини досягнень /не досягнень запланованих результатів
Отримана інформація використовується для поліпшення/ зміни роботи по проекту	Дає можливість оцінити ефективність проекту та сформулювати рекомендації для подальших проектів

- проведення різноманітних масових акцій (конкурсів, пробігів, ярмарок тощо);
- опитування громадян.

В ідеалі залучення повинно розвиватися від пасивної участі й звичайного інформування членів громади до самомобілізації, коли люди беруть активну участь у вирішенні соціальних проблем громади, висувають ініціативи щодо зміни ситуації.

Таким чином, реалізацію соціальних проектів у територіальній громаді можна розглядати не лише як процес, спрямований на вирішення соціальних проблем окремих груп населення, а й як напрямок саморозвитку та самовдосконалення членів громади, формування у них відповідальності за події, які відбуваються в житті громади.

? Питання та завдання до теми

1. Визначте сутність соціального проектування.
2. Охарактеризуйте типи проектів.
3. З яких компонентів складається "життєвий цикл" проекту?
4. В чому спільне та відмінне моніторингу й оцінки соціального проекту?
5. Проаналізуйте один із соціальних проектів, який реалізовувався у територіальній громаді.

Література

1. *Балакірєва О.М.* Моніторинг соціальних проектів і програм. //Соціальна робота в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і практики: Матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції 29-31 жовтня 2002 р. Частина 2 ". – К.:ДЦССМ, 2002. – С.241-246.
2. *Луков В.А.* Социальное проектирование: Учеб. пособие. – 3-е изд. – М.: Флинта, 2003. – 240с.
3. Науковий супровід, моніторинг та оцінка ефективності соціальних проектів / О.О.Яременко, О.Р.Артюх, О.М.Балакірєва та ін. – К.:ДЦССМ, 2002. – 132с.
4. *Никончук А.С.* Социально-педагогический проект: просто о сложном. . // Сацыальна-педагагічная работа. Часопис. – №1. – 2000. – С.45-54.
5. *Плышевский В.Г.* Прогнозирование, проектирование и моделирование в социальной работе. – М.:Социально-технологический институт МГУС, 2001. – 95с.
6. *Семигіна Т.* Робота в громаді: практика й політика. – К.:Видавничий дім "КМ Академія", 2004. – 180с.
7. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За ред. А.Й. Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.

Структурно-логічна схема до теми "Розробка та впровадження соціальних проектів на локальному рівні"

Тема 7. Роль партнерства в організації соціальної роботи на рівні громади

При вирішенні проблем на локальному рівні ініціативні групи, органи місцевого самоврядування та різноманітні соціальні інституції територіальної громади в переважній більшості не можуть діяти ізольовано один від одного. Вони не завжди мають достатній ресурсний потенціал для того, щоб задовольнити потреби чи вирішити проблеми різних соціальних груп місцевої спільноти. Тому налагодження партнерства у територіальній громаді між різними суб'єктами соціальної роботи, є одним з необхідних компонентів організації такої роботи на місцевому рівні.

Перш, ніж визначати зміст та принципи такого партнерства саме у територіальній громаді, необхідно зазначити, що сьогодні в науково-методичній літературі можна зустріти кілька термінів, які так чи інакше пов'язані з питаннями партнерства: "соціальне партнерство", "міжсекторна взаємодія", "соціальна взаємодія", "соціальне співробітництво".

Термінологічна ясність – досить важливий момент, особливо для соціальних наук, тому, щоб визначитися, який саме зміст вкладається в партнерство на рівні громади, доцільно коротко охарактеризувати окремі з перерахованих термінів.

Партнерство – це особливий вид відносин, при котрому люди чи організації об'єднують свої ресурси для виконання певної діяльності. Можна говорити про те, що партнерство налагоджується тоді, коли нам необхідно зробити певну справу, яку ми не можемо виконати самостійно [7, с.32].

В соціологічному словнику партнерство визначається як конструктивна взаємодія інститутів держави та місцевого самоврядування, бізнесу й громадських організацій з метою ефективного вирішення актуальних проблем, створення сприятливого соціального клімату та забезпечення суспільної згоди [6, с.48].

В цьому ж словнику партнерство соціальне розглядається як система соціально-трудових стосунків, що забезпечують оптимальний баланс та реалізацію основних інтересів різних соціальних груп. Предмет соціального партнерства – політика в соціально-трудовій сфері та регулювання трудових стосунків між сторонами. Мета соціального партнерства – забезпечення інтересів учасників соціаль-

по-трудових відносин, вироблення та проведення узгодженої соціально економічної та соціально-трудової політики [6, с.49]. Таким чином, соціальне партнерство – це суспільна система, яка діє в межах ідеологічного, політичного та економічного простору; яка замість протистояння й боротьби підприємців і найманих працівників пропонує їх співробітництво та соціальну згоду [3, с.15].

Пізніше термін "соціальне партнерство" був екстрапольований в теорію соціальної роботи. Проте сьогодні більшість науковців схиляються до того, що коли мова йде про взаємодію різних суб'єктів соціальної роботи, доцільно вживати терміни "партнерство" чи "міжсекторна взаємодія". Саме цими термінами доцільно також оперувати й тоді, коли мова йде про організацію соціальної роботи на рівні громади.

У територіальній громаді виокремлюють три сектори влади:

- владу (органи державної влади та місцевого самоврядування, бюджетні установи та організації, засновані на підставі закону чи в межах повноважень державних органів);
- бізнес (система підприємств, господарських товариств та індивідуальних підприємців, що займаються діяльністю, пов'язаною з отриманням прибутку);
- громадськість (організації, що утворюються за власною ініціативою засновників, незалежно від волі органів влади чи посадових осіб, без мети одержання прибутку та його перерозподілу між учасниками організації) [9,с5].

Оскільки вони діють в одному територіальному просторі, то досить часто між представниками цих секторів встановлюються певні взаємостосунки, які називають міжсекторною взаємодією. Коли мова йде про організацію соціальної роботи в громаді, такий вид взаємодії є однією з необхідних умов ефективного вирішення проблем на місцевому рівні. Перш за все, вона обумовлена тим, що представники кожного з цих секторів мають як свої сильні, так і слабкі сторони, які можуть бути частково чи повністю компенсовані в процесі партнерства.

Налагодження взаємодії сприяє формуванню ознак стабільної, комплексної соціальної роботи в територіальній громаді, характеризується прагненням до втручання у її найбільш гострі соціальні проблеми. Особливостями взаємодії з партнерськими організаціями є напрацювання моделей соціальної роботи для вирішення адресних соціальних проблем [13,с.68].

Таблиця 6

Порівняльні характеристики трьох секторів територіальної громади

Сектор / Сторони	Влада	Бізнес	Громадськість
СИЛЬНІ	Стабільність Система соціальних інституцій Наявність ресурсів Кваліфіковані кадри	Наявність ресурсів та висока ефективність їх використання Здатність швидко реагувати на зміни Орієнтація на результат Високий професіоналізм	Довіра пересічних членів громади Генерація соціальних ініціатив Згуртування людей, які прагнуть змін Можливість працювати з різними групами клієнтів Надання послуг відповідно пріоритетним потребам клієнтів
СЛАБКІ	Нездатність швидко реагувати на зміни Бюрократія та корупція Неефективне використання ресурсів	Упереджене ставлення членів громади Відсутність прямої зацікавленості працювати на соціальні проблеми громади	Брак матеріальних та фінансових ресурсів Низький професіоналізм у вирішенні окремих проблем

Важлива роль міжсекторної взаємодії в організації соціальної роботи на рівні громади обумовлена тим, що:

- взаємодія є інструментом розвитку територіальної громади, відображає динаміку участі організованих груп населення, які через ідеї громадськості або благодійної діяльності опікуються інтересами, потребами представників своєї громади;
- а умови ресурсних обмежень для вирішення великого кола соціальних проблем, взаємодія між різними державними та неурядовими організаціями дозволяє розвивати адресні технології допомоги різним категоріям клієнтів;
- наявність у громаді реальної практики співпраці між владою, бізнесом та громадськими організаціями мінімізує протистояння інтересів громадян та влади особливо з питань соціального самопочуття дітей, молоді, різних категорій сімей, які перебувають у кризовому стані і потребують особливої уваги.

Залежно від того, на якому рівні соціальної активності знаходяться представники цих секторів, вони можуть реалізувати свою взаємодію в таких формах:

- інформаційний обмін;
- спільні благодійні акції;
- реалізація програм соціально-культурної інтервенції;
- підтримка соціальних ініціатив;
- фінансування соціальної сфери [1, с.32].

Окремі автори зазначають, що між трьома зазначеними секторами влади існує і четвертий. Це засоби масової інформації, які формують певну суспільну думку членів громади про окрему діяльність цих секторів та їх взаємодію на рівні громади. Разом з цим засоби масової інформації виступають у ролі посередника та ініціатора партнерства між представниками цих секторів на місцевому рівні.

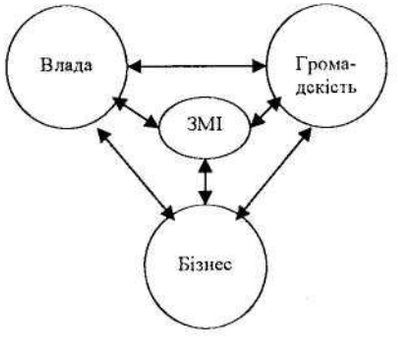

Рис.2 Модель міжсекторної взаємодії

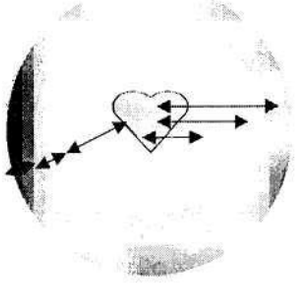

Рис. 3 Модель соціальної взаємодії Джуді Боп

На відміну від вітчизняних науковців, канадська дослідниця Джуді Боп зазначає, що для досягнення успіху соціальної роботи в громаді, до неї необхідно залучати людей та організації на багатьох рівнях. Тому вона пропонує при вирішенні проблем громади зважати на таку модель.

Серце, що розташовано посередині рисунку, символізує пересічних людей, членів ініціативної групи, які взяли на себе обов'язки працювати разом на поліпшення стану своєї громади. В цьому "серці" зосереджуються процеси розвитку. Саме тут люди мають

об'єднуватися, щоб проаналізувати свої потреби та проблеми, визначити пріоритети, скласти відповідні плани та працювати над розв'язанням своїх проблем.

У друге коло входять волонтери – це члени громади та фахівці, яких представники "серця" залучають до активної участі у вирішенні проблем громади на добровільних засадах.

Третє коло, що оточує "серце", символізує людей та організації, які залучаються ініціативною групою до вирішення проблем громади з метою об'єднання ресурсів. До цього кола входять місцеві органи виконавчої влади, бізнесові структури, неурядові організації. Їх роль полягає у підтримці по реалізації ініціатив, які визначені "серцем" громади. Їх призначення підтримувати ініціативні групи, але вони не повинні займати місце "серця" або виконувати його роботу.

Четверте коло символізує регіональні та загальнодержавні владні й економічні структури, які можуть створювати позитивне або негативне середовище для соціально-економічних процесів у громаді через законодавство, визначення політичного курсу чи бюрократичні процеси.

Для організації ефективної соціальної роботи в громаді може бути дуже корисно час від часу переглядати цю модель, аби пересвідчитися, чи всі рівні достатньо ефективно задіяні у процесі вирішення проблем та розвитку громади [2, с.66].

Аналіз запропонованих моделей дає можливість зробити висновок про те, що ініціаторами партнерства при вирішенні соціальних проблем у громаді можуть бути:

- соціальні служби різного типу, які функціонують у межах територіальної громади;
- ініціативні групи;
- органи місцевого самоврядування;
- неурядові організації.

Щоб налагодити партнерство як форму ефективного співробітництва сторін, необхідно дотримуватися таких принципів [4;7].

1. Побудова та підтримання партнерства може займати багато часу, тому доцільно обрати кілька пріоритетних партнерів, а не працювати з усіма.

2. Наявність важливих для організацій-партнерів стратегічних цілей, досягнення яких поодинці утруднюється, але можливе при налагодженні партнерства.

3. Узгодження очікувань шляхом заключення усної чи письмової угоди сторін про те, які проміжні та кінцеві результати взаємодії вони прогнозують отримати і хто які функції готовий виконувати в цьому процесі.

4. Спільне планування, коли сторони разом визначають мету, завдання, методи, ресурси та графік взаємодії.

5. Спільна оцінка діяльності, коли партнери разом співставляють та аналізують отримані результати з запланованими.

6. Сторони будують свою взаємодію на довірі, відкритості своїх дій, задумів та оцінок, оперативному та достатньому обміні інформацією.

7. Сторони беруть на себе відповідальність перед собою та партнерами за всі свої дії.

Реалізація цих принципів в практичній взаємодії між різними учасниками партнерського процесу є досить складною справою, оскільки вона будується не лише на технологічних основах, а й засадах певних взаємостосунків, які потребують узгодження на рівні цінностей та переконань потенційних партнерів.

Партнерство у соціальній роботі в громаді можна розглядати як форму соціальної взаємодії, в якій громадяни, соціальні групи, державні та недержавні організації включені в таку система самоорганізації, яка має такі характеристики:

- наявність спільних цілей, досягнення яких не обмежує групових чи корпоративних інтересів сторін;
- вибір форми співробітництва, яка відповідає інтересам всіх партнерів;
- еволюція інституціональних механізмів та правових процедур, які забезпечують процес взаємодії партнерів у громаді;
- ротація партнерів при вирішенні різних соціальних питань.

Роль партнерства між владою та громадськістю в межах територіальної громади в умовах сьогодення обумовлюється також впровадженням у практику вирішення проблем місцевого рівня механізму соціального замовлення як певного різновиду соціального контрактування, або, як зараз прийнято говорити, бюджетування, орієнтованого на результат [12, с.39].

Соціальне замовлення – комплекс заходів організаційно-правового характеру, які спрямовані на вирішення соціальної проблеми у межах окремої адміністративно-територіальної одиниці, який здійснюється некомерційними організаціями за рахунок коштів бю-

джету та інших джерел на основі соціального контракту з органами державної влади чи місцевого самоврядування. При цьому вирішення соціальних проблем здійснюється, як правило, за допомогою цільових соціальних програм (соціальних проектів), а виконавець соціального замовлення визначається на конкурсній основі. В переважній більшості виконавцями соціального замовлення є некомерційні організації територіальної громади або органи самоорганізації населення. Соціальне замовлення використовують з метою підвищення ефективності використання бюджетних та не бюджетних коштів, залучення додаткових ресурсів у соціальну сферу, підвищення адресності та масовості надання послуг, адекватного перерозподілу відповідальності між державними структурами та громадськістю, підвищення довіри населення до влади [6,с. 6-8].

Варто зазначити, що впровадження елементів соціального замовлення в практику соціальної роботи на рівні громади, обумовлено тим, що соціальні проекти, які подають на конкурс претенденти, спрямовані на вирішення конкретних соціальних проблем, визначених місцевою владою, мають бути інноваційними та орієнтованими на отримання відчутного соціального ефекту. Результатом соціального проекту, який впроваджувався за кошти соціального замовлення, має бути закріплення його у вигляді певної соціальної технології, тобто стандартного комплексу методично описаних та практично впроваджених дій і/або процедур, що сполучені чи об'єднані в певній послідовності, і дають результат в соціальній сфері, який можна виміряти чи відчути [12,с.42]. Наявність такої технології дає можливість тиражувати її з метою вирішення соціальних проблем як в межах місцевої громади, так і інших територіальних громад.

? Питання та завдання до теми

1. Охарактеризуйте особливості партнерства у територіальній громаді.

2. Розкрийте зміст принципів налагодження партнерства.

3. Визначте потенційних суб'єктів партнерства для вирішення окремої соціальної проблеми вашої територіальної громади.

4. Яка роль соціального замовлення у вирішенні проблем місцевого рівня?

Література

1. *Адом А.* Партнерство в местных сообществах: принципы и модели взаимодействия города, местного самоуправления и бизнеса. //Партнерство в устойчивом развитии местных сообществ: опыт, возможности, перспективы: Материалы научно-практической конференции, Минск, 16-18 апреля 2004 г./ Редкол.: В.Корж (отв. ред.) и др. – Мн.: СООО "Медисонт", 2004. – С.20-36.
2. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / О.В.Безпалько та інші; Під заг. ред. І.Д.Звєрєвої. – К.: Наук. світ, 2004. – 69с.
3. *Жуков В., Скуратівський В.* Соціальне партнерство в Україні. Навч. Посібник. – К.: Вид-во УАДУ, 2001.- 120с.
4. *Зинкевич С., Корж В.* Сотрудничество некоммерческих организаций и органов местной власти в выявлении и решении местных проблем // Партнерство в устойчивом развитии местных сообществ: опыт, возможности, перспективы: Материалы научно-практической конференции, Минск, 16-18 апреля 2004 г./ редкол.: В.Корж (отв. ред.) и др.. – Мн.: СООО "Медисонт", 2004. – С.106-109.
5. *Ионов А.А., Ионова О.Б.* Социальное партнерство как социокультурный феномен. – М.: МАКС Пресс, 2002. – 77с.
6. Краткий словарь терминов и определений. – М.:ТАСИС, 2004. – 48с.
7. Построение партнерства. Методические рекомендации. – К.: Alliance, 2003. – 143с.
8. Социальный заказ в Одессе: нормативно-методическое обеспечение. – Одесса: Ковчег, 2003. – 63с.
9. *Ткачук А.* Законодавство для третього сектору: проблеми правового регулювання. – К.: Ін-т громад. сусп-ва, 2003. – 43с.
10. *Федулин А.А.* Становление и развитие системы социального партнерства в России. – М.: Галерея, 1999. – 320с.
11. *Филенко В.И.* Социальное партнерство в системе взаимодействия органов муниципальной власти и местного самоуправления. – М.: Социально-технологический институт МГУС, 2000. – 82с.
12. *Хананашвили Н.* Социальный заказ и грант: основные экономико-правовые механизмы межсекторного взаимодействия //Партнерство в устойчивом развитии местных сообществ: опыт, возможности, перспективы: Материалы научно-практической конференции, Минск, 16-18 апреля 2004 г./ Редкол.: В.Корж (отв. ред.) и др. – Мн.: СООО "Медисонт", 2004. – С.36-43.
13. *Шендеровський К.С.* Взаємодія соціальних служб для молоді та громадських, благодійних організацій щодо задоволення потреб дітей, молоді, різних категорій сімей в м.Києві // Проблеми педагогічних технологій. Зб. наукових праць. Випуск 3-4. – Луцьк,2004. – С.63-72.

Структурно-логічна схема до теми "Роль партнерства в організації соціальної роботи на рівні громади"

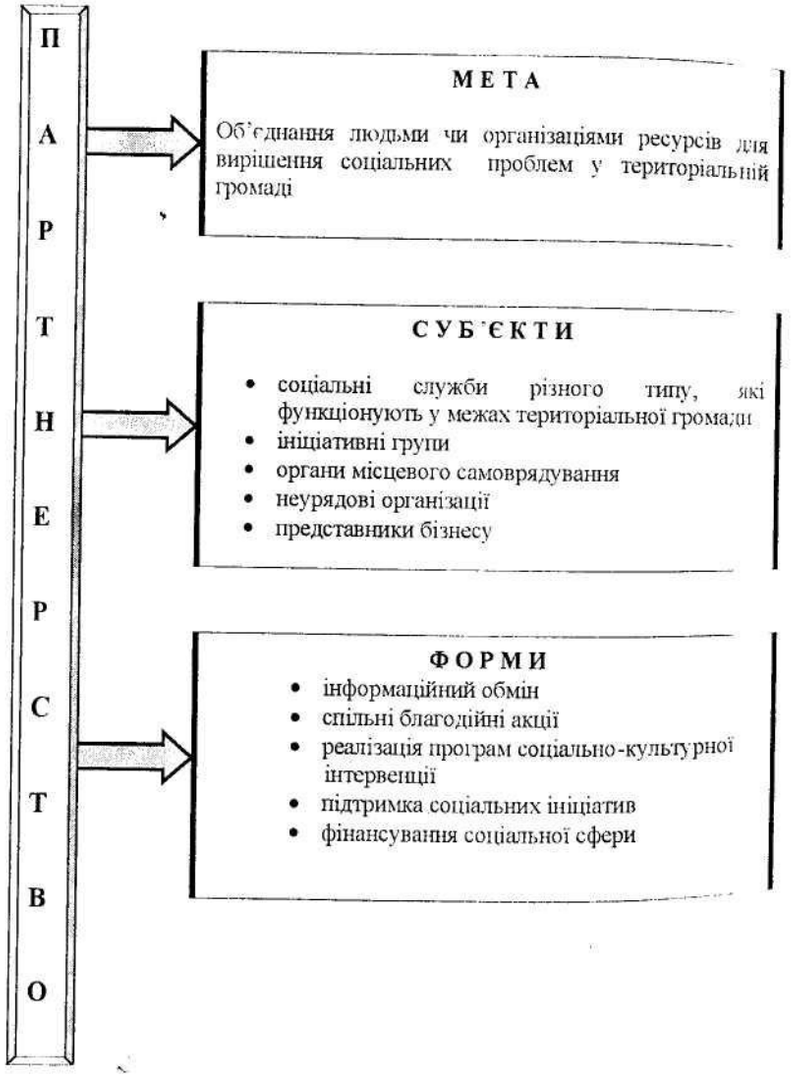

ДОДАТКИ

ПРОГРАМА ДО КУРСУ "СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ"

Передмова

Перспектива соціального розвитку України в умовах сьогодення вимагає зосередження уваги суспільства на вирішенні проблем щодо забезпечення соціального захисту, створення соціальних гарантій та умов для соціальної адаптації у безпосередньому життєвому полі особистості: сім'ї, соціальному оточенні, громаді.

Домінантою сучасної вітчизняної соціальної парадигми є інтеграція сил, засобів і можливостей різних державних та неурядових організацій (на всіх рівнях, в тому числі і на рівні територіальної громади) для використання у соціальній роботі з різними групами клієнтів; включення самих суб'єктів у вирішення власних проблем, їх активне залучення до суспільного життя.

В міжнародній практиці соціальну роботу найчастіше розглядають у трьохрівневому зрізі: індивідуальна соціальна робота, групова соціальна робота та соціальна робота в громаді (community).

Теорії соціальної роботи завжди були тісно пов'язані з такими поняттями як "життєвий світ людини", "соціальне середовище", "життєвий простір особистості". Тому в фокусі соціальної роботи як науки та сфери практичної діяльності є вивчення їх впливу на соціальне становлення та життєдіяльність особистості. Таким соціальним середовищем, зокрема, є територіальна громада як місце соціального буття особистості та фактор її соціалізації. Саме тому сьогодні соціальна робота в різних етнічних та територіальних громадах набуває все більшого значення.

Така робота потребує, перш за все, підготовлених фахівців соціальної сфери. Тому провідною **метою** курсу "Соціальна робота в громаді" є формування у майбутніх спеціалістів когнітивного (знання), операційного (вміння) та мотиваційного компонентів готовності до соціальної роботи в громадах різного типу.

У результаті опанування курсу студенти отримають **знання** про:

- сучасні підходи до трактування поняття "громада";
- зарубіжний досвід соціальної роботи в громаді;
- правові засади соціальної роботи в громаді;
- концепції та моделі соціальної роботи в громаді;
- особливості її ресурсного забезпечення;
- організацію соціальної взаємодії в громаді;

та оволодіють **уміннями**:

- складати карту громади;
- добирати інструментарій для визначення проблемно-потребового поля членів громади;
- організовувати ініціативні групи в громаді;
- визначати необхідні соціальні послуги для членів громади;
- розробляти соціальні проекти та здійснювати їх моніторинг і оцінку;
- використовувати різні форми партнерства в межах громади.

Теоретична частина курсу містить 7 тем і розрахована на 16 годин лекційних занять. Практичну частину розраховано на 14 годин семінарських та практичних занять. На самостійну роботу студентів відводиться 72 години. Форма підсумкового контролю – залік.

Навчально-тематичний план курсу

№	Назва теми	Разом	лек.	сем.	прак.
1.	Сучасні підходи до розуміння громади	6	2	2	2
2.	Ретроспективний огляд соціальної роботи в громаді	2	2		
3.	Соціальні служби та форми роботи з населенням в громадах зарубіжних країн	4	2		2
4.	Теоретичні основи соціальної роботи в громаді	8	4	2	2
5.	Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді	2	2		
6.	Розробка і впровадження соціальних проектів на локальному рівні	4	2		2
7.	Роль партнерства в організації соціальної роботи на рівні громади	4	2	2	
	Всього	**30**	**16**	**6**	**8**

Зміст курсу "Соціальна робота в громаді"

Тема 1. Сучасні підходи до розуміння громади

Поняття громади. Типи громад. Соціологічний, політико-правовий та соціально-педагогічний підходи до трактування громади. Характеристики громади.

Література
основна: 1, 16, 17, 25, 50.
додаткова: 7, 19, 24, 33, 34, 38.

Тема 2. Ретроспективний огляд соціальної роботи в громаді

Роль громади у житті слов'ян за часів Київської Русі. Соціальні аспекти діяльності українських братств як православних громад. Сільська громада як інститут соціальної підтримки незахищених верств населення. Роль громадських організацій "Громада" та "Просвіта" в організації соціальної роботи з населенням. Організація соціальної роботи в сусідських спільнотах у 70-80-х роках XX ст. Особливості організації соціальної роботи з різними категоріями населення в територіальних громадах на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Література
основна: 17, 3, 22 .
додаткова: 44, 57, 58.

Тема 3. Соціальні служби та форми роботи з населенням в громадах зарубіжних країн

Типи соціальних служб у громаді. Зміст та форми роботи громадських центрів (Community Centers) в Америці, Канаді та Англії. Роль сімейних центрів в організації соціальної роботи на рівні громади. Реалізація різних форм соціокультурної анімації в культурно-дозвіллєвих центрах. Характеристика інноваційних інституцій та форм соціальної роботи в громаді в окремих європейських країнах.

Література
основна: 4, 13,14,18, 50.
додаткова: 9, 33, 39.

Тема 4. Теоретичні основи соціальної роботи в громаді

Аналіз концепцій змісту соціальної роботи в громаді. Сучасні моделі практичної соціальної роботи в громаді. Змістові компоненти соціальної роботи в громаді. Принципи організації соціальної роботи в громаді. Методи вивчення проблемно-потребового поля членів громади. Класифікація локальних ініціатив. Технологічні етапи здійснення їх підтримки. Стратегії і тактики діяльності соціальних працівників в громаді.

Література
основна: 2, 4, 30, 32, 50.
додаткова: 23, 40, 46, 60.

Тема 5. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді

Ресурси як необхідна умова забезпечення діяльності. Характеристика різновидів ресурсів соціальної роботи в громаді (природні, матеріальні, людські, інституційні, інформаційні). Зовнішні та внутрішні ресурси організації соціальної роботи на рівні громади.

Література
основна: 58, 60, 61.
додаткова: 13, 56.

Тема 6. Розробка і впровадження соціальних проектів на локальному рівні

Поняття соціального проекту. Його різновиди. Етапи розробки соціального проекту в громаді. Особливості реалізації соціального проекту. Моніторинг та оцінка соціальних проектів у територіальній громаді.

Література
основна: 8, 27, 28.
додаткова: 35,37, 43.

Тема 7. Роль партнерства в організації соціальної роботи на рівні громади

Сутність партнерства у соціальній роботі. Модель партнерства у межах територіальної громади. Механізми функціонування взаємодії між державними, громадськими організаціями та бізнесовими структурами у громаді. Роль засобів масової інформації у забезпеченні та підтримці партнерства в межах громади.

Література
основна: 10, 15.
додаткова: 12, 20, 29, 52, 54.

Практична частина

Заняття 1. Громада як осередок соціальної роботи з різними групами населення

1. Сутність територіальної громади в Україні.
2. Характеристика взаємозв'язків у громаді за Джуді Боп.
3. Сусідські спільноти як своєрідні громади.

Література

1. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні. – К.,2001. – 260 с.
2. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / О.В.Безпалько та інші; Під заг. ред. І.Д.Звєрєвої. – К.: Наук. світ, 2004. – 69с.
3. Громади України: на шляху відродження. – К.: "Ай- Бі", 2002. – 279с.
4. Климанська Л., Софин О. Громада в системі громадянського суспільства. // Реформування соціальних служб в Україні: сучасний стан та перспективи: Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. /За ред. Неллі Ничкало, Бреда Мак Кензі. – Львів-Вінніпег: Видавнича фірма "Малті-М".–Львів, 2003. – С.78-81.
5. Кокарев И. Соседские сообщества: путь к будущему России. – М.:Прометей, 2001. – 248 с.
6. Найдьонова Л.А. Соціально-психологічні феномени створення територіальних спільнот // Практична психологія та соціальна робота. –2004. – №6. – С.19-22.
7. Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика. – К.Видавничий дім "КМ Академія", 2004. – 180с.

Заняття 2. Складання карти громади

Викладач об'єднує студентів у три групи. Кожна група отримує фрукш ватману, фломастери, кольоровий папір, клей. За запропонованою схемою одна група розробляє карту конкретної сільської громади, інша – територіальної громади певного районного центру; остання – громади мікрорайону великого міста.

Групам потрібно створити опис громади певного типу, зо[illegible]ти її на ватмані за допомогою малюнку, схеми, колажу тощо.

Сфера	Показники
Географічна	Площа, природні особливості, екологічний ста[illegible]
Демографічна	Чисельність населення, його віковий гендерний склад
Історія	Коли створена, визначні історичні події, персо[illegible]
Економічна	Характеристика виробництва, зайнят[illegible] населення
Політична	Політична структура, недержавні організації
Соціальна	Види соціальних служб, заклади охорони здоров'я, освітні та культурно-дозвіллєві заклади, спортивні заклади, релігійні заклади, служби зайнятості, органи охорони правопорядку
Ризики	Проблеми, небезпеки, що існують у певних сферах життєдіяльності членів громади

По закінченні роботи кожна група представляє свої напрацювання. Після цього проходить обговорення за такими питаннями:

- чим різняться між собою карти цих громад;
- що в них є спільного;
- як у своїй майбутній професійній діяльності ви можете використовувати карту громади, в якій працюватимете?

Література

1. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / О.В.Безпалько та інші; Під заг. ред. І.Д.Звєрєвої. – К.: Наук. світ, 2004. – 69с.

2. Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика. – К.Видавничий дім "КМ Академія", 2004. – С.105.

Заняття 3. Аналіз міжнародного досвіду соціальної роботи в громаді

Виступи студентів з інформаційними повідомленнями про особ[illegible]ливості соціальної роботи в громадах зарубіжних країн. Обговорен[illegible]ня міжнародного досвіду щодо можливостей його запровадження [illegible] практику вітчизняної соціальної роботи в громаді.

Література

1. Бейли Майк Развитие и целесообразность социальной работы на местах // Динамика ценностей в социальной работе. Под ред. С.Шардлоу. – Амстердам-Киев:Ассоциация психиатров Украины, 1996. – С.49-61

2. Вдовенко Т.В. Теория и методика социальной работы в сфере досуга в странах Западной Европы: Дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.06. – М.,2000. – 320с.

3. Гордієнко Л.О. Громада як один із педагогічних чинників у соціальному вихованні молоді Великої Британії // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління. Зб. наук. праць. – К.:НПУ ім.. М.П.Драгоманова, 2004. – №1(23). – С. 61-67.

4. Демидова Т.Е. Сравнительный анализ форм "работы в общине" в зарубежных странах // Российский журнал социальной работы – №2 – 1997. – С.156-157.

5. Микитенко Наталія Мезо- та макрорівні соціальної роботи у Канаді (робота з групами, громадами та вплив на соціальну політику) // Наукові записки Тернопільського національного університету. Серія:Педагогіка. – 2004. №6. –179-185.

6. Петрова І.В. Організація культурно-дозвіллєвої діяльності клубів у країнах Західної Європи та США. Дис....канд. пед. наук. 13.00.06. – К., 2000. – 245с.

7. Участие общин в преодолении бедности и социальном развитии: зарубежный опыт и отечественные реалии /Е.В.Воловодова, Ю.К.Бегма, О.А.Василенко, А.Ю.Касперович. – Донецк, 2002. – 64с.

8. Холостова Е.И. Социальная работа на селе: История и современность. – М.:Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2004. – 136с.

Заняття 4. Правові основи соціальної роботи в громаді

1. Українське законодавство про територіальну громаду та місцеве самоврядування.

2. Форми залучення населення до участі у вирішенні проблем громади (загальні збори громадян, місцеві ініціативи, громадські слухання, місцевий референдум).

3. Характеристика соціальних послуг, які можуть надаватися спеціалістами соціальної сфери та неурядовими організаціями на рівні територіальної громади.

Література

1. Закон України від 21.05.97 р."Про місцеве самоврядування в Україні" //Нормативно-правове забезпечення діяльності соціальних служб для молоді. Частина І. – К.: ДЦССМ, 2003.- С.198-250.
2. Закон України "Про соціальні послуги" від 19.06.2003р. – http: // . kiev.ua.
3. Місцеве самоврядування у громаді: практ. посіб. для депутатів місц. рад та активістів громад. / За ред. А.Ткачука. – К.: ТОВ "ІКЦ ЛЕСТА", 2004. – 304с.
4. Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика. – К.: Видавничий дім "КМ Академія", 2004. – 180с.
5. Ткачук А. Ф. Населення чи громада? Або як впливати на місцеву владу. – К.: Інститут громадянського суспільства, 2003. – 73 с.

Заняття 5. Аналіз соціальних проектів

Заняття проходить у формі обговорення окремих соціальних проектів, які реалізуються у територіальних громадах України.

Література

1. Вайс Керол Г. Оцінювання: методи дослідження програм та політики / Пер. з англ. Р.Ткачука та М.Корчинської; наук. Ред. О.Кілієвич. – К.: Основи, 2000. – 247с.
2. Влада і громада: співпраця влади і громадськості у вирішенні місцевих проблем / А. Ткачук, В.Артеменко, р.Рукомеда. – К.: Ін-т громад. сусп-ва, 2004. – 88с.
3. Крупник А. Соціальне замовлення – нова технологія розв'язання соціальних проблем в Україні// Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. – № 3,4. – С.3-13.
4. Курбатов В.И., Курбатова О.В. Социальное проектирование: Учеб. пособие. – Ростов н/Д.: Феникс, 2001. – 416 с.
5. Луков В.А. Социальное проектирование: Учеб.пособие. – 3-е изд. – М.:Флинта, 2003. – 240с.
6. Люди для людей. – М.: Центр "Социальное партнерство". 2003. – 224с.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.02 р. "Про затвердження Порядку проведення конкурсу проектів, програм, розроблених громадськими організаціями, стосовно дітей, молоді, жінок та сім'ї"// Нормативно-правове забезпечення діяльності соціальних служб для молоді. Частина І. – К.: ДЦССМ, 2003. – С.62-67.
8. Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика. – К.:Видавничий дім "КМ Академія", 2004. – 180с.

Заняття 6. Розробка соціального проекту

Студенти у малих групах розробляють проект, орієнтований на вирішення проблем дітей, молоді чи сімей в умовах окремої територіальної громади.

Параметри для розробки соціального проекту

Постановка проблеми/ Визначення потреби. Опишіть ситуацію, вкажіть цільові групи, які знаходяться в цій ситуації, що може допомогти вирішенню цієї ситуації. Обґрунтуйте доцільність ваших пропозицій, які ви ініціюєте у межах проекту для вирішення проблеми чи покращення ситуації на рівні вашої громади. Опишіть цільову групу у вашому проекті.

Мета та завдання проекту. Мета і завдання мають бути узгоджені з визначеною проблемою та реально досягнуті у визначені терміни при певних видах ресурсів. Важливо показати, що це дійсно можна реалізувати.

Мета проекту це прогнозовані зміни, яких бажано досягти в процесі реалізації проекту .

Завдання проекту – це конкретні етапи роботи, певні кроки, які приведуть до отримання прогнозованого результату.

План дій та очікувані результати. Які етапи доцільно виокремити в процесі реалізації проекту. Які форми, методи, прийоми роботи будуть використані для надання соціальних послуг та вирішення намічених завдань.

Ресурсне забезпечення проекту. Які види фінансових та не фінансових ресурсів планується використати. З якими партнерами будуть реалізовуватися намічені завдання. Яка роль членів громади у реалізації проекту.

Література

1. Курбатов В.И., Курбатова О.В. Социальное проектирование: Учеб. пособие. – Ростов н/Д.: Феникс, 2001. – 416 с.
2. Луков В.А. Социальное проектирование: Учеб.пособие. – 3-е изд. – М.:Флинта, 2003. – 240с.
3. Никончук А.С. Социально-педагогический проект: просто о сложном. . // Сацыальна-педагагічная работа. Часопис. – №1. – 2000. – С.45-54.
4. Осьмачко Н.В. Социальное проектирование в системе социальной работы. //Теория и практика социальной работы на рубеже веков. Материалы I международной научно-практической конференции. Т.1/ Отв. ред. М.В.Ромм – Новосибирск, 2001.- С.152-155.
5. Плышевский В.Г. Прогнозирование, проектирование и моделирование в социальной работе.- М.: Социально-технологический институт МГУС, 2001. – 95с.

Заняття 7. Налагодження партнерства в громаді

1. Способи налагодження міжсекторної взаємодії в громаді з метою вирішення соціальних проблем різних груп населення.
2. Роль громадських організацій у вирішенні соціальних проблем людей на рівні громади.
3. Форми співпраці між державними та недержавними організаціями в громаді.
4. Стратегії та тактики залучення засобів масової інформації до налагодження партнерства між різними інституціями в громаді.
5. Роль рекламних кампаній різних соціальних інституцій в організації соціальної роботи та соціальної взаємодії у громаді.

Література

1. Влада і громада: співпраця влади і громадськості у вирішенні місцевих проблем / А. Ткачук, В.Артеменко, Р.Рукомеда. – К.: Ін-т громад. сусп-ва, 2004. – 88с.
2. Водолазький В.В. Формування зв'язків із громадськістю в органах місцевого самоврядування України: соціологічний аналіз моделей. Автореф. дис. ... канд. соціол. наук. 22.00.03. – К.,2003. – 16с.
3. Воронина Т.Л. Некоммерческие организации как инновационная компонента современной региональной модели социальной

работы// Теория и практика социальной работы на рубеже веков. Материалы I международной научно-практической конференции./ Отв. ред. М.В. Ромм – Новосибирск, 2001. – С.92-98.
4. Гиль С.С., Осинцева С.А. Теоретические и прикладные основы создания системы социально-педагогической поддержки молодежных инициатив на муниципальном уровне. – М.:Изд-во МГСУ, 2003. – 188с
5. Стратегія і тактика комунікацій із громадськістю для організацій третього сектора: методичний посібник / За ред. В.Г.Королька. – К.:Інтелектуальна перспектива, 2003. – 216с.
6. Жуков В., Скуратівський В. Соціальне партнерство в Україні. Навч. посібник. – К.: Вид-во УАДУ, 2001.- 120с.
7. Новіков В. Соціальне партнерство. // Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. – № 1. – С.47-52.
8. Плотніков П.В. Партнерство молоді та органів влади – шлях до прискорення соціалізації. Монографія. – Донецьк: Поліграфіст, 2001. – 330с.

ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

1. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні. – К.,2001. – 260 с.
2. Безпалько О.В.Концептуальні підходи до організації соціально-педагогічної роботи в громаді //Наука і сучасність. Зб. наук. праць НПУ ім. М.П.Драгоманова. – К.:Логос, 2004. – С.3-12.
3. Безпалько О.В. Соціально-педагогічні аспекти діяльності громад в Україні: ретроспективний огляд. // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць. – Вип.1 (11). – К.: НПУ, 2004. – С.63-72.
4. Бейли Майк Развитие и целесообразность социальной работы на местах // Динамика ценностей в социальной работе. Под ред. С.Шардлоу. – Амстердам-Киев:Ассоциация психиатров Украины, 1996. – С.49-61
5. Браун А. Супервізор у соціальній роботі: Супервізія догляду в громаді, денних та стаціонарних установах / А. Браун, А. Боурн. –К.: "Пульсари", 2003. – 239 с.
6. Бултон И. Активизация сообщества. – М.:ТАСИС, 2004. – 52с.
7. Бурматова О.П. Территориальная организация населения. – Новосибирск: БАГС, 2001. – 120с.
8. Вайс Керол Г.Оцінювання: методи дослідження програм та політики / Пер. з англ. Р.Ткачука та М.Корчинської; наук. Ред. О.Кілієвич. – К.: Основи, 2000. – 247с.
9. Вдовенко Т.В. Теория и методика социальной работы в сфере досуга в странах Западной Европы: Дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.06. – М.,2000. – 320с.
10. Влада і громада: співпраця влади і громадськості у вирішенні місцевих проблем / А. Ткачук, В.Артеменко, Р.Рукомеда. – К.: Ін-т громад. сусп-ва, 2004. – 88с.
11. Водолазький В.В. Формування зв'язків із громадськістю в органах місцевого самоврядування України: соціологічний аналіз моделей. Автореф. дис. ... канд. соціол. наук. 22.00.03. – К.,2003. – 16с.
12. Воронина Т.Д. Некоммерческие организации как инновационная компонента современной региональной модели социальной работы// Теория и практика социальной работы на рубеже веков. Материалы I международной научно-практической конференции./ Отв. ред. М.В. Ромм – Новосибирск, 2001. – С.92-98.
13. Гиль С.С., Осинцева С.А. Теоретические и прикладные основы создания системы социально-педагогической поддержки молодежных инициатив на муниципальном уровне. – М.:Изд-во МГСУ, 2003. – 188с.
14. Гордієнко Л.О. Громада як один із педагогічних чинників у соціальному вихованні молоді Великої Британії // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління. Зб. наук. праць. – К.:НПУ ім.. М.П.Драгоманова, 2004. – №1(23). – С. 61-67.
15. Гостенина В.И. Социальное партнерство в различных моделях общества. – М., 2001. – 96с.
16. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / О.В.Безпалько та інші; Під заг. ред. І.Д.Звєрєвої. – К.: Наук. світ, 2004. – 69с.
17. Громади України: на шляху відродження. – К.: "Ай- Бі", 2002. – 279 с.
18. Демидова Т.Е. Сравнительный анализ форм "работы в общине" в зарубежных странах // Российский журнал социальной работы – №2 – 1997. – С.156-157.
19. Дубиковський Л., Охріменко Г. Громада як первинний об'єкт місцевого самоврядування // Самоврядування та самоорганізація територіальних громад: Матеріали наук.-прак. Конференції (Львів, 23-24 червня 1999 р.). – Львів, 1999. – С.40.
20. Жуков В., Скуратівський В. Соціальне партнерство в Україні. Навч. посібник. – К.: Вид-во УАДУ, 2001.- 120с.
21. Закон "Про місцеве самоврядування" від 21.05. 1997 року.- http:// www. rada. kiev. ua.
22. Капраль М.М. Національні громади Львова XVI-XVII ст. (соціально-правові взаємини). Автореф. дис. ... докт. істор. наук: 07.00.01 / НАН України Інститут народознавства. – Львів, 2004. – 34с.
23. Каліська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: навчально-методичний посібник. – К.: УДЦССМ, 2001. –220с.
24. Климанська Л., Софин О. Громада в системі громадянського суспільства. // Реформування соціальних служб в Україні: сучасний стан та перспективи: Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. /За

ред. Неллі Ничкало, Бреда Мак Кензі. – Львів-Вінніпег: Видавнича фірма "Малті-М".–Львів, 2003. – С.78-81.

25. Кокарев И. Соседские сообщества: путь к будущему России. – М.:Прометей, 2001. – 248 с.

26. Крупник А. Соціальне замовлення – нова технологія розв'язання соціальних проблем в Україні// Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. – № 3,4. – С.3-13.

27. Курбатов В.И., Курбатова О.В. Социальное проектирование: Учеб. пособие. – Ростов н/Д.: Феникс, 2001. – 416 с.

28. Луков В.А. Социальное проектирование: Учеб.пособие. – 3-е изд. – М.:Флинта, 2003. – 240с.

29. Люди для людей. – М.: Центр "Социальное партнерство" 2003. – 224с.

30. Маккорлі С., Лінч Р. Управління діяльністю волонтерів: Як залучити громадськість до вирішення проблем суспільства. Пер. с англ.. – К.:Гурт, 1998. – 286с.

31. Малков Д. Ю. Діяльність клубів за місцем проживання дітей та молоді в системі ЦССМ м. Києва: Навчально-методична збірка / Д.Ю. Малков, К.С.Шендеровський. – К., 2002. – 61 с.

32. Місцеве самоврядування у громаді: практ. посіб. для депутатів місц. рад та активістів громад. / За ред. А.Тк4ачука. – К.: ТОВ "ІКЦ ЛЕСТА", 2004. – 304с.

33. Микитенко Наталія Мезо- та макрорівні соціальної роботи у Канаді (робота з групами, громадами та вплив на соціальну політику) // Наукові записки Тернопільського національного університету. Серія:Педагогіка. – 2004. №6. –179-185.

34. Найдьонова Л.А. Соціально-психологічні феномени створення територіальних спільнот // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №6. – С.19-22.

35. Никончук А.С. Социально-педагогический проект: просто о сложном. . // Сацыяльна-педагагічная работа. Часопис. – №1. – 2000. – С.45-54.

36. Новіков В. Соціальне партнерство. // Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. – № 1. – С.47-52.

37. Осьмачко Н.В. Социальное проектирование в системе социальной работы. //Теория и практика социальной работы на рубеже веков. Материалы I международной научно-практической конференции. Т.1/ Отв. ред. М.В.Ромм – Новосибирск, 2001.- С.152-155.

38. Пейн М. Община как основа социальной политики и социальной идеи // Взаимосвязь социальной работы и социальной политики. – М.: Аспект Пресс, 1997. – С.44-62.

39. Петрова І.В. Організація культурно-дозвіллєвої діяльності клубів у країнах Західної Європи та США. Дис....канд. пед. наук. 13.00.06. – К., 2000. – 245с.

40. Пинкус А., Минахан А. Практика социальной работы (формы и методы). – М.: Союз,1993. – 223 с

41. Підготовка волонтерів та їх роль у реалізації соціальних проектів / Під ред. І.Звєрєвої, Г.Лактіонової. – К.:Науковий світ, 2001. – 49с.

42. Плотніков П.В. Партнерство молоді та органів влади – шлях до прискорення соціалізації. Монографія. – Донецьк: Поліграфіст, 2001. – 330с.

43. Плышевский В.Г. Прогнозирование, проектирование и моделирование в социальной работе.- М.: Социально-технологический институт МГУС, 2001. – 95с.

44. Побірченко Н.С. Педагогічна і просвітницька діяльність українських громад у другій половині XIX – на початку XX століття.Кн.1.:Київська громада. – К.: Наук. світ, 2000.- 307с.

45. Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.02 р. "Про затвердження Порядку проведення конкурсу проектів, програм, розроблених громадськими організаціями, стосовно дітей, молоді, жінок та сім'ї"// Нормативно-правове забезпечення діяльності соціальних служб для молоді. Частина І. – К.: ДЦССМ, 2003. – С.62-67.

46. Принцип активизации в социальной работе / Под ред. Ф.Парслоу; Пер с англ. Под ред. Б.Ю.Шапиро. – М.:Аспект Пресс, 1997. – 223с.

47. Пшеницина О.В. Общественные организации как субъект социальной работы. // Социологические исследования. – 2000. – №6. – С.135-137.

48. Развитие сообществ: Пособие для консультантов и организаторов /Г.Веремейчик, С. Гавдис, Т. Пошевалова. – Минск:Доктор-Дизайн, 2003, – 126с.

49. Семигіна Т. Робота в громаді як складова діяльності соціального працівника // Соціальна політика і соціальна робота. – 2001. – № 4. – С.61-71.

50. Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика. – К.Видавничий дім "КМ Академія", 2004. – 180с.

51. Соколов Р.В. Участие населения в воспитании детей и подростков по месту жительства. – М., 1993. – 192с.

52. Социальный заказ в Одессе: нормативно-методическое обеспечение. – Одесса: Ковчег, 2003. – 63с.

53. Соціальна робота: технологічний аспект. Навч. посібник / За ред. проф. Капської А.Й. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 352с.

54. Стратегія і тактика комунікацій із громадськістю для організацій третього сектора: методичний посібник / За ред. В.Г.Королька. – К.:Інтелектуальна перспектива, 2003. – 216с.

55. Технологии уличной социальной работы / Под ред. Е.А.Вороновой, В.Н.Келасьева, Г.С. Кургановой. – Спб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2002. – 104с.

56. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах / За ред. проф. Капської А.Й. – К., ДІЦССМ, 2001.- 140с.

57. Ткачук А. Ф. Населення чи громада? Або як впливати на місцеву владу. – К.: Інститут громадянського суспільства, 2003. – 73 с.

58. Участие общин в преодолении бедности и социальном развитии: зарубежный опыт и отечественные реалии /Е.В.Воловодова, Ю.К.Бегма, О.А.Василенко, А.Ю.Касперович. – Донецк, 2002. – 64с.

59. Холостова Е.И. Социальная работа на селе: История и современность. – М.:Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2004. – 136с.

60. Энциклопедия социальной работы. В 3т. Т.3.: Пер. с англ. – М.:Центр общечеловеческих ценностей, 1994. –466 с.

61. Яценко А.М. Організаційно-культурні ресурси і механізми соціального управління. Монографія. – Одеса: "Астропринт", 2003. – 208с.

Методичні рекомендації до проведення заліку

Залік проходить у формі співбесіди, під час якої студент дає відповіді на три запитання викладача та захищає соціальний проект, розроблений ним для реалізації в межах певної громади.

Залік ставиться при таких умовах:

- студент дав повні відповіді на всі запитання і захистив свій проект;
- студент дав дві повні й одну неточну відповідь на одне питання і захистив проект;
- студент дав одну повну і дві неточні відповіді на питання, але захистив проект;
- студент не дав відповіді на одне (два) запитання, але підготував дуже обгрунтований соціальний проект.

Питання до заліку

1. Розкрийте сутність соціологічного, політико-правового та соціально-педагогічного підходів до розуміння громади.
2. Які типи громад ви знаєте?
3. Що вважається в Україні територіальною громадою?
4. Перерахуйте основні характеристики громади.
5. З якою метою соціальний працівник складає карту громади?
6. Які закони регламентують соціальну роботу в межах територіальної громади в Україні?
7. Які проблеми існують в законодавчому регулюванні діяльності територіальної громади?
8. Які напрями діяльності соціальних працівників у територіальній громаді?
9. Які типи соціальних служб сьогодні функціонують у територіальних громадах?
10. Наведіть приклади соціальних послуг, які надаються працівниками цих служб.
11. Охарактеризуйте моделі соціальної роботи в громаді.
12. Якими методами можна визначати потреби та проблеми людей в окремих громадах?
13. Яка роль ініціативної групи у вирішенні проблем локального рівня?

14. Охарактеризуйте різновиди локальних ініціатив.
15. Дайте характеристику ресурсного забезпечення соціальної роботи в громаді.
16. Наведіть приклади організації роботи в громаді з досвіду зарубіжних країн.
17. Охарактеризуйте принципи організації соціальної роботи спеціаліста на рівні громади.
18. Яким чином можна стимулювати та підтримувати ініціативи в громаді?
19. Чому важливо організовувати соціальне партнерство у межах громади?
20. Яка роль громадських організацій у вирішенні соціальних проблем на місцевому рівні?
21. Дайте характеристику соціального проекту та соціальної програми.
22. У чому відмінність між моніторингом та оцінкою соціального проекту?
23. Які форми соціальної взаємодії в громаді вам відомі?
24. Що дає для соціальної роботи залучення засобів масової інформації до участі у вирішенні соціальних проблем на рівні громади?
25. Які елементи зарубіжного досвіду соціальної роботи в громаді доцільно впроваджувати у нашій країні?

Завдання для самостійної роботи

1. Скласти порівняльну таблицю визначень до слова "громада"
2. Проаналізувати моделі роботи в громаді за Д.Ротманом.
3. Скласти карту громади, в якій ви проживаєте.
4. Обгрунтувати роль груп самодопомоги в організації соціальної роботи на рівні громади.
5. Скласти банк громадських організацій у конкретній громаді, діяльність яких спрямована на вирішення певних соціальних проблем населення.
6. Визначити проблеми, які, на вашу думку, потребують вирішення у межах територіальної громади, в якій ви проживаєте.
7. Розробити текст опитувальника для визначення проблем молодих людей у межах конкретної територіальної громади.

Як зразок може бути використаний опитувальник, для визначення проблем місцевого населення в межах територіальної громади районного центру.

Шановні жителі громади м.Сарни!

Ініціативна група жителів міста проводить опитування з метою вивчення проблем дітей, сімей та молоді у громаді нашого міста. Будемо щиро вдячні за вашу участь в опитуванні. Сподіваємось, що воно допоможе конкретизувати проблеми місцевої громади та дасть змогу активізувати мешканців та місцеву владу задля покращення соціально-педагогічної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями.

АНКЕТА

1. Вік

15-18 років	19-25 років	26-30 років	30-40 років	Більше 40 років

2. Стать

Чоловік	Жінка

3. Освіта

Базова	Середня	Вища

4.Тривалість проживання в місті

до 10 років	11-20 років	більше 20 р.

5.Особливості міста

Відмітьте, будь ласка, в колонці "вибір" п'ять варіантів, які ви обираєте. Допишіть, якщо вважаєте за потрібне, свій варіант.

№	Відмінні риси	Вибір
1.	Давнє місто	
2.	Люди добре знають один одного	
3.	Гарне місто	
4.	Спокійне місто	
5.	Гарна природа навколо міста	
6.	Мало місць для відпочинку	
7.	Зручне розташування	
8.	Проводяться громадські заходи	
9.	Переважає населення середнього та похилого віку	
10.	Чисте повітря	
11.	Багато молоді	
12.	Наявні релігійні громади різних конфесій	
13.	Ваш варіант	

6. Проблеми у територіальній громаді Сарн

Відмітьте, будь ласка, в колонці "вибір" п'ять варіантів, які ви обираєте. Допишіть, якщо вважаєте за потрібне, свій варіант

№	Варіанти відповідей	вибір
1.	Відсутність місць відпочинку для молоді	
2.	Відсутність молодіжного центру для проведення дозвілля	
3.	Відсутність майданчиків для ігор дітей	
4.	Відсутність дитячого кафе	
5.	Відсутність упорядкованих місць для відпочинку	
6.	Відсутність центру сімейно-родинного дозвілля	
7.	Недостатньо зелених насаджень	
8.	Недостатня кількість культурних заходів міського рівня для сімей, дітей та молоді	
9.	Невелика кількість безкоштовних клубів для дітей та молоді	
10.	Багато молодих людей, які зловживають спиртними напоями	
11.	Високий рівень правопорушень серед дітей та молоді	
12.	Багато підлітків та молоді вживає наркотики	
13.	Дитяча безпритульність	
14.	Немає соціального притулку для жінок і дітей	
15.	Дитяче жебрацтво в районі ж/д вокзалу та ринку	
16.	Доступність наркотичних речовин для молоді	
17.	Продаж алкогольних та тютюнових виробів неповнолітнім	
18.	Ваш варіант	

7.Які організації та соціальні інститути міста можуть бути задіяні у вирішенні зазначених вами проблем?

Відмітьте, будь ласка, в колонці "вибір" п'ять варіантів, які ви обираєте

№	Варіанти відповідей	вибір
1.	Дитячі садки	
2.	Школи	
3.	Центр соціальних служб для молоді	
4.	Працюючі підприємства	
5.	Відділ освіти	
6.	Міліція	
7.	Міськвиконком	
8.	Відділ у справах сім'ї та молоді	
9.	Служби у справах неповнолітніх	
10.	Медичні установи	
11.	Центр зайнятості	
12.	Громадські організації	
13.	Житлово-комунальні господарства	
14.	Міський будинок культури	
15.	Клуби за місцем проживання	
16.	Дитячі бібліотеки	
17.	Будинок дітей та молоді	
18.	Центр по роботі з громадою	
19.	Педагогічний коледж	

8. Які, на вашу думку, існують бар'єри, що заважають вирішенню цих проблем?

1. 2. 3. 4.

9. У вирішенні яких проблем громади ви могли б взяти участь

Відмітьте, будь ласка, в колонці "вибір" п'ять варіантів, які ви обираєте. Допишіть, якщо вважаєте за потрібне, свій варіант

№	Варіанти відповідей	вибір
1.	Озеленення міста	
2.	Облаштування дитячих, ігрових майданчиків	
3.	Організація культурно-масових заходів	
4.	Участь у діяльності волонтерських загонів	
5.	Організація різноманітних заходів для молодих сімей	
6.	Робота з дітьми та молоддю	
7.	Вирішення екологічних проблем міста	
8.	Створення спортивних секцій	
9.	Організація секцій для дітей в клубах за місцем проживання	
10	Ніяких	

8. Розробити проект проведення круглого столу для представників різних організацій територіальної громади.

9. Проаналізувати зміст роботи окремої соціальної служби, яка функціонує у межах територіальної громади, в якій ви проживаєте.

10. Користуючись Законом "Про соціальні послуги" заповнити таблицю

Види послуг	Приклади послуг	В яких соціальних інституціях територіальної громади вони надаються

11. Здійснити оцінку соціального проекту, який реалізовувався в певній територіальній громаді.

12. Скласти таблицю ресурсного забезпечення соціальної роботи в громаді

Види ресурсів	Приклади ресурсів	Де їх можна знаходити

13. Підготувати замітку до місцевої преси про соціальну ініціативу членів громади.

14. Проаналізувати, які методи соціальної роботи можна використовувати для її організації у межах громади.

15. Розробити зміст рекламної компанії соціального проекту, який реалізується у межах певної громади.

МАТЕРІАЛИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЗАКОН УКРАЇНИ "ПРО МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ"

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997, N24, ст.170)

Цей Закон відповідно до Конституції України (254к/96-ВР) визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Основні терміни, використані в цьому Законі

Основні терміни, використані в цьому Законі, мають таке значення:

територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр;

адміністративно-територіальна одиниця – область, район, місто, район у місті, селище, село;

місцевий референдум – форма прийняття територіальною громадою рішень з питань, що належать до відання місцевого самоврядування, шляхом прямого голосування;

загальні збори – зібрання всіх чи частини жителів села (сіл), селища, міста для вирішення питань місцевого значення;

представницький орган місцевого самоврядування – виборний орган (рада), який складається з депутатів і відповідно до закону наділяється правом представляти інтереси територіальної громади і приймати від її імені рішення;

районні та обласні ради – органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст;

загальний склад ради – кількісний склад депутатів ради, визначений радою відповідно до закону;

склад ради – кількість депутатів, обраних до відповідної ради, повноваження яких визнано і не припинено в установленому законом порядку;

правомочний склад ради – кількість депутатів, обраних до відповідної ради, повноваження яких визнано і не припинено в установленому законом порядку, яка становить не менш як дві третини від загального складу ради;

виконавчі органи рад – органи, які відповідно до Конституції України та цього Закону створюються сільськими, селищними, міськими, районними в містах (у разі їх створення) радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування у межах, визначених цим та іншими законами;

органи самоорганізації населення – представницькі органи, що створюються частиною жителів, які тимчасово або постійно проживають на відповідній території в межах села, селища, міста;

посадова особа місцевого самоврядування – особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження у здійсненні організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету;

делеговані повноваження – повноваження органів виконавчої влади, надані органам місцевого самоврядування законом, а також повноваження органів місцевого самоврядування, які передаються відповідним місцевим державним адміністраціям за рішенням районних, обласних рад;

право комунальної власності – право територіальної громади володіти, доцільно, економно, ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування;

бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) – план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування;

районний бюджет – план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення спільних інтересів територіальних громад сіл, селищ, міст районного значення, виконання місцевих програм, здійснення бюджетного вирівнювання;

обласний бюджет– план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення спільних інтересів територіальних громад, виконання місцевих програм, здійснення бюджетного вирівнювання;

поточний бюджет – доходи і видатки місцевого бюджету, які утворюються і використовуються для покриття поточних видатків;

бюджет розвитку – доходи і видатки місцевого бюджету, які утворюються і використовуються для реалізації програм соціально-економічного розвитку, зміцнення матеріально-фінансової бази;

мінімальний бюджет місцевого самоврядування – розрахунковий обсяг місцевого бюджету, необхідний для здійснення повноважень місцевого самоврядування на рівні мінімальних соціальних потреб, який гарантується державою;

мінімальний рівень соціальних потреб – гарантований державою мінімальний рівень соціальних послуг на душу населення в межах усієї території України;

самооподаткування – форма залучення на добровільній основі за рішенням зборів громадян за місцем проживання коштів населення відповідної території для фінансування разових цільових заходів соціально-побутового характеру.

Стаття 2. Поняття місцевого самоврядування

1. Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

2. Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Стаття 3. Право громадян на участь у місцевому самоврядуванні

1. Громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад.

2.Будь-які обмеження права громадян України на участь у місцевому самоврядуванні залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на

відповідній території, за мовними чи іншими ознаками забороняються.

Стаття 4. Основні принципи місцевого самоврядування

Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах:

народовладдя;

законності;

гласності;

колегіальності;

поєднання місцевих і державних інтересів;

виборності;

правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами;

підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та

посадових осіб;

державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування.

Стаття 5. Система місцевого самоврядування

1. Система місцевого самоврядування включає: територіальну громаду;

сільську, селищну, міську раду; сільського, селищного, міського голову; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;

районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;

органи самоорганізації населення.

2. У містах з районним поділом за рішенням територіальної громади міста або міської ради відповідно до цього Закону можуть утворюватися районні в місті ради. Районні в містах ради утворюють свої виконавчі органи та обирають голову ради, який одночасно є головою її виконавчого комітету.

Стаття 6. Територіальні громади

1. Первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста.

2. Територіальні громади сусідніх сіл можуть об'єднуватися в одну територіальну громаду, створювати єдині органи місцевого самоврядування та обирати єдиного

сільського голову.

3. Добровільне об'єднання територіальних громад відбувається за рішенням місцевих референдумів відповідних територіальних громад сіл. Таке рішення є наданням згоди на створення спільних органів місцевого самоврядування, формування спільного бюджету, об'єднання комунального майна.

4. Вихід із складу сільської громади здійснюється за рішенням референдуму відповідної територіальної громади.

5. У містах з районним поділом територіальні громади районів у містах діють як суб'єкти права власності.

Стаття 7. Місцевий референдум

1. Місцевий референдум є формою вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення.

2. Предметом місцевого референдуму може бути будь-яке питання, віднесене Конституцією України, цим та іншими законами до відання місцевого самоврядування.

3. На місцевий референдум не можуть бути винесені питання, віднесені законом до відання органів державної влади.

4. Рішення, прийняті місцевим референдумом, є обов'язковими для виконання на відповідній території.

5. Порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, що вирішуються виключно референдумом, визначаються законом про референдуми.

Стаття 8. Загальні збори громадян

1. Загальні збори громадян за місцем проживання є формою їх безпосередньої участі у вирішенні питань місцевого значення.

2. Рішення загальних зборів громадян враховуються органами місцевого самоврядування в їх діяльності.

3. Порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання визначається законом та статутом територіальної громади.

Стаття 9. Місцеві ініціативи

1. Члени територіальної громади мають право ініціювати розгляд у раді (в порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування.

2.Порядок внесення місцевої ініціативи на розгляд ради визначається представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіальної громади.

3. Місцева ініціатива, внесена на розгляд ради у встановленому порядку, підлягає обов'язковому розгляду на відкритому засіданні ради за участю членів ініціативної групи з питань місцевої ініціативи.

4. Рішення ради, прийняте з питання, внесеного на її розгляд шляхом місцевої ініціативи, обнародується в порядку, встановленому представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіальної громади.

Стаття 10. Ради – представницькі органи місцевого самоврядування

1. Сільські, селищні, міські ради є органами місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування, визначені Конституцією України, цим та іншими законами.

2. Обласні та районні ради є органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст, у межах повноважень, визначених Конституцією України, цим та іншими законами, а також повноважень, переданих їм сільськими, селищними, міськими радами.

3. Представницькі органи місцевого самоврядування, сільські, селищні, міські голови, виконавчі органи місцевого самоврядування діють за принципом розподілу повноважень у порядку і межах, визначених цим та іншими законами.

4. Порядок формування та організація діяльності рад визначаються Конституцією України, цим та іншими законами, а також статутами територіальних громад.

Стаття 11. Виконавчі органи рад

1. Виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад є їх виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи.

2. Виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад є підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади – також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

3. У сільських радах, що представляють територіальні громади, які налічують до 500 жителів, за рішенням відповідної територіальної громади або сільської ради виконавчий орган ради може не створюватися. У цьому випадку функції виконавчого органу ради (крім розпорядження земельними та природними ресурсами) здійснює сільський голова одноособово.

Стаття 12. Сільський, селищний, міський голова

1. Сільський, селищний, міський голова є головною посадовою особою територіальної громади відповідно села (добровільного об'єднання в одну територіальну громаду жителів кількох сіл), селища, міста.

2. Сільський, селищний, міський голова обирається відповідною територіальною громадою на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на чотири роки в порядку, визначеному законом, і здійснює свої повноваження на постійній основі.

3. Сільський, селищний, міський голова очолює виконавчий комітет відповідної сільської, селищної, міської ради, головує на її засіданнях.

4. Сільський, селищний, міський голова не може бути депутатом будь-якої ради, суміщати свою службову діяльність з іншою посадою, в тому числі на громадських засадах (крім викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), займатися підприємницькою діяльністю, одержувати від цього прибуток.

5. На сільських, селищних, міських голів поширюються повноваження та гарантії депутатів рад, передбачені законом про статус депутатів рад, якщо інше не встановлено законом.

Стаття 13. Громадські слухання

1. Територіальна громада має право проводити громадські слухання – зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування.

2. Громадські слухання проводяться не рідше одного разу на рік.

3. Пропозиції, які вносяться за результатами громадських слухань, підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування.

4. Порядок організації громадських слухань визначається статутом територіальної громади.

Стаття 14. Органи самоорганізації населення

1. Сільські, селищні, міські, районні в місті (у разі їх створення)

ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна.

2. Правовий статус, порядок організації та діяльності органів самоорганізації населення за місцем проживання визначаються законом.

Стаття 15. Форми добровільного об'єднання органів місцевого самоврядування

1. Органи місцевого самоврядування з метою більш ефективного здійснення своїх повноважень, захисту прав та інтересів територіальних громад можуть об'єднуватися в асоціації та інші форми добровільних об'єднань, які підлягають реєстрації відповідно до законодавства в органах Міністерства юстиції України.

2. Органи місцевого самоврядування та їх асоціації можуть входити до відповідних міжнародних асоціацій, інших добровільних об'єднань органів місцевого самоврядування.

3. Асоціаціям та іншим добровільним об'єднанням органів місцевого самоврядування не можуть передаватися повноваження органів місцевого самоврядування.

Стаття 16. Організаційно-правова, матеріальна і фінансова основи місцевого самоврядування

1. Органи місцевого самоврядування є юридичними особами і наділяються цим та іншими законами власними повноваженнями, в межах яких діють самостійно і несуть відповідальність за свою діяльність відповідно до закону.

2. Органам місцевого самоврядування законом можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади, у здійсненні яких вони є підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

3. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, позабюджетні цільові (в тому числі валютні) та інші кошти, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

4. Рішення про наділення міських рад правами щодо управління майном і фінансовими ресурсами, які є у власності територіальних громад районів у містах, приймається на місцевих референдумах відповідних районних у містах громад. У разі, якщо територіальна громада району в місті внаслідок референдуму не прийме рішення про передачу права управління майном та фінансами відповідній міській раді, а територіальна громада міста або міська рада не прийняла рішення про створення органів місцевого самоврядування районів у місті, міська рада здійснює управління майном та фінансовими ресурсами, які є у власності територіальних громад районів у містах, та несе відповідальність перед громадою відповідного району у місті.

5. Від імені та в інтересах територіальних громад права суб'єкта комунальної власності здійснюють відповідні ради.

6. Місцеві бюджети є самостійними, вони не включаються до Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та інших місцевих бюджетів.

7. Органи місцевого самоврядування з урахуванням місцевих умов і особливостей можуть перерозподіляти між собою на підставі договорів окремі повноваження та власні бюджетні кошти.

8. Сільська, селищна, міська, районна в місті (у разі її створення) рада може наділяти частиною своїх повноважень органи самоорганізації населення, передавати їм відповідні кошти, а також матеріально-технічні та інші ресурси, необхідні для здійснення цих повноважень, здійснює контроль за їх виконанням.

9. Сільські, селищні, міські, районні у містах, районні, обласні ради мають печатки із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням, рахунки в установах банків України.

Стаття 17. Відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад

Відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, будуються на засадах їх підпорядкованості, підзвітності та підконтрольності органам місцевого самоврядування.

Стаття 18. Відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що не перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад

1. Відносини органів місцевого самоврядування з підприємствами, установами та організаціями, що не перебувають у комунальній

власності відповідних територіальних громад, будуються на договірній і податковій основі та на засадах підконтрольності у межах повноважень, наданих органам місцевого самоврядування законом.

2.З питань, віднесених до відання органів місцевого самоврядування, на їх вимогу підприємства, установи та організації, що не перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, надають відповідну інформацію.

3. Органи місцевого самоврядування можуть виступати з ініціативою щодо перевірок, а також організовувати проведення перевірок на підприємствах, в установах та організаціях, що не перебувають у комунальній власності, з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади.

Стаття 19. Статут територіальної громади села, селища, міста

1. З метою врахування історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування представницький орган місцевого самоврядування на основі Конституції України та в межах цього Закону може прийняти статут територіальної громади села, селища, міста.

2. Статут територіальної громади підлягає державній реєстрації в органах Міністерства юстиції України.

3. Підставою для відмови в державній реєстрації статуту територіальної громади може бути його невідповідність Конституції та законам України. Відмова в реєстрації статуту територіальної громади може бути оскаржена в судовому порядку.

Стаття 20. Державний контроль за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування

Державний контроль за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування може здійснюватися лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, і не повинен призводити до втручання органів державної влади чи їх посадових осіб у здійснення органами місцевого самоврядування наданих їм власних повноважень.

Стаття 21. Обмеження прав територіальних громад на місцеве самоврядування

Обмеження прав територіальних громад на місцеве самоврядування згідно з Конституцією та законами України може бути застосоване лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Стаття 22. Символіка територіальних громад сіл, селищ, міст, районів і областей

1. Територіальні громади сіл, селищ, міст можуть мати власну символіку (герб, прапор тощо), яка відображає їх історичні, культурні, соціально-економічні та інші місцеві особливості і традиції.

2. З урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування сіл, селищ, міст районними, обласними радами може бути затверджена символіка відповідно району, області.

3. Зміст, опис та порядок використання символіки територіальних громад сіл, селищ, міст, районів і областеії визначаються відповідною радою згідно з законом.

Стаття 23. Підняття Державного Прапора України

На будинках, де працюють ради та їх виконавчі комітети, піднімається Державний Прапор України.

Стаття 24. Законодавство про місцеве самоврядування

1. Правовий статус місцевого самоврядування в Україні визначається Конституцією України, цим та іншими законами, які не повинні суперечити положенням цього Закону.

2. Правовий статус місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі, а також в Автономній Республіці Крим визначається Конституцією України та цим Законом з особливостями, передбаченими законами про міста Київ і Севастополь.

3. Органи місцевого самоврядування та їх посадові особи діють лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України, та керуються у своїй діяльності Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, а в Автономній Республіці Крим,також нормативно-правовими актами Верховної Ради і Ради міністрів Автономної Республіки Крим, прийнятими у межах їхньої компетенції.

ЗАКОН УКРАЇНИ "ПРО СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ" (19 червня 2003 року)

Цей Закон визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

Розділ І ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення основних термінів

У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

✓ соціальні послуги комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги (далі –особи, що потребують соціальних послуг), з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя;

✓ складні життєві обставини – обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких, вона не може подолати самостійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку із старістю або станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо);

✓ соціальний працівник – професійно підготовлений фахівець, що має необхідну кваліфікацію у сфері соціальної роботи і надає соціальні послуги;

✓ соціальне обслуговування – система соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку і послуги, що надають соціальні служби окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності;

✓ соціальні служби – підприємства, установи та організа[illegible] залежно під форм власності і господарювання, а також грома[illegible] що надають соціальні послуги особам, які перебувають у скл[illegible] життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги;

✓ волонтер – фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно-корисний характер;

✓ тимчасовий притулок для дорослих – організація нічного або тимчасового проживання громадян без визначеного місця проживання, осіб, що постраждали від фізичного або психічного насильства, стихійного лиха, катастрофи тощо, з наданням їм правової, психологічної, соціальної, медичної та побутової допомоги в подоланні тимчасових труднощів, сприянні у встановленні особи, відновленні документів, паспортизації та працевлаштуванні;

✓ тимчасовий притулок для неповнолітніх – організація тимчасового проживання, виховання, утримання безпритульних дітей, дітей, позбавлених батьківського піклування, які зазнали жорстокості насильства або з інших причин потребують соціального захисту;

✓ реабілітація – система медичних, професійних, соціальних заходів, спрямованих на надання особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, допомоги у відновленні ними порушених функцій організму, компенсації обмежень життєдіяльності та підтриманні оптимального фізичного, інтелектуального, психічного, соціального рівнів та якості для досягнення соціальної і матеріальної незалежності, соціально-професійної адаптації та інтеграції в суспільство;

✓ суб'єкти, що надають соціальні послуги – державні та комунальні спеціалізовані підприємства, установи та заклади соціального обслуговування, підпорядковані центральним, місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування (далі – державні та комунальні суб'єкти), юридичні особи, створені відповідно до законодавства, які не мають на меті отримання прибутку (далі – недержавні суб'єкти), фізичні особи.

Стаття 2. Основні засади надання соціальних послуг

Основними засадами надання соціальних послуг є:

- сприяння особам, що перебувають у складних життєвих обставинах, які вони не в змозі подолати за допомогою наявних засобів і можливостей;
- попередження виникнення складних життєвих обставин;
- створення умов для самостійного розв'язання життєвих проблем, що виникають.

Стаття 3. Основні принципи надання соціальних послуг

Надання соціальних послуг грунтується на принципах:

- адресності та індивідуального підходу;
- доступності та відкритості;
- добровільності вибору отримання чи відмови від надання соціальних послуг;
- гуманності;
- комплексності;
- максимальної ефективності використання бюджетних та позабюджетних коштів суб'єктами, що надають соціальні послуги;
- законності;
- соціальної справедливості;
- забезпечення конфіденційності суб'єктами, які надають послуги,
- дотримання ними стандартів якості, відповідальності за дотримання етичних і правових норм.

Стаття 4. Законодавство про соціальні послуги

Законодавство України про соціальні послуги грунтується на Конституції України і складається з цього Закону, інших нормативно-правових актів та міжнародних договорів України.

У разі якщо міжнародними договорами України встановлено більш високі вимоги до надання, соціальних послуг, ніж ті, що передбачені законодавством України, застосовуються правила міжнародного договору.

Розділ II
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ ТА ПОТРЕБУЮТЬ СТОРОННЬОЇ ДОПОМОГИ, НА СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ

Стаття 5. Види соціальних послуг та форми їх надання

Основними формами надання соціальних послуг є матеріальна допомога та соціальне обслуговування.

Матеріальна допомога надається особам, що знаходяться у складній життєвій ситуації, у вигляді грошової або натуральної допомоги: продуктів харчування, засобів санітарії і особистої гігієни, засобів догляду за дітьми, одягу, взуття та інших предметів першої необхідності, палива, а також технічних і допоміжних засобів реабілітації.

Соціальне обслуговування здійснюється шляхом надання соціальних послуг:

- за місцем проживання особи (вдома);
- у стаціонарних інтернатних установах та закладах;
- у реабілітаційних установах та закладах;
- в установах та закладах денного перебування;
- в установах та закладах тимчасового або постійного перебування;
- у територіальних центрах соціального обслуговування;
- в інших закладах соціальної підтримки (догляду).

Відповідно до цього Закону можуть надаватися такі види соціальних послуг:

✓ соціально-побутові послуги – забезпечення продуктами харчування, м'яким та твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації, здійснення соціально-побутового патронажу, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів тощо;

✓ психологічні послуги – надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад;

✓ соціально-педагогічні послуги – виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, організація індивідуального навчального, виховного та корекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності тощо, а також залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій, заінтересованих осіб;

✓ соціально-медичні послуги – консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапія;

✓ соціально-економічні послуги – задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, що реалізуються у формі надання натуральної чи грошової допомоги, а також допомоги у вигляді одноразових компенсацій;

✓ юридичні послуги – надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо цієї особи (оформлення правових документів, адвокатська допомога, захист прав та інтересів особи тощо);

✓ послуги з працевлаштування – пошук підходящої роботи, сприяння у працевлаштуванні та соціальне супроводження працевлаштованої особи;

✓ послуги з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями – комплекс медичних, психологічних, інформаційних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для реалізації права на професійну орієнтацію та підготовку, освіту, зайнятість;

✓ інформаційні послуги – надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги);

✓ розповсюдження просвітницьких та культурно-освітніх знань (просвітницькі послуги); поширення об'єктивної інформації про споживчі властивості та види соціальних послуг, формування певних уявлень і ставлення суспільства до соціальних проблем (рекламно-пропагандистські послуги);

✓ інші соціальні послуги.

Суб'єкти, що надають соціальні послуги, можуть їх надавати в інших формах, не передбачених цією статтею, але визначених Кабінетом Міністрів України в переліку платних соціальних послуг.

Перелік соціальних послуг, опис їх змісту та якості зазначаються в Державному класифікаторі соціальних стандартів та нормативів, що затверджується Кабінетом Міністрів України і публікується в засобах масової інформації відповідними центральними органами виконавчої влади.

Перелік та порядок надання соціальних послуг за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування регулюються законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Стаття 6. Право на отримання соціальних послуг

Право на отримання соціальних послуг мають громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, у тому числі біженці, які проживають в Україні на законних підставах та перебувають у складних життєвих обставинах.

Розділ III
ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ З НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Стаття 7. Порядок надання соціальних послуг

Суб'єкти, що надають соціальні послуги, здійснюють свою діяльність на професійній основі відповідно до положення про них або їх статуту, де обов'язково зазначаються перелік соціальних послуг, категорій осіб, яким вони надаються, умови та порядок їх надання.

Суб'єкти, що надають соціальні послуги, на договірних засадах можуть залучати для виконання цієї роботи інші підприємства, установи, організації, фізичних осіб, зокрема волонтерів.

Соціальні послуги можуть надаватися як за плату, так і безоплатно.

Безоплатні соціальні послуги державними та комунальними суб'єктами в обсягах, визначених державними стандартами соціального обслуговування, надаються:

✓ громадянам, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю і не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу;

✓ громадянам, які знаходяться у складній .життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, стихійними лихами, катастрофами, які є біженцями внаслідок збройних та міжетнічних конфліктів, якщо середньомісячний сукупний дохід цих осіб нижче встановленого прожиткового мінімуму;

✓ дітям та молоді, які знаходяться у складній життєвій ситуації у зв'язку з інвалідністю, хворобою, сирітством, безпритульністю, малозабезпеченістю, конфліктами і жорстоким ставленням у сім'ї.

Вичерпний перелік соціальних послуг, умови їх надання та Порядок регулювання тарифів їх оплати встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Фізичним особам, які надають соціальні послуги, призначаються і виплачуються компенсаційні виплати в порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України.

Стаття 8. Порядок надання соціальних послуг недержавними суб'єктами

Недержавні суб'єкти, що бажають надавати соціальні послуги на професійній основі за рахунок власних коштів, залучених коштів або

коштів державного чи місцевого бюджетів, надають їх на підставі ліцензії в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 9. Порядок і умови отримання соціальних послуг

Для отримання соціальних послуг, що надаються державними та комунальними суб'єктами, особа, яка їх потребує, має звернутися з письмовою заявою до місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування.

Для отримання соціальних послуг, що надаються недержавними суб'єктами, особа, яка їх потребує, звертається до відповідного суб'єкта, що їх надає.

У разі якщо особа, яка потребує соціальних послуг, за віком або станом здоров'я неспроможна самостійно прийняти рішення про необхідність їх надання, таке рішення може прийняти опікун чи піклувальник, органи опіки та піклування відповідно до законодавства.

Стаття 10. Основні права отримувачів соціальних послуг

При одержанні соціальних послуг громадяни мають право на:

- поважливе і гуманне ставлення з боку суб'єктів, що надають соціальні послуги;
- вибір установи та .закладу, а також форми соціального обслуговування;
- інформацію щодо своїх прав, обов'язків та умов падання соціальних послуг;
- згоду на соціальні послуги;
- відмову від соціальних послуг;
- конфіденційність інформації особистого характеру, що стала відомою суб'єкту, який надає соціальні послуги;
- захист своїх прав і законних інтересів, у тому числі в судовому порядку.

Стаття 11. Основні права та обов'язки осіб, що надають соціальні послуги

Особи, що надають соціальні послуги, мають право на:

- профілактичний огляд і обстеження при прийнятті на роботу та диспансерний нагляд за рахунок роботодавця;
- захист професійної честі, гідності та ділової репутації, у тому числі в судовому порядку;
- підвищення кваліфікації у встановленому порядку за рахунок роботодавця;

- забезпечення спеціальним одягом, взуттям та інвентарем, велосипедами і проїзними квитками або виплату грошової компенсації за їх придбання;
- при виконанні службових обов'язків першочергове обслуговування па підприємствах, в установах, організаціях, зокрема підприємствах зв'язку, технічного обслуговування і ремонту транспортних засобів, служби побуту, торгівлі, громадського харчування, житлово-комунального господарства, міжміського транспорту.

Особи, що надають соціальні послуги, зобов'язані:

- сумлінно надавати соціальні послуги особам, які перебувають у складній життєвій ситуації;
- керуватися у своїй діяльності основними принципами надання соціальних послуг;
- поважати гідність громадян;
- не допускати негуманних і дискримінаційних дій щодо громадян, які одержують соціальні послуги;
- надавати особам, які обслуговуються, повну інформацію про зміст і види соціальних послуг;
- зберігати в таємниці інформацію, отриману в процесі виконання своїх обов'язків, а також ту інформацію, яка може бути використана проти особи, що обслуговується.

Стаття 12. Структура сфери надання соціальних послуг та управління нею

Сфера надання соціальних послуг заснована на використанні та розвитку всіх форм власності і складається з державного та недержавного секторів.

До державного сектору входять суб'єкти, що надають соціальні послуги і знаходяться в державній власності, управління якими здійснюється центральними органами виконавчої влади.

Комунальний сектор включає установи та заклади комунальної власності, які надають соціальні послуги і знаходяться в підпорядкуванні органів місцевого самоврядування.

Управління державним та комунальним секторами здійснюється відповідними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

До недержавного сектору також відносяться громадські, благодійні, релігійні організації та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з наданням соціальних послуг. Управління сектором

здійснюється в порядку, визначеному законодавством та відповідними статутами.

Державні та комунальні заклади і установи, що надають соціальні послуги, не підлягають приватизації і не можуть бути перепрофільовані на інші види діяльності.

Порядок створення, діяльності, реорганізації та ліквідації установ і закладів, що надають соціальні послуги незалежно від форм власності, визначається законодавством України.

Науково-методичне забезпечення сфери надання соціальних послуг здійснюється органами державного управління.

Стаття 13. Співробітництво під час організації надання соціальних послуг

Центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування під час організації надання соціальних послуг співробітничають між собою, а також із суб'єктами, які надають соціальні послуги, іншими юридичними та фізичними особами.

У разі залучення бюджетних коштів до фінансування соціальних послуг, які надаються в установленому порядку недержавними суб'єктами чи фізичними особами, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування на конкурсній основі укладають із суб'єктами, що надають соціальні послуги, договір щодо умов фінансування та вимог до обсягу, порядку і якості надання соціальних послуг.

Правила організації та проведення конкурсу на залучення бюджетних коштів для надання соціальних послуг встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, що уклали договір щодо залучення бюджетних коштів до фінансування соціальних послуг з недержавними суб'єктами, які перемогли у конкурсі, здійснюють контроль за цільовим використанням бюджетних коштів та якістю надання послуг.

Стаття 14. Фінансування соціальних послуг

Фінансування соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, коштів підприємств, установ та організацій, плати за соціальні послуги, коштів благодійної допомоги (пожертвувань), коштів одержувачів соціальних послуг та інших джерел, передбачених законодавством.

У місцевих бюджетах повинні плануватися кошти, необхідні для фінансування соціальних послуг.

У державному та місцевих бюджетах повинні передбачатись кошти для фінансування цільових програм надання соціальних послуг.

Фінансування територіальних програм розвитку соціальних послуг здійснюється за рахунок виділених місцевому бюджету цільових субвенцій чи шляхом кооперування коштів місцевих бюджетів на реалізацію спільних проектів.

Стаття 15. Обмеження права на соціальні послуги

У разі якщо особа, що отримує соціальні послуги, без поважних причин не виконує вимоги їх одержання, суб'єкт, що надає соціальні послуги, виносить такій особі письмове попередження про можливість підмови від надання соціальних послуг або обмеження у їх наданні.

У разі якщо особа отримує соціальні послуги та письмово попереджена про можливість відмови від надання соціальних послуг або обмеження у їх наданні, але продовжує не виконувати вимоги їх одержання, відповідний суб'єкт, що надає соціальні послуги, може в односторонньому порядку обмежити або припинити надання соціальних послуг такій особі, про що письмово інформується зазначена особа та місцевий орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування.

Обмеження в отриманні одного виду соціальних послуг не може бути підставою для обмеження в наданні іншого виду соціальних послуг.

Розділ IV
ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Стаття 16. Право на професійну діяльність у сфері надання соціальних послуг

Професійна діяльність у сфері надання соціальних послуг підлягає ліцензуванню, умови і порядок якого визначаються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 17. Кадрове забезпечення надання соціальних послуг

Надання соціальних послуг здійснюють соціальні працівники та інші фізичні особи, які мають відповідну освіту і схильні за особистими якостями до надання соціальних послуг.

До надання соціальних послуг можуть залучатися волонтери, діяльність яких регулюється відповідним положенням, яке затверджується Кабінетом Міністрів України.

Кваліфікаційні вимоги до соціальних працівників та інших фахівців, які надають соціальні послуги, порядок їх атестації визначаються відповідними центральними органами виконавчої влади.

Стаття 18. Організація, координація роботи та контроль за наданням соціальних послуг

Центральні та місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень організовують роботу з надання відповідних соціальних послуг та здійснюють контроль за діяльністю суб'єктів, що надають соціальні послуги.

Контроль за цільовим використанням бюджетних коштів, спрямованих на фінансування соціальних послуг, здійснюється відповідними центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, а також органами з питань фінансового контролю відповідно до їх повноважень.

Розділ V
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ

Стаття 19. Оскарження рішення про відмову в наданні, зменшення обсягу або припинення надання соціальних послуг

Рішення про відмову в наданні, обмеження обсягу або припинення надання соціальних послуг державними і комунальними суб'єктами може бути оскаржено до центрального чи місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування, який видав дозвіл на надання соціальних послуг (для недержавних суб'єктів, що надають соціальні послуги, до органу, який видав дозвіл на надання соціальних послуг), або суду.

Стаття 20. Відповідальність за порушення законодавства про соціальні послуги

Особи, винні у порушенні законодавства про соціальні послуги, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законами України.

И. Кокарев

СОСЕДСКИЕ СООБЩЕСТВА: ПУТЬ К БУДУЩЕМУ РОССИИ

К сожалению понятие "местное сообщество" до сих пор размыто, смысл его трактуется в диапазоне представлений о нем как вообще о населении микрорайона, так называемой "общественности", иногда как об органе ТОС, реже как о сплоченных организациях жителей на данной территории. Мы будем говорить о местном сообществе преимущественно как о соседском сообществе, представленном объединениями жителей, и понимать его будем как составную, но самостоятельную подсистему местного самоуправления, часть города, фрагмент городской культуры.

Здоровое соседское сообщество создает такие условия, такую местную социальную среду, в которой человеку закомплексованному, робкому и пассивному гораздо легче преодолеть психологический барьер и выйти из-за бронированной двери в пространство соседской самодеятельности. Здесь уже многие нашли понимание, поддержку, ощутили силу группы, способной изменить жизнь к лучшему. Участие в совместной защите своих прав, в коллективном приведении в порядок своего дома и двора, в соседском празднике или пикетировании местного банка, отказывающего жителям в малых кредитах под небольшой процент, все многочисленные общинные заботы и деяния, в которых он участвует, являются прекрасной энергетической подпиткой, нередко преображающей личность и местные нравы.

Среди пассивного большинства всегда найдутся и те, кто не дает втянуть себя в болото. Они сохраняют активность, интерес к жизни и привлекают к себе окружающих самостоятельностью суждений. Эти люди – ферменты жизни, местные лидеры общественного мнения. Именно они могут сыграть решающую роль в изменении местного психологического климата в сторону оптимизма, большей сплоченности и активности, ответственности за свою жизнь и судьбу местного сообщества. Разработчики стратегий преодоления местных кризисов хорошо понимают, что здесь скрыт большой потенциал и надо им пользоваться.

Разумеется, таким лидерам, возглавившим местное возрождение, необходимы определенные навыки управления, контактов со структурами власти, конструктивные идеи, способные воодушевить

отчаявшихся, увлечь в активное участие в смелых проектах, заразить азартом совместного преодоления трудностей. И вот уже вчерашнее болото превращается в поле, где трясина отчаяния зацветает цветами надежды. При понимании со стороны властей у общинных способов решения проблем хорошая перспектива и в России. Соседские сообщества имеют все возможности превратиться в действенного субъекта местного развития, партнера местной власти в реализации стратегических планов возрождения территории. Традиционный же подход, игнорирующий ресурсы гражданского общества, только увековечивает недостойное и унизительное социальное неравенство, равнодушие и пассивность отброшенных на обочину и не способствует включению деморализованного населения в то ни было процессы планирования социального развития вместе с властными структурами в качестве равноправного партнера.

В современном мире старая патерналистская модель будет вытесняться новой моделью социального партнерства между активными объединениями жителей общин и местной властью с ее институтами жизнеобеспечения.

Территория совместного проживания – это не только место, где человек ест и спит. Это пространство для самореализации. Здесь он сначала растет сам и воспитывается окружающей средой, потом создает семью, воспитывает своих детей на том же дворе, где рос сам. Это среда, где он проводит досуг, покупает продукты и бытовые услуги, удовлетворяет свои потребности в общении, приобщается к культуре. Разобщенности, индивидуализму, взаимной неприязни и подозрительности здесь просто нет места. Не должно быть.

В современном мире все больше людей проводят время дома, где теперь много возможностей для отдыха и работы. Этому способствует развитие компьютерных технологий, позволяющих шире внедрять практику надомной работы даже для офисных служащих. Отмечается рост жилого пояса в дачных пригородах больших городов, где складываются общинные формы жизни в противовес централизации и урбанизации. В связи с ростом числа пенсионеров растет и масса домоседов по возрасту, которым незачем идти из дома. Не последнюю роль в привязанности к месту жительства играют и транспортные проблемы. Так или иначе место жительства становится средой, в которой люди хотят себя чувствовать уютно, иметь больше возможностей для самореализации, а с соседями вольно или невольно у них находится множество общих интересов.

Все более популярная концепция развития местных сообществ через самоорганизацию жителей может стать исключительно мощной идеей преодоления не только терзающего современный мир социального неравенства и социальной напряженности, но и страхов перед исчезновением своеобразия и уникальности культур, национальных особенностей и традиций.

Местные власти в Европейском сообществе все смелей идут к децентрализации муниципальных функций, передавая их туда же – на уровень общин, в сферу общественного самоуправления. Они способствуют созданию ассоциаций жителей, собственников жилья и квартиросъемщиков, чтобы через их коалиции и ассоциации, общественные палаты, комиссии налаживать партнерские отношения для выполнения совместных проектов с объединениями жителей. Это долголетний процесс даже для Европы: территории не всегда готовы к такому организованному взаимодействию. Люди не сразу понимают, что от них требуется и как этого добиться, а территории компактного проживания – еще далеко не общины. Чтобы в спальном районе создать общину, жителей надо расшевелить, убедить, организовать.

Понятие "соседская община" еще не имеет устойчивого определения ни на одном языке. Иногда такое сообщество называют территориальной общиной, от американского local community. Но община чаще всего – это 5-7 тыс. жителей, компактно проживающих на небольшой территории. Причем живую общину характеризуют развитые соседские связи, не только тесные соседские взаимоотношения, которые складываются, например, в традиционных обществах векáми, но и взаимодействующие по интересам и проблемам объединения жителей. Сегодня катализатором кристаллизации общины и общинных форм жизни выступают крупные градообразующие предприятия или корпорации, нередко – местная церковь, но чаще всего – власть через профессиональных социальных работников-организаторов.

Жизнеспособное соседское сообщество – это такое сообщество, жители которого объединяются, чтобы влиять на различные аспекты местного социального порядка, где жители ставят цели коллективной жизни и где у них есть возможности для достижения этих целей.

- Микрорайон попадает под это определение, если имеет:

механизмы, наделяющие местных жителей общественными ролями и обязанностями. Эти роли и обязанности, конечно, будут

отличаться в разных соседских сообществах, но неизменными останутся задачи поддержания и улучшения качества жизни, сохранения среды, безопасности, поддержания в порядке общей собственности, уборки мусора, озеленения, работы с детьми ;

- гражданскую инфраструктуру, т. е. насыщен работающими на территории формальными и неформальными организациями, которые выдвигают из своей среды лидеров, владеющих навыками менеджмента и общественной работы, способных вести за собой людей и отстаивать интересы своего сообщества;
- такое соседское сообщество на территории, которого население обладает достаточным влиянием, чтобы вырабатывать общее видение желаемого будущего своего сообщества, воздействовать на политику местной администрации и на принятие властных решений, касающихся местной жизни;
- такие органы общинного самоуправления, которые способны создать и поддерживать конструктивные отношения со всеми жизнеобеспечивающими службами, агентствами и департаментами, действующими на его территории, с владельцами муниципальных, государственных, частных и общественных ресурсов;
- такие формальные и неформальные механизмы, встроенные в систему общественного самоуправления, которые способны удовлетворять потребности разных категорий членов своего сообщества и улаживать неизбежные конфликты интересов.

Известная независимость соседских сообществ, их происхождение и базирование почти исключительно на самодеятельности жителей оказывают благотворное влияние и на муниципальную власть. Местная власть, сталкиваясь на практике с дееспособными соседскими сообществами, выросшими без претензий на властные полномочия, рано или поздно признает их равноправными участниками процесса управления.

Ведь именно здесь, в домах и подъездах, во дворах и на улицах видно качество нашей жизни – это качество работы предприятий коммунального хозяйства, торговли и бытового обслуживания, уровень безопасности и порядка, чистота окружающей среды и состояние нашего жилья. И зависит это качество жизни, оказывается, не только от личного благосостояния. Это сфера жизнеобеспечения, за которую отвечает местная власть. Но при нынешней скудости ее бюджета, традиционной оторванности сферы обслуживания от жителей это качество жизни может заметно вырасти только тогда, когда

кроме меня и власти над качеством жизни будет трудиться еще один субъект – соседское сообщество. И если сообщество не захочет мириться с предложенным качеством социальных услуг и бытового обслуживания, у него найдутся свои средства воздействия на эту сферу и даже возможности, как сейчас говорят, протезирования этих услуг. Не только путем организованного давления на власть, но и через подключение своих ресурсов, т. е. всего того, что называется социальным капиталом.

Чтобы энтузиазм и инициатива снизу стали частью местной политики, прежде всего следует изменить характер взаимоотношений по линии власть– народ. Народу для начала – научиться самоорганизовываться, а власти – приоткрыть завесу секретности, обеспечить гибкую координацию между множеством местных органов и соседскими сообществами на основе равноправия.

Как того и требует, между прочим, Европейская хартия местного самоуправления, признающая граждан и гражданское общество равноправными участниками процесса планирования и использования местных ресурсов.

В основе развития устойчивых сообществ лежит понимание того, что вовлеченность жителей и есть тот социальный капитал, который является резервом социального развития и процветания любых территорий – и богатых и бедных.

Самоорганизация в соседские группы – это отличный способ вовлечения масс в решение проблем местного значения. Но это только первый шаг на пути к подлинному народовластию. Далеко не сразу такие группы способны к взаимодействию, к формированию горизонтальных связей и совместным действиям на местном уровне. Задача в том, чтобы помочь местному населению проявить волю к созданию гражданской инфраструктуры местного сообщества, эффективных структур территориального общественного самоуправления, сделать их действительно активными подсистемами муниципальной власти. Заинтересованность общественными делами и личное участие в них каждого местного жителя – вот первые шаги, обеспечивающие в конечном счете успех и процветание местного сообщества.

Инициирование и укрепление соседских общин, участие объединений жителей в принятии решений, которые затрагивают их интересы, передача в их распоряжение хотя бы части бюджетных средств на решение местных проблем, обучение лидеров, способных руководить действенными объединениями жителей, строить парт-

нерские отношения и поддерживать конструктивное взаимодействие с властями и владельцами ресурсов, в конечном счете мобилизация местного социального капитала – это и есть основная цель оргработы в микрорайонах.

Территориальная община или соседское сообщество формируется постепенно как социально-психологическая общность компактно проживающих соседей, если на территории проявляется тенденция к совместной деятельности. Эта самодеятельность населения на территории совместного проживания зарождается прежде всего по следующим направлениям:

1.Взаимопомощь и поддержка нуждающихся соседей. Это волонтерские патронажные услуги, распределение продуктов и одежды, взаимозачет услуг, волонтерская работа в пользу нуждающихся. В этом направлении упор делается как на мобилизацию собственных' сил нуждающихся, на их взаимопомощь, так и на участие волонтеров из более обеспеченных слоев населения.

2.Повышение качества услуг и улучшение качества жизни.

3.Это объединения жителей, озабоченных состоянием окружающей среды, работой коммунальных и бытовых служб, качеством систем жизнеобеспечения. Они либо повышают требовательность к действующим службам, либо создают собственные, альтернативные.

4.Культурно-спортивная и досуговая активность. Это объединения жителей по интересам в сфере художественной самодеятельности, спорта, увлечений. Свободное время и для малообеспеченных, и для благополучных слоев населения – это есть пространство для развития личности, для подлинной и самой свободной самодеятельности. Именно община способна остановить заполнение этого пространства деятельностью деструктивной и криминальной.

5.Мелкое предпринимательство и местная экономика. Процветание территории обычно находится в прямой зависимости от увеличения экспортных возможностей местной экономики с одновременным вытеснением импорта местными товарами. Это достигается созданием новых рабочих мест, где силами самих жителей производится значительная часть необходимых товаров повседневного спроса, продуктов питания и услуг. Оживление местного предпринимательства всегда означает расцвет местного сообщества, его привлекательность для новых инвестиций и жилищного строительства.

(За матеріалами: Кокарев И. Соседские сообщества: путь к будущему России. – М.: Прометей, 2001. – 248с.)

Джуді Боп

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ У ГРОМАДІ

Існує багато різноманітних концепцій, для пояснення яких застосовується коло – найбільш цілісна, досконала та динамічна з геометричних фігур.

Тож і ми для пояснення взаємозв'язків у громаді обрали коло, поділене на чотири рівнозначні сектори.

Життя окремої **особистості** протікає в чотирьох сферах її життєдіяльності:

духовна сфера – цінності, переконання, погляди, прагнення, ідеали;

фізична сфера – самопочуття, стан здоров'я на фізіологічному рівні;

емоційна (психологічна) сфера – почуття, емоції, симпатії, захоплення тощо;

розумова сфера – мислення, стереотипи, ерудиція, освіта тощо.

Всі ці сфери тісно взаємопов'язані, отже можуть взаємодіяти через вияв чи то позитивного, чи негативного впливу, відповідно до того, який стан благополуччя виявляє людина в кожній із них. Важливо, щоб людина рухалась шляхом гармонійного розвитку своєї особистості, тобто працювала над покращанням стану кожної з цих сфер.

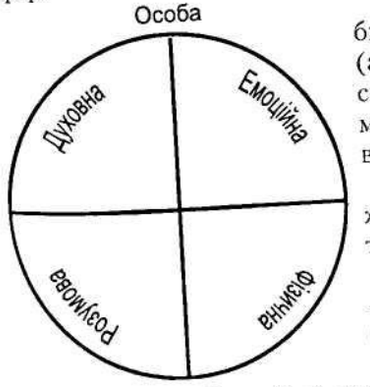

Кожна окрема людина, особистість належить до своєї **родини** (або групи людей, яку вона вважає своєю родиною). Розглядаючи окрему кожну родину, також можна виділити чотири сфери її існування:

культурне та духовне життя – життєві цінності, погляди, традиції тощо;

фізичне середовище та економіка – умови проживання, матеріальне забезпечення тощо;

взаємини (емоційний рівень) – задоволення потреб в любові, повазі, приналежності та ін.;

світоглядні позиції – установки, стереотипи, традиції тощо.

Працюючи в громаді, ми повинні пам'ятати, що громади складаються з сімей, а сім'ї також утворюють взаємини, які можна трансформувати, аби створити здорові громади. Родина теж має соціальні зв'язки. Члени родини можуть відчувати підтримку, повагу і любов, або навпаки – лише критику та неадекватну оцінку. Родини можуть ухвалювати рішення, поважаючи думку кожного з її членів, але може статися й так, що один із членів родини використовує свій вплив для того, щоб контролювати інших. Родина може забезпечувати здорове середовище, в якому задовольняються основні потреби всіх її членів і в якому вони почуваються у безпеці. Або навпаки, родинне середовище може бути небезпечним, а людина не матиме елементарних речей, зокрема, їжі та відпочинку. І нарешті, родини мають певні цінності та переконання, які впливають на їхню поведінку та стосунки і взаємодію з іншими членами громади. Родинні зв'язки також можна зобразити у вигляді кола, як показано нижче.

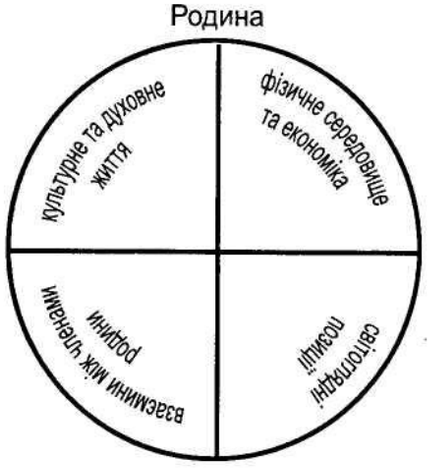

Життя окремих сімей проходить у **громадах**, де ці сім'ї відчувають на собі вплив громадської діяльності, яку також можна розглядати за чотирма аспектами:

культурний – цінності людей певної громади, їх переконання, ідеали, цілі, пріоритети, мораль тощо, а не лише належність до певного етносу;

економічний – стан і способи задоволення базових потреб членів громади;

соціальний – взаємини між людьми, їх соціальна захищеність, впевненість у завтрашньому дні, участь людей в житті громади, відкритість новим ідеям, іншим громадам і т.д.;

політичний – розподіл влади, система управління своїми справами та ресурсами.

Щоб створити справжню громаду, необхідно працювати по всіх згаданих напрямах.

Громади складаються з великої кількості взаємозв'язків різних видів. І всі вони є частиною розвитку громади. У зв'язку з цим ми можемо говорити про соціальний аспект життя у громаді. Тут мова йде про те, наскільки люди у громаді відчувають, що про них турбуються, підтримують і цінують; як члени громади навчаються спілкуватися одне з одним, розв'язувати конфлікти, поважати старших і лідерів, доглядати дітей і давати молоді можливість робити власний внесок у життя громади. Крім того, тут ідеться про те, наскільки відкритою є дана громада для нових ідей, для взаємодії з тими, хто має відмінні погляди, а також до сприйняття нових методів роботи у випадку, коли старі вже не спрацьовують.

Інший аспект життя громади можна назвати економічним. Він дає змогу з'ясувати, як саме люди у громаді взаємодіють одне з одним, зі світом природи та з іншими громадами для задоволення своїх основних потреб. Ці взаємозв'язки можуть принести членам громади процвітання, впевненість у власних силах, зростання власної гідності або, навпаки, призвести до злиднів, залежності від інших та руйнування довкілля.

Крім того, громади мають політичний вимір. У цьому аспекті громадського життя йдеться про те, як громада ухвалює рішення, хто користується владою, а хто ні. Кожна громада має власну систему управління своїми справами, а також ресурсами, які необхідно використовувати на благо людей. Ці аспекти також є важливою складовою політичного життя громади.

І нарешті, громади відрізняються між собою культурними аспектами. Культура громади може зазнавати впливу етнічних груп, які живуть в її межах, однак самого лише розуміння того, що дана громада належить, наприклад, до татарської культури, недостатньо. Коли ми говоримо про культурні аспекти, мова йде про переконання, цінності, мораль і цілі, якими керуються люди. Культурна основа громади, часом, здається невидимою, однак її роль схожа на роль програмного забезпечення у комп'ютері. Ми не можемо "побачити"

комп'ютерну програму, однак саме вона визначає, яким чином працюватиме комп'ютер. Подібним "програмним забезпеченням" для громади є цінності та переконання, які впливають на формування всіх аспектів громадського життя. В багатьох громадах далеко не всі люди мають однакові цінності, переконання та цілі. Тому коли соціальні працівники розвивають мережу соціальних послуг у громаді, вони мають усвідомлювати ці багатокультурні реалії.

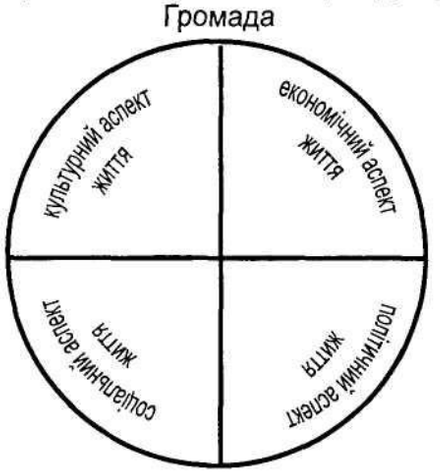

Громади складають суспільства, регіони, народи, держави, світ людей в цілому. Так, скажімо, **державний** рівень, якому підпорядковуються та в межах якого виявляють свою активність громади, сім'ї та громадяни, також можна розглядати як чотири середовища впливу:

культурне – релігійні погляди, культурна спадщина та сучасний розвиток культури;

економічне та соціальне – стан економіки та соціальної політики;

соціальне – злагода, поміркованість, гуманізм у вирішенні соціальних питань;

політичне та ідеологічне – влада та ідеологія держави, а також лідери цих систем.

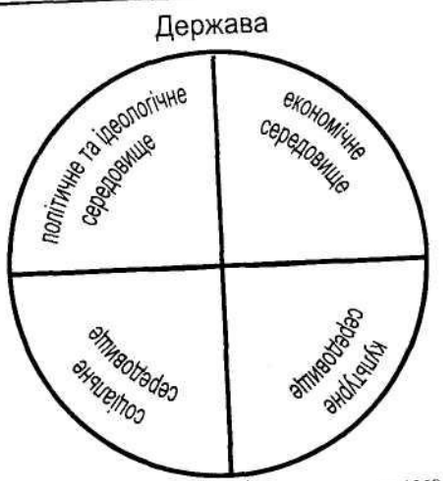

Розглянуті чотири рівні – особа, родина, громада та держава – можна зобразити у вигляді різних за розміром, накладених одне на одне кіл: відповідно – меншого, більшого, ще більшого та великого).

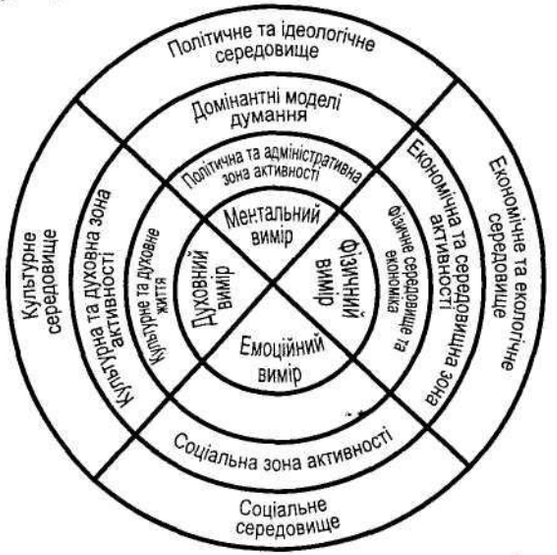

Діяльність фахівця на будь-якому рівні потребує врахування ситуації на різних рівнях та секторах.

10²⁸⁸

Так, скажімо, працюючи над вирішенням конкретної проблеми громади, важливо враховувати вплив всіх рівнів і секторів як на виникнення проблеми, так і на її розв'язання.

Здійснюючи певну діяльність у громаді, важливо враховувати її наслідки як для родин, які входять до її складу, так і для конкретних людей, а також зацікавленість держави, її сприяння здійсненню та розвитку даної діяльності.

Те саме можна сказати про ефективність роботи і з конкретною людиною, коли важливо вивчити стан впливу на неї та її життя різних рівнів навколишнього середовища. Проте якщо особа перебуває в стані кризи і потребує термінового впливу на її ситуацію, тоді, безперечно, достатньо обмежитись лише особистісним рівнем, і, може, навіть конкретним сектором, в якому виявляється неблагополуччя.

Аналіз конкретних проблем (людей, сімей, громад, суспільства) на різних секторах і рівнях, також одержання підтримки та допомоги з боку конкретних осіб та організацій на цих рівнях, дозволяє досягати більшої результативності та надійності у вирішенні цих проблем та подоланні їх наслідків.

(За матеріалами: Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / О.В.Безпалько та інші; Під заг. ред. І.Д.Звєрєвої. – К.: Наук. світ, 2004. – 69с.

Тетяна Семигіна

МОДЕЛІ ТА СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ГРОМАДІ

Три описані тут моделі стали майже "класичними". У таблиці узагальнено базові характеристики моделей, описано припущення/на яких ґрунтується той чи інший вид; втручання, визначено пріоритетні методи дій. Ця інформація дає уявлення про те, чого саме очікують від соціальних працівників у рамках конкретної моделі.

Три моделі практичної діяльності соціального працівника в громаді

Параметри	Модель		
	місцевого розвитку	соціального планування	соціальної дії
Цілі діяльності	Підвищення інтеграції та можливостей громади, розвиток самодопомоги (цілі, орієнтовані на процес)	Розв'язання проблем з огляду на значні труднощі громади (цілі, орієнтовані на завдання)	Зміна владних стосунків та доступу до ресурсів, ключові інституційні зміни (цілі, орієнтовані на процес або завдання)
Припущення щодо структури громади та проблем	У громаді спостерігається аномія, відсутність зв'язків та здатності до демократичного прийняття рішень; громада є статичною	У громаді - значні соціальні проблеми, пов'язані з психічним та фізичним здоров'ям, житлом, відпочинком тощо	У громаді є упосліджені групи, спостерігаються соціальна несправедливість, нерівність, депривація
Ключова стратегія дій	Залучення широкого кола людей до визначення та розв'язання власних проблем	Збирання інформації щодо проблем та прийняття рішень щодо перспективного розвитку	Кристалізація проблем та мобілізація людей надії проти ворогів (ворожих цілей)
Тактики і техніки змін	Досягнення консенсусу; комунікація між групами в громаді; групові дискусії	Досягнення консенсусу чи розв'язання конфлікту	Конфронтація, безпосередні дії, переговори
Засоби змін	Спрямування малих, орієнтованих на завдання груп	Спрямування формальних організацій та тлумачення даних	Спрямування масових організацій та політичного процесу
Ставлення до владних структур	Члени владних структур співпрацюють у розв'язанні проблеми	Владні структури є роботодавцями та спонсорами	Владні структури є зовнішньою мішенню дій, сприймаються як пригноблювачі, яких потрібно примушувати щось зробити або усунути

Продовження таблиці

Межі діяльності	Уся територіальна громада	Уся громада чи її частина	Частина громади
Припущення щодо інтересів груп у громаді	Спільні інтереси або інтереси, відмінності в яких можна узгодити	Інтереси узгоджуються або суперечать одні одним	Конфліктні інтереси, які неможливо легко узгодити, брак ресурсів
Бенефіціарії	Мешканці	Одержувачі послуг	Жертви
Роль бенефіціаріїв	Учасники активного процесу розв'язання проблеми	Споживачі послуг	Виборці, члени масових організацій, роботодавці
Застосування наснаження/ імпаурменту	Розбудова можливостей та компетентності громади задля того, щоб вона ухвалювала поінформовані рішення; розвиток у членів громади відчуття особистого зростання	З'ясування у членів громади їхніх потреб у послугах, інформування членів громади про їхній вибір	Досягнення реальної влади для бенефіціаріїв прав та засобів впливати на рішення громади; розвиток у членів громади відчуття особистого зростання

Джерело: Д. Ротман, 2001.

У кожній конкретній ситуації соціальним працівникам доводиться вирішувати, яку саме модель варто застосовувати. Коли громада гомогенна або між її групами є бажання обмінюватися, корисно дотримуватися моделі місцевого розвитку. Якщо проблеми очевидні та щодо них існує згода, якщо реалізація сформованої на підставі фактичної інформації програми приведе до розв'язання цих проблем, тоді, можливо, найкраще вдатися до моделі соціального планування. Коли ж групи в громаді демонструють ворожість, а інтереси неможливо узгодити в процесі звичайних дискусій та переговорів, то найефективнішою може виявитися модель соціальної дії. Оцінюючи прийнятність чи неприйнятність певної моделі втручання, соціальні працівники повинні робити системний аналіз ситуації в громаді, уникати ідеологічних упереджень чи методологічних уподобань. Кожна модель потребує відповідних технік, тактик та інструментів, а відповідно – знань і навичок, про які мова піде в наступних розділах.

Тривалий час ці три моделі вважали такими, що мають виразно окреслені межі й характеристики, а інколи навіть переконували у їхній несумісності одна з одною.

Стратегії і тактики діяльності в громаді

Робота в громаді, хоча й має ті ж складові, що індивідуальна соціальна робота – визначення проблеми, складання плану втручання, втручання та його оцінювання, проте ґрунтується на інших методах та підходах. Аби зрозуміти різницю, спробуємо уявити собі, яким чином реагуватимуть на виявлені проблеми насилля над дітьми соціальні працівники, котрі займаються індивідуальними справами, й соціальна працівники, зайняті роботою в громаді. Якщо перші розв'язуватимуть проблему конкретної дитини чи групи дітей, то другі – можуть сприяти виникненню нових спеціалізовані служб, вдатися до роз'яснювальної роботи через засоби масової інформації, влаштовувати бойкоти й протести тощо. Проведення конкретних заходів залежить від обраної громадою разом з працівниками стратегії і тактики дій (узагальнений виклад вміщено в таблиці).

Стратегії і тактики у різних моделях роботи в громаді

Модель	Стратегія	Тактика
Місцевий розвиток	*«Давайте* зберемося *разом і поговоримо»:* залучення якнайширшого кола членів громади до визначення тих потреб, які вони відчувають, та розв'язання проблем. Ключовими є місцеві ініціативи та спільні рішення	Головне - досягнення консенсусу, зокрема, через обговорення та комунікацію між різними особами, групами та утвореннями, розв'язання конфліктів у конструктивний спосіб, пошук можливостей для вирішення проблеми
Соціальне планування	«Давайте *знайдемо факти й логічно подумаємо над наступним кроком»:* збирання даних щодо проблеми й визначення належних послуг, програм та заходів. Це може передбачати участь населення, а може й ні ,-залежно від організаційного контексту	Можливе використання як тактик конфлікту, так і консенсусу залежно від ситуації. Працівникам часто доводиться спиратися на певні групи та осіб, зацікавлених у підтримці конкретного рішення чи законодавчої ініціативи
Соціальна дія	*«Давайте організуємося, щоб здолати наших приспівувачів та змінити систему»:* визначення того, хто є ворогом, та мобілізація людей для тиску на обраний об'єкт (заклад, управління, мера, власників житла тощо)	Застосування тактик конфлікту, зокрема конфронтації та прямих дій. Для проведення ралі, маршів, бойкотів, пікетування та інших масових заходів необхідна здатність пояснити потенційну політичну чи економічну шкоду від акції тому об'єкту, на який чинять тиск

Джерело: Д. Ротман, 2001.

Загалом, у літературі із соціальної роботи тактики роботи в громаді поділяють на три групи: співпраця, проведення кампаній, боротьба. Однак деякі автори розуміють під "кампанією" також і тактики боротьби й конфронтації або всю діяльність, у рамках виділеної Д. Ротманом моделі соціальної дії. Інколи вирізняють тактики, орієнтовані на консенсус, орієнтовані на змагання, орієнтовані на конфлікт.

Власне, поняття тактик характеризують зв'язки між тими, хто прагне діяти задля змін у громаді (одна система), й тими, на кого спрямовані такі дії, на кого чинять тиск (інша система). Вибір тактики втручання залежить від ситуації у громаді.

Співпраця передбачає робочі стосунки, коли дві системи домовляються про те, що зміна мусить відбутися. Тоді як протистояння означає незгоду між двома системами. Тактику *кампанії* використовують у разі, коли тих, на кого спрямовані дії потрібно переконати у важливості змін, і між двома системами збережено можливість для комунікацій. Ефективність проведеної кампанії може визначати, якою буде подальша тактика – обопільною або ж змагальною. Тактику *протистояння* залишають на той випадок, коли не можна вдатись до інших двох.

Тактика співпраці спирається на використання таких методів чи напрямів діяльності, як упровадження змін та розвиток потенціалу (участь у процесі змін, наснаження). Тактика кампанії включає в себе навчання; переконання та лобіювання; звернення до ЗМІ. До арсеналу тактики протистояння належать: проведення переговорів; організація масових акцій як законних (наприклад, демонстрацій), так і незаконних (наприклад, акцій громадської непокори); показові судові процеси. Фактично у рамках трьох доволі широких різновидів тактик виділяють більш вузькі види діяльності, які вимагають від працівників у громаді відповідних знань, навичок та поведінки.

При виборі тактики діяльності необхідно взяти до уваги відповіді на такі запитання:

– Якими є поточні завдання діяльності, спрямованої на зміни?

– Як сприймають ініціатори змін контролюючу та владні системи в громаді?

– Як сприймають ініціатори змін систему клієнтів?

– Які ресурси потрібні і які доступні для кожного можливого варіанта тактик?

Різновиди тактик, які застосовують при роботі в громаді

Тактика	Стосунки між суб'єктами змін у громаді	Напрями діяльності (різновиди тактик)
Співпраця	Ті, на кого спрямовані зміни, погоджуються з ініціаторами змін, що зміни потрібні, й забезпечують необхідними ресурсами	1. Впровадження змін 2. Розвиток потенціалу: - участь у процесі змін; -наснаження (імпаурмент)
Кампанія	Ті, на кого спрямовані зміни, бажають спілкуватися з ініціаторами змін, однак немає консенсусу щодо необхідності змін, або ті, на кого спрямовані зміни, погоджуються з їх необхідністю, але не з перерозподілом ресурсів	1. Навчання 2.Переконання та лобіювання 3. Звернення до ЗМІ
Протистояння	Ті, на кого спрямовані зміни, чинять опір змінам та/або перерозподілу ресурсів і закриті для комунікації	1.Проведення переговорів 2.Масові акції: - законні (наприклад, демонстрації); - незаконні (наприклад, акції громадської непокори) 3.Показові судові процеси

Досить часто зусилля, спрямовані на досягнення змін, спираються спочатку на одну тактику, а потім – залежно від стосунків між суб'єктами змін – на іншу. Наприклад, робочі стосунки співпраці можуть перетворитися на конфліктні, коли в процесі впровадження змін виникнуть нові проблеми. Стосунки також залежать від якості комунікації, особливо коли обидві сторони не впевнені щодо намірів одна одної, навіть за умов досягнення компромісу. Отже, стосунки між системами мають властивість бути нестабільними й змінними. Проте незалежно від різновиду тактики й стосунків, ті, хто прагнуть змін у громаді, повинні підтримувати зв'язок із системою, на яку спрямовані зміни.

Особливості застосування тактики співпраці

Тактика співпраці ґрунтується на досягненні консенсусу як усередині громади (між усіма її прошарками і групами), так і з зовнішніми сильними та владними структурами (політичними, адміністративними, фінансовими тощо). Це потребує встановлення у громаді таких внутрішніх взаємин та зовнішніх зв'язків, які грун-

туються на домовленостях, а не на конфлікті. Обмірковуючи можливість використання тактики співпраці, необхідно дати відверту відповідь на два запитання:

– Чи ми впевнені у відсутності опозиції?

– Чи можливе досягнення бажаних змін завдяки визначенню адекватних ролей учасників та процесу впровадження запланованого?

Коли ініціатори змін і ті, на кого спрямовані зміни, погодилися щодо необхідності нових підходів і виділили для цього потрібні ресурси, то справа лише за впровадженням домовленого. Тактика впровадження може передбачати виникнення поточних проблем, однак тоді робочі стосунки належать до неконфліктних.

Впровадження змін ґрунтується на процесі розв'язанні проблем. Підготовчий етап цього процесу розпочинається зі збирання інформації про громаду, її функції та дисфункції, виявлення чи насправді проблеми стосуються громадського життя, чи формальних організацій і лідерів.

Якщо проблема полягає в громадському житті, то працівникам у громаді варто братися за те, що "дошкуляє" найбільше. В американській практиці роботи в громаді переважно вдаються до створення групи (ініціативного комітету) формальних та неформальних лідерів у громаді. Пі час семінарів або зустрічей у вихідний день вивчають причини проблеми, налагоджують комунікацію і стосунки, сприяють розв'язанню існуючих конфліктів.

Часто проблеми стосунків у громаді породжують організаційні проблеми. У таких випадках працівникам у громаді потрібно подивитися, наскільки цілі діяльності, бажання громади відповідають засобам діяльності та структурі самої громади. Працівники у громаді мають тісно взаємодіяти з ініціативною групою, яка стає командою із впровадження змін.

Бажано, щоб члени групи підтримували стосунки один з одним та з працівниками в громаді. Для цього можна використати традиційний "розігрів" – знайомство, що є складовою групової роботи або психологічного тренінгу. Потім слід визначити мету діяльності групи, описати принципи та процес розвитку громади, отримати зворотний зв'язок від членів групи, досягти домовленості щодо їхньої активної участі у змінах.

Працівники в громаді допомагають членам громади впровадженні прийнятних рішень і змін, стосовно яких досягнуто консенсу-

су. Така допомога може виявлятися не тільки в наданні експертних порад або навчанні, а й у підтримці функціонування ініціативного комітету як групи із поділеним лідерством та здатністю до прийняття рішень.

Якщо ініціативний комітет обирає стратегії для розв'язання існуючої у громаді проблеми, то він мусить зважити на позитивні та негативні аспекти запропонованих змін. Добре, коли на зборах громади її члени проголосують щодо цих альтернатив і оберуть одну з них.

Важливим моментом є те, що визначені загальні для громади цілі, як правило, є такими, що потребують тривалих, різнобічних, комплексних заходів. Тому діяльність доцільно підрозділити на невеликі, конкретні завдання для кожної окремої групи активістів таким чином, щоб усі локальні дії слугували загальним цілям. Це будуть невеликі проекти, кожен зі своїм координатором, своєю часткою ресурсів, окремою підзвітністю своїй частині громади. Сучасні дослідження розвитку громади доводять, що чим всеосяжнішим є проект (відповідно до великих цілей добробуту громади) і чим більше він подрібнений на локальні субпроекти (відповідно до проміжних завдань), тим успішніше він може згуртувати громаду, мобілізувати її ресурси.

Досить часто в процесі впровадження змін різним групам і організаціям у громаді доводиться створювати коаліції, тобто неформальні об'єднання для успішного досягнення спільних цілей у майбутньому. Такі коаліції можуть виконувати різні функції).

Різні типи коаліцій у громаді

Моделі коаліції	Функції та завдання
Обмін інформацією та ресурсами	Пошук, збирання, архівування та поширення інформації; організація форумів, встановлення системи спільного користування ресурсами, допомога в зверненні до органів влади
Технічна допомога	Організація семінарів, забезпечення навчання пошуку грантів
Саморегуляція	Створення систем оцінювання та моніторингу діяльності, визначення стандартів, визначення системи накопичення коштів
Планування та координація послуг	Проведення «інвентаризації» існуючих послуг, налагодження зв'язків з іншими групами
Представництво інтересів	Моніторинг законодавства та рішень органів влади; організація просвітницької діяльності через проведення семінарів або кампаній, лобіювання інтересів

Джерело: М. Робертс-Діжіннеро, 2001.

Особливості застосування тактики кампанії

Обмірковуючи "за" і "проти" проведення кампаній, слід спробувати знайти відповідь на такі запитання:

– Кого потрібно переконувати в необхідності запропонованих змін?

– Які техніки переконання можуть виявитися найбільш доречними?

Кампанія означає групові зусилля щодо переконання системи, на яку спрямовані зміни, у необхідності цих змін та виділення потрібних ресурсів. Брак консенсусу перешкоджає застосуванню тактики співпраці, однак не виявлено очевидної незгоди. Запорукою успіху кампанії є обрання яскравого, емоційно забарвленого символу (логотипа, малюнка, пісні, особи тощо), а також гасла кампанії, зрозумілого для широкого кола людей.

До широкого поняття кампанії віднесено такі вужчі тактики, як навчання, переконання й лобіювання та звернення до засобів масової інформації.

Тактики навчання становлять невід'ємну частину кампаній. Вони являють собою таку взаємодію, в ході якої ініціатори змін презентують свою думку, ставлення, дані, інформацію стосовно запропонованих нововведень з наміром переконати тих, на кого спрямовані дії, думати та поводитися в інший спосіб. Метою є інформування, яке виходить із припущення, що завдяки значному обсягу інформації та її якості легше змінити поведінку людей. Цю тактику досить складно застосовувати, адже опоненти змін можуть також інформувати тих, від кого залежить ухвалення рішення, й у таких складних соціальних системах, як громада, часто не існує "абсолютної правди". Тому в багатьох випадках, коли тактика навчання зазнає невдач, звертаються до переконання.

Переконання означає мистецтво схиляти людей до прийняття і підтримки думки іншого та погодження із запропонованим розвитком подій. Соціальним працівникам доводиться часто вдаватись до тактики переконання, доповнюючи її тактикою співпраці, оскільки їхні ідеї не завжди сприймають ті, від кого залежить прийняття відповідного рішення, і цих останніх потрібно переконувати в необхідності нововведень. Це передбачає розуміння ініціаторами змін мотивації своїх опонентів і тих, на кого спрямовані зміни, а також рід інформації, до якої вони можуть прислухатися.

Тактики переконання часто використовують у тих випадках, коли потрібно отримати додаткові ресурси для нових програм у громаді. У такому разі переконання, на думку американських фахівців, повинно спиратися на низку принципів, а саме:

- наголошення на досягненнях;
- подання зрозумілої та якнайповнішої інформації;
- орієнтація на сумісність цінностей (цінностей програм ми з цінностями громади);
- наведення доказових, очевидних результатів (наприклад, результатів реалізації подібних програм в інших громадах);
- отримання дозволу на апробацію нових підходів;
- звернення до впливових осіб;
- уникнення тактики тиску;
- мінімізація загроз безпеці, статусу та самоповазі членів громади (наприклад, пояснення того, яким чином відбиратимуть клієнтів до служби в громаді, що опікуватиметься людьми, залежними від психоактивних речовин).

Ініціаторам змін потрібно ретельно підбирати собі лідера, щоб він чи вона були не просто комунікабельними, а й здатними переконувати інших. Найбільше для такої ролі підходить людина, яку б не сприймали як загрозливу ті, на кого спрямовані зміни, і яка може добре пояснити причини потреби у нововведеннях. Наприклад, не варто, аби представниками ініціаторів змін ставали люди, котрі мають репутацію хронічного "скаржника" чи нерозумного "підбурювача". Вважають, що співпраця з корисними людьми підвищує ефективність кампанії. Тому добре, коли переконанням (від імені громади чи громадської організації в ній) займається депутат або досить впливова особа.

Для здійснення впливу на людей часто вдаються до *умовлянь*, що створюють враження доцільності рішення, яке, отже, є вигідним індивідам і соціальним групам, відповідає їхнім інтересам. Техніка умовлянь складається з двох основних груп: раціональна аргументація (логічні докази, використання статистичних даних, фактів, прагматичних аргументів тощо) і нераціональна аргументація (використання не сили аргументів, а сили авторитету осіб, які підтримують обране рішення; апеляція до думки більшості; формування емоційного чинника в результаті висміювання, використання національних почуттів тощо).

Лобіювання – це система і практика реалізації інтересів різноманітних груп громадян шляхом організованого впливу на законодавчу та виконавчу діяльність державних органів; форма законного впливу "груп тиску" на управлінські рішення державних органів з метою задоволення інтересів певних соціальних структур (організацій, асоціацій, територіальних утворень, шарів суспільства тощо).

Отже, лобізм розуміється як діяльність соціальних груп, котрі відстоюють свої особливі політичні інтереси; групи тиску на органи законодавчої та виконавчої влади. До лобістів відносять у першу чергу представників профспілок, асоціації, громадсько-політичні об'єднання, комітети, комісії. Лобістські організації, які виконують функцію посередництва між громадянами та державою, прагнуть здійснювати вплив на законодавчі акти, які приймаються, діяльність партій, результати виборів.

Дослідники розрізняють різноманітні види лобізму, які визначають необхідні напрями діяльності:

- так званий прямий лобізм (коли проводять цілеспрямовану роботу з представниками відповідного державного органу з метою домогтися прийняття конкретного рішення стосовно певної проблеми);
- "непрямий" лобізм (коли з метою тиску організовують кампанії на підтримку того чи іншого рішення, приймається поза державними органами влади);
- "внутрішній" лобізм (коли певна група всередині існуючого органу домагається різними шляхами прийняття рішення).

Крайнім виразом негативного лобіювання можуть виступати незаконний тиск на представників влади, хабарництво, корупція, за допомогою яких приймаються управлінські рішення в інтересах певних груп осіб. Негативне ставлення до лобізму формується саме внаслідок такої практики "впливу" на управлінське рішення. Зрозуміло, це лише оди бік медалі, що показує не тільки силу і можливості різних соціальних структур, а й уразливі, слабкі місця влади.

У позитивному плані лобізм характеризується як здорове, нормальне, життєво необхідне явище, що виступає як інституція демократичного процесу. Адже лобізм як система організаційного оформлення, вираження і представництва різноманітних групових інтересів настільки ж невід'ємний елемент суспільства, як і наявність у ньому цих різноманітних групових інтересів, кожний з яких будь-що прагне привернути до себе увагу влади.

Лобізм у цьому сенсі виступає інструментом самоорганізації громадянського суспільства, за допомогою якого мобілізується суспільна підтримка чи опозиція певному законопроекту, здійснюється вплив на політику. Лобізм створює можливості для забезпечення інтересів меншості, бо виступає як специфічна форма прояву політичного плюралізму.

Для здійснення лобіювання можна використати різні методи, як-от:

- особисті зустрічі – ефективний метод, однак їх важко організувати; якщо ж вдалося домовитись про зустріч, потрібно досконало володіти визначеним питанням і бути готовим відповісти на будь-яке запитання, при цьому не варто розраховувати на миттєвий результат;
- телефонні розмови, що дають можливість швидко контактувати з потрібною людиною, їх організація потребує менше зусиль і менше часу;
- особистий, власноруч написаний лист – це найпоширеніший спосіб повідомлення своїх думок політикам, однак менш ефективний, ніж попередні методи. Разом з тим письмове звернення дозволяє розраховувати на обдуману відповідь;
- масове розсилання індивідуальних листів;
- кампанії у засобах масової інформації – це один з ефективних впливів на політиків, який поки що мало використовують громадські організації;
- цілеспрямовані кампанії;
- залучення професійної допомоги: є політичні діячі, які погодяться лобіювати ваші інтереси з особистих переконань або за гроші;
- залучення до співпраці інших організацій;
- відкриті (громадські) слухання.

Ефективність зусиль з лобіювання залежить від вдалого вибору часу, а також низки інших чинників. Загалом виділяють такі сприятливі періоди для проведення лобістських кампаній:

- перед виборами;
- до того, як питання стане надбанням широкого загалу;
- у момент найбільшого зацікавлення;
- до того, як питання буде винесене на розгляд парламенту чи місцевого органу влади;
- у процесі проходження питання через законодавчий орган.

Працівники в громаді – при використанні такої тактики Дій, як лобіювання – мають допомагати членам громади у визначенні того, яким саме чином можна здійснювати вплив на органи влади задля вирішення питань на користь громади.

Звернення до засобів масової інформації та проведення інформаційних кампаній – ще один напрям діяльності у рамках тактики кампаній.

Характеристиками дієвих інформаційних кампаній вважають:

- застосування одночасно різних засобів масової інформації (телебачення, радіо, преса, листівки, плакати, Інтернет, відео тощо);
- поєднання заходів у засобах масової інформації з діяльністю у громаді, підтриманою її структурами, наприклад, органами влади, неурядовими організаціями, надавачами й користувачами послуг;
- точну спрямованість на сегмент населення, якого кампанія має досягти, або на систему, яка має зазнати змін;
- неодноразове повторення єдиної ідеї; використання позитивних образів і стилів;
- залучення до планування та проведення кампанії ключових фігур та груп у засобах масової інформації і місцевих органах влади;
- вдалий вибір часу проведення кампанії (час запровадження, координація з іншими подіями, що відбуваються протягом кампанії);
- постановка обґрунтовано поміркованих, досяжних цілей щодо зміни поведінки;
- застосування стратегій соціального маркетингу;
- координація з компонентами безпосереднього надання інформаційних послуг (гарячі лінії);
- звернення до неформальних лідерів цільової групи;
- поєднання соціальної реклами з іншими заходами в рамках кампанії (самі по собі такі оголошення, як правило, не викликають зміни ставлення чи поведінки);
- використання засобів масової інформації для якомога кращого висвітлення кампанії (тобто проведення кампанії має бути постійною темою для газетних повідомлень, телевізійних новин тощо).

У процесі використання тактики інформаційної кампанії потрібно спиратися на закономірності комунікації з масовою свідомістю. А саме:

1. Робота не з усім населенням, а з лідерами думок (10-20 % населення). Робота з лідерами думок є й ефективнішою, й економнішою, оскільки дозволяє сконцентрувати ресурси на обмеженій ділянці впливу.

2. Доведено, що немає сенсу вкладати кошти в зруйнування стереотипу. Це ні до чого не приведе. Єдиною можливістю наявності стереотипу, що вже склався, стає побудова нового стереотипу з урахуванням існуючого.

3. Вважають: якщо аудиторія отримує лише аргументи "за", то при отриманні від противників аргументів "проти", вона легко змінює свою думку. Тим часом якщо аудиторія отримує й позитив, і негатив (з відповідними контраргументами), то її важче потім переконувати противникам ідеї Отже, необхідно скласти перелік сильних та слабких сторін запропонованих змін і підготувати матеріали для контрпропаганди та дискусій у стилі "Так... але" .

4. Важливим є прийняте в паблик рілейшнз поняття позиціонування – побудови повідомлення з точки зору інтересів аудиторії. Адже реально аудиторія здатна реагувати тільки на ті повідомлення, за якими вірогідно стоїть вплив на життя конкретної людини.

Кампанії зазвичай є тривалими, І в цьому криється певна небезпека для ініціаторів змін у громаді. Інколи члени громади так довго прагнуть домогтися свого, що активісти відчувають втому, а рядові учасники стають пасивними. Працівникам у громаді слід привертати увагу членів громади до найменших досягнутих успіхів, нагадувати про історію успішних соціальних рухів, які тривалий час боролися, за досягнення омріяних прав. Найголовніше у формуванні громадської думки – послідовність та постійність.

У деяких випадках неефективність навчальних та інформаційних заходів змушує членів громади вдаватися до більш радикальних дій.

Особливості застосування тактики протистояння

Перш ніж використовувати тактику протистояння (конфлікту), необхідно знайти відповіді на кілька запитань.

– Чи справді опоненти змінам є настільки сильними, що єдиним шляхом досягнення успіху є протистояння тим, на кого спрямовані зміни?

– Чи можуть запропоновані зміни бути ефективними, якщо вони нав'язані силою?

– Які можливі негативні наслідки конфлікту?

Конфлікт як у середині громади, так і на зовнішньому рівні можливий і потрібний лише в разі крайньої несправедливості і вичерпання засобів консенсусу, але слід враховувати, що конфронтація – це останній засіб, тому що сама в собі вона несе елементи підвищення психічної напруженості, тобто не сприяє психічному здоров'ю громади та її членів.

Конфронтація доцільна тоді, коли треба підштовхнути тих, від кого очікують змін, дати певні обіцянки. Звісно, аби закріпити перемогу, ініціатори змін, ті, хто вдавався до конфронтаційної тактики, мають продумати шляхи, яким чином підсилити успіх прийняття відповідного закону, правового документа, нової концепції. Отже, позитивним наслідком конфронтації мають стати зміни в політиці. В ідеалі успішне застосування радикальної тактики протистояння/конфлікту має допомоги вирішити суспільну проблему, зміцнити групи та організації у громаді, наснажити її членів.

Проведення переговорів – процес досягнення найкращих результатів, які тією чи іншою мірою задовольняють обидві сторони, котрі домовляються про щось між собою. У роботі в громаді найчастіше один із тих, хто веде переговори, представляє громаду або групу людей у громаді. Частими є випадки, коли обидві сторони в переговорах представляють одну й ту ж групу людей/клієнтів.

Переговори спрямовані на уникнення безпосередніх конфронтаційних дій, на розв'язання конфлікту, тобто на обговорення умов, за яких сторони можуть погодитися на співпрацю. Передумовами проведення переговорів є:

- існування взаємозалежності сторін, які беруть участь і переговорах;
- відсутність суттєвих розбіжностей у позиції тих, хто ініціює зміни в громаді, та об'єктом, на який спрямовані зміни;
- участь у переговорах тих людей, котрі реально можуть приймати рішення стосовно обговорюваних питань.

Для успішного проведення переговорів і досягнення домовленостей бажано не тільки добре вміти аргументувати власну позицію.

інтереси тих, про кого йдеться під час переговорів, а й дослухатися до позицій опонентів. Загальні рекомендації щодо порядку розв'язання конфлікту, який призводить до протистояння в громаді чи до протистояння громади й якогось зовнішнього об'єкта, на який спрямовано зміни, полягають у тому, щоб дотримуватись такої послідовності дій:

- визнати існування протистояння/конфлікту;
- визначити можливість для переговорів;
- обумовити й погодити процедуру проведення переговорів;
- з'ясувати коло питань, які становлять предмет протистояння/конфлікту;
- розробити варіанти рішень;
- прийняти узгоджене рішення;
- реалізувати ухвалене рішення на практиці.

Правильно організовані переговори проходять у кілька етапів.

На етапі підготовки до переговорів необхідно провести діагностику стану справ, визначити сильні та слабкі сторони опонентів, спрогнозувати розстановку сил, з'ясувати, хто вестиме переговори. Окрім збирання інформації, потрібне чітко визначити мету участі в переговорах. Для цього требі відповісти на такі запитання:

– У чому полягає основна мета переговорів?

– Які є альтернативи?

– Як може позначитися на інтересах обох сторін, що ведуть переговори, на досягнення домовленості?

– У чому полягає взаємозалежність опонентів і яке має зовнішнє вираження?

Наступний етап переговорів – попередній вибір позиції та офіційне висловлення своїх інтересів і побажань. Важливо дати відчути опонентам розуміння їхніх інтересів і разом з тим забезпечити для себе якнайширше поле для маневру.

Третій етап переговорів полягає в пошуку взаємоприйнятного рішення, що досить часто відбувається на тлі психологічної боротьби. Кожна зі сторін зазвичай праґне надати факти, вигідні для неї. На цьому етапі часто використовують психологічний тиск, маніпуляції, прагнуть захопити ініціативу в свої руки. Адже мета обох сторін у переговорах – домогтися рівноваги або домінування.

Четвертий етап – вихід з конфлікту або завершення переговорів. На початок цього етапу, як правило, є кілька пропозицій та варіантів, однак можливі якісь прикінцеві поступки, що допомага-

ють досягти компромісу, або ситуації, коли кожен почувається у виграші.

Добре, коли переговори відбуваються за участю посередника, котрий надає кожній зі сторін можливість висловитися, робить усе залежне від нього, щоб учасники зустрічі не перебивали один одного, визначає чинники стримування сторін, допомагає зосередити обговорення на пошуку конкретних пропозицій.

У разі проведення успішних переговорів і досягнення домовленостей тактика протистояння може перейти в тактику співпраці. Невдалі переговори спричинюють або звернення до більш радикальних тактик дій, або призводять до розчарування і небажання будь-яких змін.

Працівники у громаді можуть дотримуватися різних позицій у рамках цієї тактики: від спостерігача, організатора обговорення з членами громади/ініціативним комітетом змісту майбутніх переговорів і аж до активної участі в самих переговорах на боці однієї зі сторін чи як посередника між сторонами конфлікту в громаді.

Масові акції – пікети, порушення "несправедливих законів" тощо – спрямовані на виявлення агресії щодо об'єкта змін, демонстрацію того, що існуючі політичні, економічні чи соціальні структури настільки консервативні й упереджені, що звичайні люди не мають іншого виходу, аніж публічно їм протистояти.

Такі тактики можуть бути ефективними, якщо групи в громаді добре усвідомлюють мету діяльності й те, що здобуття перемоги у важкій битві потребує доволі тривалого часу. Більше того, хоч успіх і важливий сам по собі, однак його досягнення має відповідати загальним цілям та цінностям членів організації.

Для того щоб тактика конфронтації була успішною, до неї доречно вдаватися у випадках, коли йдеться про широку суспільну проблему, як-от соціальну несправедливість чи економічну нерівність. Навіть якщо ініціатори змін мають намір розв'язувати якесь конкретне питання певної групі людей, його необхідно розглядати в ширшому контексті, конструювати його суспільне значення таким чином, щоб воно набуло громадського резонансу. Приміром, протест проти незаконного отруйного сміттєзвалища, влаштованого якимось місцевим заводом, можна організувати в рамках висловлення загальної стурбованості станом навколишнього середовища й боротьби за чисте повітря.

Ще один аспект, на який потрібно зважати, розглядаючи доцільність використання тактики масових акцій, це потенційна можливість мобілізувати людей. Бо може трапитись так, що попри соціальну значущість проблеми, вона не хвилює членів громади або ж відлякує їх.

Тактики конфронтації, які використовують у соціальній роботі в громаді, є зазвичай ненасильницькими. Серед них можна виділити різнопланові неекономічні та економічні акції, які розрізняються за ступенем впливу на громадську думку, на опонентів, методами мобілізації людей тощо.

Збір підписів під петиціями та стандартними листами може бути частиною тактики кампанії, зокрема лобістської діяльності під час відкритих слухань конкретного питання. У такому випадку петиції (листи, документи із зібраними під ними підписами) надсилають поштою тим, кому вони адресовані – зазвичай представникам влади. Збір підписів може бути організований і як самостійна акція з наміром об'єднати своїх однодумців і прихильників, мобілізації людей на якусь діяльність, привернення уваги громадськості до суспільної проблеми. Вважають, що серйозніше сприйматимуть нестандартні листи, написані від руки.

Збір підписів як тактика конфронтації ґрунтується на тому, що в петиціях або листах ставляться певні умови. Приміром, люди обіцяють голосувати за того чи іншого кандидата на наступних виборах лише за умови, що він стане на бік організації, яка пропонує зміни. Підписи можуть збиратися не тільки під петиціями, а й під тематичними листівками. Для проведення збору підписів можна організувати роботу активістів у найлюдніших місцях громади (розташувати столики та встановити стенд з вимогами до конкретного органу влади чи особи), а можна за допомогою сучасних комунікацій (електронних розсилань, петицій тощо).

Окрім збору підписів можна вдатися до проведення таких масових акцій, як телефонні кампанії; бойкоти, зокрема економічні; хепенінги, символічні публічні акції; агітаційний похід; демонстрації, ралі; акції громадянської непокори.

Фахівці радять проводити масові акції в людних місцях, щоб усі бажаючі могли приєднатися до них. Разом з тим "не варто намагатися хитрувати, заявляючи, що всі, хто гуляв у цей час у парку, теж були учасниками демонстрації.

Доволі популярним у зарубіжній практиці роботи в громаді є *проведення символічних акцій*. Наприклад, організація жалобної процесії мера (звісно, ще живого), котрий не виконує своїх обіцянок мешканцям, вивішування портретів з відповідними коментарями щодо тих осіб, на кого спрямовані дії, пронесення населеним пунктом якихось предметів, що символізують проблему, проведення публічних богослужінь, публічне зруйнування якихось символічних предметів, масове носіння якихось кольорів чи символів тощо.

Різновидом тактики конфронтації вважають ненасильницьке втручання та політичну й економічну неспівпрацю.

До першою групи відносять: сидячі страйки, виголошення промов та спів перед певними закладами, зайняття будинків тощо, а також застосування організаційних та економічних методів – створення в громаді альтернативних соціальних служб, систем комунікації, ринків, транспортних систем, економічних інституцій.

Отже, конфронтація повинна бути добре обміркована, обґрунтована й спланована. Застосування тиску має спиратися на розрахунок сил як власних, так і опонентів. У деяких випадках тактика конфронтації обмежується висуванням вимог, розробкою плану дій, попередженням опонентів про можливі протести в разі неприйняття вимог стосовно змін.

Якщо опоненти погоджуються на співпрацю, то проведення безпосередніх дій втрачає сенс і ініціатори змін переходять до тактики співпраці.

(За матеріалами: Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика. – К.Видавничий дім "КМ Академія", 2004. – 180с.)

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

Аналіз соціуму – збір статистичних даних, за допомогою яких можна охарактеризувати життєву ситуацію населення в певному соціумі. До таких даних відносять кількість дітей та дорослих, людей з особливими потребами, осіб девіантної поведінки, дані про різні типи сімей, об'єкти культурно-освітнього призначення, соціальні служби різного типу, громадські організації тощо.

Благодійні фонди – недержавні організації, головною метою діяльності яких є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб.

Взаємодія – погоджена дія між ким-, чим-небудь; система взаємно обумовлених індивідуальних дій, пов'язаних причинною залежністю, за якою поведінка кожного з учасників виступає одночасно стимулом і реакцією на поведінку інших.

Волонтер – фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно-корисний характер.

Грант – благодійний внесок або пожертвування, що має цільовий характер і надане фізичними або юридичними особами в грошовій і/або натуральній формах.

Громада (community) – це група людей, що об'єднана спільним походженням, расою, соціальним станом, релігійними переконаннями та місцем проживання – районом, населеним пунктом тощо, де розташована низка соціальних інститутів: сім'я, школа, церква, організації сфери дозвілля та медицини.

Громада територіальна – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

Громадські організації – це об'єднання громадян, створені для задоволення, представлення і захисту законних соціальних, економічних, культурних, національних, вікових, творчих і інших інтересів своїх членів.

Громадськість – організації, що утворюються за власною ініціативою засновників, незалежно від волі органів влади чи поса-

дових осіб, без мети одержання прибутку та його перерозподілу між учасниками організації; ініціативні групи людей.

Ініціатива – здатність висувати нові ідеї, пропозиції, випереджати когось у дії, вчинку; вміння самостійно розпочинати яку-небудь справу.

Індикатор соціального проекту – це пряме, об'єктивне і доступне свідчення того, що результат досягнуто.

Методи соціальної роботи – сукупність прийомів і способів, які використовуються для стимулювання розвитку потенційних можливостей особистості, конструктивної діяльності щодо зміни несприятливої життєвої ситуації чи розв'язання проблем клієнтів та досягнення різноманітних професійних завдань соціального працівника.

Моніторинг – відстеження якого-небудь процесу або діяльності з метою встановлення ступеню відповідності того, що виконується, запланованим проміжним результатам.

Оцінка – процес детального аналізу та результатів діяльності і/або певного ефекту і співвіднесення цих результатів з визначеними критеріями

Партнерство – особливий вид відносин, при котрому люди чи організації об'єднують свої ресурси для виконання певної діяльності. Характеристика взаємовідносин; узгоджені та злагоджені дії учасників спільної справи, засновані на взаємо вигідності та рівноправності.

Партнерство соціальне – система соціально-трудових стосунків, що забезпечують оптимальний баланс та реалізацію основних інтересів різних соціальних груп. Предмет соціального партнерства – політика в соціально-трудовій сфері та регулювання трудових стосунків між сторонами. Мета соціального партнерства – забезпечення інтересів учасників соціально-трудових відносин, вироблення та проведення узгодженої соціально економічної та соціально-трудової політики.

Послуга – результат корисної діяльності окремих осіб, а також організацій, спрямованих на задоволення певних потреб людей.

Потреби – складові життєдіяльності, необхідні для функціонування і розвитку організму, людської особистості, соціальної групи, суспільства в цілому; спонукальна причина діяльності. Потреби поділяються на матеріальні – потреби в одязі, їжі, помешканні тощо; духовні – потреби в спілкування, творчості, самореалізації тощо:

соціальні – потреби людини в медичному обслуговуванні, в гідних умовах праці, навчання, відпочинку.

Прийняття рішення – послідовність дій, які ведуть до досягнення мети, наприклад, розв'язання проблеми, вирішення складної ситуації.

Принципи соціальної роботи в громаді – основні вимоги до її змісту, організації та здійснення.

Проблема – складне теоретичне або практичне питання, що потребує вирішення. Питання, що має найважливіше життєве значення і потребує якнайшвидшого розв'язання.

Проект – сукупність скоординованих дій з певними точками відліку та закінчення, які виконуються особою чи організацією для досягнення певних цілей з встановленими строками, ресурсами та параметрами виконання.

Проект соціальний – сконструйоване соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація чи підтримка в середовищі матеріальної або духовної цінності, яке має просторово-часові та ресурсні обмеження і вплив якого на людей визнається позитивним за своїм соціальним значенням.

Ресурси – джерело та арсенал засобів і можливостей, до яких можна вдаватися в міру необхідності з метою виконання певних завдань чи вдосконалення діяльності.

Соціалізація – процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини з стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах.

Соціальна діагностика – встановлення відповідності (невідповідності) параметрів соціальної реальності (ресурсів, властивостей об'єктів, соціальних установок) соціальним показникам та нормативам.

Соціальна допомога – надання послуг та матеріальних ресурсів у різних формах на основі перевірки потреб або засобів для існування.

Соціальне замовлення – комплекс заходів організаційно-правового характеру, які спрямовані на вирішення соціальної проблеми у межах окремої адміністративно-територіальної одиниці, який здійснюється некомерційними організаціями за рахунок коштів бюджету та інших джерел на основі соціального контракту з органами

державної влади чи місцевого самоврядування. При цьому вирішення соціальних проблем здійснюється, як правило, за допомогою цільових соціальних програм (соціальних проектів), а виконавець соціального замовлення визначається на конкурсній основі.

Соціальний захист – певні види колективного забезпечення, що мають на меті підтримку добробуту людей і включають у себе, окрім безпосередньої допомоги у складних життєвих ситуаціях, також запровадження превентивних механізмів, спрямованих на те, щоб запобігти виникненню таких ситуацій.

Соціальні ініціативи – діяльність різних організацій, об'єднаних ідеєю соціальної активності, турботи про навколишній світ і перетворення його засобами соціальних проектів.

Соціальні інститути – це специфічні соціальні утворення, що забезпечують відносну сталість зв'язків і відносин у межах соціальної організації суспільства, певні історично зумовлені форми організації та регулювання суспільного життя.

Соціальний капітал – мережа взаємостосунків між людьми, рівень розвитку "звичаєвого права", рівень довіри в суспільстві, тобто все те, що дозволяє діяти спільно та більш ефективно, досягаючи намічених цілей.

Соціальні норми і нормативи – показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами.

Соціальна політика – принципи і види соціальної діяльності, що спрямовують і регулюють відносини між індивідами, групами, громадами, соціальними інститутами; детермінують розподіл ресурсів і рівень благополуччя членів соціуму.

Соціальна практика – свідома, доцільна діяльність людей, спрямована на задоволення їхніх потреб, здійснення економічних і соціальних інтересів, до зміни соціальних та економічних умов життя.

Соціальна проблема – протиріччя на любому рівні соціального життя між існуючим та таким, що має бути чи бажаним, яке викликає напруження в суспільстві (громаді).

Соціальні послуги – комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги,

з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя.

Соціальне проектування – комплексна розробка, спрямована на створення науково обґрунтованого та затребуваної моделі бажаного майбутнього з метою її подальшої реалізації в процесі практичної діяльності; побудова конкретних соціальних моделей, прогнозів, заснованих на соціологічних дослідженнях, економічних розрахунках, адміністративних новаціях тощо.

Соціальна технологія – комплекс методично описаних та практично впроваджених дій і/або процедур, що сполученні чи об'єднані в певній послідовності, і дають результат в соціальній сфері, який можна виміряти чи відчути.

Спільнота – об'єднання людей з метою соціальної взаємодії. В основі утворення й функціонування соціальних спільнот лежать різноманітні чинники, особливості, ознаки: суспільний поділ праці, сфера й характер діяльності, стабільність інтересів, потреб, цілей, завдань; походження, культури, менталітет.

Участь – виконання разом з ким-небудь якоїсь роботи, здійснення якоїсь справи; спільна дія, діяльність кого-, чого-небудь; співучасть, співпраця.

Фандрейзинг – комплекс заходів, включаючи набір спеціальних технологій, методик і засобів, спрямований на пошук фінансування, необхідного для забезпечення діяльності організації, включаючи реалізацію неприбуткових проектів.

Цінності соціальні – фундаментальні соціальні блага, які забезпечують функціонування і розвиток суспільства (мир, соціальна справедливість, життя людини, розвиток особистості, гідність людини, належні умови життя і духовного розвитку). У широкому розумінні – значимість явищ, предметів, речей реальної дійсності з точки зору їхньої відповідності або невідповідності потребам суспільства, соціальної групи, індивіда.

ЗМІСТ

Передмова 3
Тема 1. Сучасні підходи до розуміння громади 5
Тема 2. Ретроспективний огляд соціальної роботи в громаді ... 18
Тема 3. Соціальні служби та форми роботи з населенням в громадах зарубіжних країн 28
Тема 4. Теоретичні основи соціальної роботи в громаді 44
Тема 5. Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді 56
Тема 6. Розробка та впровадження соціальних проектів на локальному рівні 69
Тема 7. Роль партнерства в організації соціальної роботи на рівні громади 79
ДОДАТКИ 89
Програма до курсу "Соціальна робота в громаді" 89
Матеріали до семінарських та практичних занять 113
Словник основних понять 165

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

О.В. Безпалько

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ГРОМАДІ

Навчальний посібник

Керівник видавничих проектів *Б. А. Сладкевич*
Верстка *О.А. Клевцова*
Дизайн обкладинки *Б. В. Борисов*

Підп. до друку 10.05.2005. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум.друк.арк. 11.

Видавництво "Центр навчальної літератури"
вул. Електриків, 23
м. Київ, 04176
тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63
8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)
e-mail: office@uabook.com
сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК №1014 від 16.08.2002

Відруковано в ОП "Житомирська облдрукарня"
з готових діапозитивів замовника. Зам. 288.